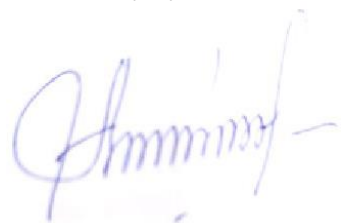

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

Бо ҳукуки дастнавис

**ВБД: 9: 323 (581)
ТКБ: 66.3 + 63.3 (2 Афғонистон)
А-14**

АБДУСАМАДЗОДА АБДУЛЛОҲ БУРИХОН

**АФҒОНИСТОН ДАР СОЛҲОИ 1992–2001: ВАЗЪИЯТИ СИЁСӢ–
НИЗОМӢ ВА МУШКИЛОТИ ДАВЛАТСОЗӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи
ихтисоси 6D020300 – Таърих
(6D020302 - Таърихи умумӣ)**

Рохбари илмӣ: доктори илмҳои
таърих, профессор Искандаров Қ.

Душанбе – 2026

МУНДАРИҶА

Номгӯи ихтисораҳо.....	3
МУҚАДДИМА.....	4-19
БОБИ I. БА ҚУДРАТ РАСИДАНИ АҲЗОБИ ИСЛОМИИ МУХОЛИФ ДАР АФҒОНИСТОН ВА ПАЁМАДҲОИ ОН	
1.1. Заминаҳои дохилӣ ва байналмилалӣ сарнагун гардидани ҳукумати Муҳаммад Начибулло.....	20-35
1.2. Ишғоли шаҳри Кобул аз тарафи гурӯҳҳои исломии мухолиф ва ташкили Давлати исломии Афғонистон (ДИА).....	35-56
БОБИ II. ИХТИЛОҶҶО БАЙНИ ГУРҶҲҲОИ СИЁСИЮ НИЗОМИИ ИСЛОМӢ ВА ТАЪСИРИ ОН БА РАВАНДИ ТАШКИЛИ ДАВЛАТИ МУТАМАРКАЗ	
2.1. Шиддат гирифтани мухолифат байни гурӯҳҳои низомӣ сиёсӣ: сабабҳо ва паёмадҳои он.....	57-79
2.2. Вазъи иҷтимоӣ-иқтисодӣ Афғонистон ва таъсири он ба раванди ташкили давлати мутамарказ.....	79-93
БОБИ III. ЗУҲУР ВА ТАШАККУЛИ ҲАРАКАТИ «ТОЛИБОН»	
3.1. Омилҳои дохилӣ ва хориҷӣ зуҳури ҳаракати «Толибон».....	94-111
3.2. Андешаҳои динӣ сиёсӣ ва сиёсати иҷтимоӣ «Толибон».....	111-125
3.3. Шаклирии муқовимат бар зидди «Толибон» ва терроризми байналмилалӣ.....	125-147
ХУЛОСА.....	148-153
ТАВСИЯҶО ДОИР БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶО...	153-154
РӢҲАТИ МАНАБАҶҶО ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА....	155-171
ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРӢФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ.....	172-173

Номгӯи ихтисораҳо

ISI - Созмони Истихбороти Низомӣ (Покистон)
ДИА - Давлати Исломии Афғонистон
ИИБОА - Иттиҳоди Исломӣ барои Озодии Афғонистон
ИИМА - Иттиҳоди Исломии Муҷоҳиддини Афғонистон
ИМА - Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
ИЧШС - Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ
НАТО - Созмони Атлантикаи Шимолӣ
СИЗА - Созмони Инқилоби Заҳматкашони Афғонистон
СММ - Созмони Милали Муттаҳид
СУТ - Созмони Умумиҷаҳонии Тандурустӣ
СХИ - Созмони Ҳамкории Иқтисодӣ
ХВИА - Ҳизби Ваҳдати Исломии Афғонистон
ХХДА - Ҳизби Халқии Демократии Афғонистон
ХДХА - Ҳизби Демократии Халқии Афғонистон
ХИА - Ҳизби Исломии Афғонистон
ХИИА - Ҳаракати Инқилоби Исломии Афғонистон
ЧИА - Ҷамъияти Исломии Афғонистон
ЧМИА - Ҷабҳаи Милли Исломии Афғонистон
ЧНИА - Ҷамъияти Наҷоти Миллии Афғонистон
ШХИИ - Шурои Ҳамоҳангсозии Инқилоби Исломӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Муҳиммияти масъалаи таҳқиқшаванда, пеш аз ҳама дар он ифода меёбад, ки то имрӯз ба унвони чунин мавзӯ пажӯҳиши комили илмӣ диссертатсионӣ анҷом наёфтааст. Афғонистон аз лиҳози ҷуғрофӣ ҳамчун минтақаи муҳимми стратегӣ муддати зиёд зери таваҷҷуҳи абарқудратҳо қарор дошта, бинобар сабабҳои дохилӣ ва хориҷӣ бӯҳрони шадиди сиёсиро сипарӣ менамояд. Ёдовар шудан ба маврид аст, ки Афғонистон аз ибтидои даст ёфтан ба истиқлол (1919) то имрӯз, дар роҳи эъмори давлати мутамарказ ба чандин падидаи номатлуби сиёсӣ рӯ ба рӯ гардидааст, ки ин раванд то ҳол идома дорад. Дар ин муддат, дар Афғонистон зерӣ таъсири рӯйдодҳои инқилобӣ ва тағйироти пайдарпайи низомиву сиёсӣ заминаи гузариш аз сохти давлатдорӣ подшоҳӣ ба ҷумҳурий сурат гирифтааст.

Дар робита ба ин, бояд гуфт, ки ҳанӯз 27-уми апрели соли 1978 бо роҳбарии Ҳизби демократии халқи Афғонистон, ки аз соли 1965 инҷониб фаъолият менамуд, табаддулоти давлатӣ ба амал омад ва он бо номи «Инқилоби Савр» машҳур аст. Дар натиҷа, Ҷумҳурии Афғонистон ба Ҷумҳурии демократии Афғонистон ивази ном кард. Ин тағйироти кулӣ, махсусан кӯшиши бунёди ҷомеаи сотсиалистӣ қисме аз мардуми мусулмони кишварро норозӣ сохта, боиси ҷанги шаҳрвандӣ дар ҷомеаи суннатӣ гардид. Соли 1979 нерӯҳои мусаллаҳи давлати Шуравӣ бо дархоси ҳукумати Ҷумҳурии демократии Афғонистон (ҶДА) ба ҳоки Афғонистон ворид гардид, аммо Ҳафизуллои Аминро, ки зоҳиран ба даъвати ӯ ворид шуда буданд, сарнагун намуда, ба ивази он Б. Кормалро ба қудрат расониданд. Ворид гардидани қувваҳои низомии шуравӣ вазъиятро боз ҳам пуршиддаттар намуд ва баъд аз 9 соли ҷанг ниҳоят соли 1989 нерӯҳои шуравӣ ҳоки Афғонистонро тарк карданд.

Моҳи апрели соли 1992 қувваҳои муҳолифи исломӣ бо номи «муҷоҳиддин» Кобулро ишғол карданд, ки боиси аз байн рафтани низоми ҳукумати Муҳаммад Начибулло гардид. Баъд аз ин, кишвар номашро ба

Давлати исломии Афғонистон иваз кард. Қудрати сиёсӣ ба Шурои ҷиҳодӣ (Шурои муваққатии муҷоҳиддин) гузашт.

Баробари он ки гурӯҳҳои муҳолиф бар сари қудрат расиданд, ҷиҳати ба даст овардани нуфузи сиёсӣ байни худ муборизаи мусаллаҳонаро оғоз карданд. Моҳи сентябри соли 1992 ин ихтилофҳо ба моҷарои бузург мубаддал шуд. Аз ин шароити беқонунӣ истифода карда, соли 1994 дар Афғонистон гурӯҳи нави сиёсӣ бо номи «Ҷунбиши Толибон»^{*} зӯҳур намуд ва моҳи сентябри соли 1996 Кобулро зери тасарруфи худ даровард. То соли 2001 «Толибон» тавонистанд 80%-и хоки Афғонистонро соҳиб гардида, кишварро ба маркази фаъолияти терроризми байналмилалӣ табдил диҳанд. Ба қудрат расидани «Толибон» боиси ба маркази терроризми ҷаҳонӣ табдил ёфтани Афғонистон гардид, ки паёмади он на танҳо барои ин кишвар, балки барои минтақа ва ҷаҳон бисёр нигаронкунада буд. Сабабҳои табaddулотӣ давлатӣ, фаъолияти нерӯҳои ҳукуматҳои пайдоиши ҳаракати «Толибон», паёмади сиёсати «Толибон» дар Афғонистон ва таъсири он ба минтақа, ки то имрӯз идома дорад, нақшу таъсири қудратҳои хориҷӣ дар ин раванд ва дигар масъалаҳои ба ин монанд ба муҳиммияти мавзӯи таҳқиқшаванда далолат мекунад.

Дар маҷмӯъ, аҳаммият ва мубрамии омӯзиши мавзӯ барои баррасӣ дар қолаби як рисолаи диссертатсионӣ бо далелҳои зерин собит мегардад:

Якум, бо назардошти вазъи ҷуғрофӣ ва равандҳои таърихӣ омӯзиш ва пажӯҳиши вазъи низомиву сиёсии Афғонистон дар солҳои 1992–2001 ва омилҳои нопойдории Давлати исломӣ дорои аҳаммияти муҳимми илмӣ мебошад. Тавре маълум аст, истиқлол ва пешрафти давлат дар ҳар давраи замон аз ҳолати таъсири омилҳои динӣ, сиёсӣ, низомӣ, этникӣ ва амсоли ин вобаста мебошад. Таҳқиқи таъсири ин омилҳо ба раванди давлатсозӣ дар Афғонистон (1992–2001) дорои аҳаммияти илмӣю амалии хос мебошад;

Дувум, Афғонистон дар маркази рақобати абарқудратҳо қарор дошта, солҳои зиёд бинобар омилҳои дохилӣ – қавмгароӣю динсолорӣ ва сабабҳои

^{*} «Толибон» дар Тоҷикистон гурӯҳи мамнӯъ ва террористӣ эълон шуда.

хориҷӣ – ихтилофи қудратҳои ҷаҳонӣ барои манфиатҳои геополитикӣ ва геостратегии худ ранҷ мекашад. Зиеда аз сад сол мешавад, ки ин кишвар дар маркази диққати абарқудратҳо қарор дорад. Паёмади бархӯрди манфиатҳои геополитикии қудратҳои ҷаҳонӣ дар 30 соли охир на танҳо Афғонистон, балки кишварҳои минтақаро ба ташвиш овардааст;

Сеюм, паёмадҳои ҷанги дарозмуддати шаҳрвандӣ дар Афғонистон далели он аст, ки таъсири омилҳои хориҷӣ – даҳолати баъзе давлатҳо сабаби шиддат ёфтани ва боз ҳам печидатар шудани ҷанг гардида, сади роҳи дастёбӣ ба сулҳ ва ба роҳ мондани музокироти васеъ бо мақсади ҳалли озоиштаи низои тӯлонӣ гардидааст, ки таҳқиқи ин масъаларо муҳимтар месозад;

Чорум, бӯҳрони идомаёбандаи ҷомеаи Афғонистон ва мушкилоти давлатсозии он хусусияти геополитикӣ дорад, ки таҳқиқи бунёдии илмиро талаб мекунад;

Панҷум, яке аз масъалаҳои мубрами давлати Афғонистон ихтилофи дохилӣ миёни ҳизбу ҳаракатҳои исломӣ аст, ки сади роҳи дар кишвар ташкил ёфтани ҳукумати ҳамашумул гардидааст. Бо назардошти печидагии вазъият ва мӯҷарои сиёсии Афғонистон омӯзиши сабаб ва омилҳои дохилию хориҷии ин муҳолифатҳо таҳқиқи мавзӯро боз ҳам ҷиддитар мегардонад;

Ниҳоят, падидаи зухури «Толибон» ва зерин назорат гирифтани аксари манотиқи кишвар то соли 2001 ва ба қудрати сиёсӣ дубора омадани онҳо дар соли 2021 таҳқиқоти ҷиддии илмиро тақозо менамояд.

Дар маҷмӯъ, як ҷанд ҳолатҳои объективӣ, аз ҷумла дигаргуниҳои бунёдии ҷаҳон, минтақа ва Афғонистон дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI мубрамии мавзӯи таҳқиқшавандаро ҳамчун объекти таҳлили таърихӣ ташкил медиҳад.

Ҳамин тавр, таҳқиқи омӯзиши моҳияти равандҳои низомӣ, сиёсӣ ва мушкилоти давлатсозии Афғонистон дар солҳои 1992–2001 дорои аҳаммияти муҳими илмиву амалӣ мебошад.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Бояд гуфт, ки олимону пажӯҳишгарони ватанию хориҷӣ ҷанбаҳои мухталифи таърихи навини Афғонистонро

мавриди таҳқику омӯзиш қарор додаанд. Дар омӯзиши масъалаи мазкур олимону муҳаққиқони Тоҷикистон, Афғонистон, Покистон, баъзе кишварҳои Осиёи Миёна, Эрон ва Русия саҳм гузоштаанд. Бо вучуди ин, ҷанбаҳои таърихӣ масоили сиёсӣ низомӣ ва мушкилоти давлатсозии Афғонистон дар солҳои 1992–2001 дар таърихнигорӣ ватанӣ ва хориҷӣ мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор нагирифтааст. Дуруст аст, ки баъзе паҳлуҳои ин масъала ва ҷанбаҳои гуногуни раванди давлатсозӣ дар солҳои 90-уми асри XX дар таҳқиқоти олимони соҳаҳои гуногун мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор гирифтаанд, вале таҳқиқоти махсуси илмӣ дар бораи раванди давлатсозӣ ва паёмадҳои он то ҳанӯз анҷом дода нашудааст.

Бо назардошти он ки мавзӯи мавриди таҳқиқ васеъ аст, лозим дониста шуд, ки адабиёти истифодагардида ба панҷ гурӯҳ ҷудо карда шавад:

Ба гурӯҳи аввал натиҷаи таҳқиқоти муҳаққиқони Афғонистон, Покистон ва Эрон дохил мешавад, ки ба масъалаҳои гуногуни таърихи кишвар, махсусан низомиву сиёсӣ, сохти давлатдорӣ, таъсис ва фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ, андешаҳои озодихоҳӣ ва ғайра таваҷҷуҳ намудаанд.

Яке аз роҳбарон ва назарияпардозони ҷараёни ҷапонии либералӣ – буржуазии «Ватан» М. Фарҳанг [88] мебошад, ки дар осораш таърихи сиёсии Афғонистонро дар панҷ қарни охир мавриди таҳқиқ қарор додааст. Қисми охири асари ӯро вазъи сиёсии Афғонистон дар интиҳои асри XX ва ибтидои асри XXI фаро мегирад, ки дар он омилҳои вазъи муташанничи кишвар аз нигоҳи муаллиф инъикос гардидааст.

Донишманди дигари Афғонистон Ғ.Д. Панҷшерӣ [69] дар асари худ раванди тағйироту таҳаввулотҳои сиёсии Афғонистонро мавриди баррасӣ қарор додааст. Муаллиф иштирокчи бевоситаи ҳаракати ҷапонии солҳои 60 – 90-уми асри XX будааст, ки масъалаи пайдоиш ва шикасти ақидаҳои марксистиро, ки таҳти таъсири намунаи сотсиализми шуравӣ бе назардошти анъана ва урфу одатҳои мардуми Афғонистон дар муҳити мусулмонӣ таҳмил мешуд, аз нигоҳи танқидӣ таҳлил кардааст.

Инчунин, Ваҳиди Мужда [60] сиёсатшинос, нависанда ва корманди

Вазорати корҳои хориҷии «Толибон» дар солҳои 90-уми асри XX дар таҳқиқоташ чӣ гуна ба сари қудрат омадани «Толибон» ва дастгирии онҳо аз ҷониби қудратҳои хориҷӣ, вазъи низомиву сиёсии кишварро дар замони ҳукумронии «Толибон» мавриди таҳлил қарор додааст.

Соҳибназар Муродӣ [61; 62; 154] дар рисолаи номзадӣ, китобҳо ва мақолаҳои илмӣ худ вазъи низомиву сиёсӣ, инчунин қорномаи қаҳрамони миллии Афғонистон Аҳмадшоҳи Масъудро мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Муҳаққиқи дигар Муҳаммадикром Андешманд [17; 18] дар асари худ вазъи дохилӣ ва хориҷии мамлакатро таҳқиқ кардааст, ки дар осори ӯ омилҳои шиддат гирифтани вазъи сиёсӣ ва паёмади ворид гардидани нерӯҳои Амрико ба Афғонистон инъикос гардидааст.

Пажӯҳишгари эронӣ Ч. Паҳлавон [70] дар асари илмӣ худ ба қудрат расидани муҷоҳиддин ва мушкилоти байни гурӯҳҳои муҷоҳиддин, инчунин зуҳури «Толибон»-ро возеҳу равшан таҳқиқ намудааст.

Муҳаққиқи афғонистонӣ А. Аҳадӣ [27] дар асараш зиддиятҳои Эрон ва Арабистони Саудиро дар ҳоки Афғонистон барои мустаҳкам намудани мавқеи сиёсӣ ва иқтисодии худ, инчунин бозигҳои ҳудро тавассути ҳаракати «Толибон» татбиқ намдун мавриди таҳлилу омӯзиш қарор додааст.

Рӯзноманигор ва муҳаққиқи покистонӣ Аҳмад Рашид [79] асари илмӣ ҳудро дар мавриди ба қудрат расидани «Толибон», суқути Кобул ва дар арсаи сиёсат баромад намудани «Толибон» дар Афғонистон, инчунин, бозигҳои геосиёсии давлатҳои хориҷиро мавриди омӯзиш қарор додааст.

Ба гурӯҳи дуюм осори намоёндагони мактаби афғонистоншиносии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ворид намудан ба маврид аст. Мавзуи вазъи низомиву сиёсии Афғонистон дар таҳқиқоти афғонистоншиносии тоҷик Ҳ. Назаров [61] қойгоҳи намоёнро ишғол менамояд. Махсусан, осори ӯ, ки ба таҳлили мавзуи ташаккул ва рушди ҷунбишҳои сиёсӣ ва иҷтимоии Афғонистон дар асри XX, мақом ва нақши тоҷикони Афғонистон дар таърихи ин кишвар бахшида шудаанд, аҳаммияти хоссаро дорои мебошад.

Муҳаққиқи тоҷик Ш.З. Имомов [39; 40] равандҳои сиёсӣ ва иҷтимоии

Афғонистон дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI, ҳамчунин усул ва роҳҳои дастбӣ ба сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Афғонистонро таҳлил намуда, ба муносибатҳои байналмилалӣ Афғонистон таваҷҷуҳ кардааст.

Дар осори Қ. Искандаров [41; 42; 43; 44] заминаҳо ва раванди ташаккули хизмҳои сиёсии Афғонистон дар нимаи дууми асри XX инъикос гардидааст. Барои таҳқиқи ҷанбаҳои таърихӣ, бӯҳрони Афғонистон ва таъсири он ба амнияти Осиёи Марказӣ таҳқиқоти ин донишманди афғонистоншиноси тоҷик аҳамияти махсус дорад. Корҳои илмӣ ӯ ба ҷанбаҳои мухталифи вазъи бӯҳронии Афғонистон, ташаккул ва дурнамои рушди муносибатҳои Тоҷикистону Афғонистон, таъсири бӯҳрони Афғонистон ба вазъи Тоҷикистон ва ғайра бахшида шудааст.

Муҳаққиқ Қ. Латифов [52] вазъи муносири Афғонистон, ҳадафҳои стратегии иштирокчиёни амали зиддитеррористӣ, таъсиси ниҳодҳои идораи давлатӣ ва таъсири ин омилҳоро ба сиёсати хориҷӣ ва дохилии ин кишвар мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Афғонистоншиноси дигари тоҷик Р. Маҳмадшоев [56; 120; 121] масъалаи миллӣ, муносибатҳои сиёсӣ ва этникӣ ва фарҳангии Афғонистонро таҳқиқ кардааст. Бояд гуфт, ки дар маркази таваҷҷуҳи ӯ масъалаи этникӣ ва вижаҳои равандҳои сиёсии Афғонистон қарор гирифтаанд.

Дар корҳои илмӣ Р. Шарифов [92; 138; 139; 140; 141; 159] масъалаҳои мушкилоти маорифи Афғонистон бо назардошти вазъи муносири ин кишвар мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор гирифтаанд, ки чиҳати омӯзиши омилҳои шиддат гирифтани низоъ дар ин кишвар муҳим мебошад.

Дар осори Г.Н. Зокиров [36] рушди равандҳо дар самтҳои амнияти миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ, аз ҷумла сатҳи таъсиргузориҳои бӯҳрони Афғонистон ба ин равандҳо инъикос ёфтаанд.

Донишманди дигари тоҷик Ҳ.С. Саидов [81; 82] масоили милливу этникии Афғонистон, мушкилоти қавмӣ, тамоили рушди давлатдорӣи Кобул ва таъсири омилҳои берунӣ ва дохилиро мавриди баррасӣ қарор додааст.

Муҳаққиқ Р.Ш. Нуриддинов [66; 67] дар осори худ вазъи геополитикии

минтақаи Осиёи Марказӣ, вазъи низомии сиёсии Афғонистонро дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI, инчунин равандҳои дохилидавлатии Афғонистон ва таъсири он ба Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Нуриддинов П.Р. [64; 65; 124] ба масъалаҳои сиёсӣ-ҳуқуқии раванди ташаккули ҳизбу ҳаракатҳои Ҷумҳурии Исломи Афғонистон таваҷҷуҳ карда, таҳаввули сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, фаъолияти гурӯҳҳои террористиро дар ин кишвар пажӯҳиш намудааст.

Дар радифи ин як чанд муҳаққику хабарнигорон ба монанди Р.Ҳ. Раҳимзода, [78], Қ.Р. Расулиён [77, с.449-458], Қ. Алимӣ [16], Х. Асозода [26], Н. Давлат [104; 105], К. Наврӯз [123], Қ. Сайдалиев [128], Н. Мирзоев [58], И. Пулод [74], Ҳ. Қурбонов [51], Ғ. Ғоиб [51], Х. Султон [85] китоб ва мақолаҳои илмӣ худро оид ба паҳлуҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии Афғонистон ба нашр расонидаанд.

Ба гурӯҳи сеюм натиҷаи пажӯҳиши донишмандони мактаби афғонистоншиносии Федератсияи Русияро нисбат додан мумкин аст, ки дар онҳо масоили равандҳои сиёсӣ ва тағйирёбии сиёсати дохиливу хориҷии Афғонистон дар давраи муосир таҳлил шудааст.

Донишманди афғонистоншинос М.Р. Арунова [21; 22; 23; 24; 25] вазъи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии Афғонистонро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, баъзан пешниҳодҳои худро доир ба эътидол даровардани вазъ дар ин кишвар аз солҳои оғози ҷанги шаҳрвандӣ то ба имрӯз матраҳ намудааст.

Дар таҳқиқоти В.Г. Коргун [49; 50] таъсири ҳамдигарии таърихӣ давлатҳои бузург, бархӯрди манфиатҳо дар Афғонистон инъикос шуда, нақши Русия ва муносибати он бо Афғонистон муайян гардидааст.

Муҳаққиқони дигари Русия А.А. Князев [47], Г.В. Косов [117] ва А.А. Вартумян [117] масоили мубрами вазъи сиёсии Афғонистон, Осиёи Марказӣ, мамлакатҳои Шарқи Наздик ва Миёна, ҳамчунин масъалаи равияҳои динӣ ва қавмӣ Афғонистонро таҳқиқ кардаанд.

Дар китобу мақолаҳои илмӣ А.А. Сушентсов [86] сиёсати Иёлотӣ

Муттаҳидаи Амрико дар Афғонистон мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Мухаққиқон А.Д. Давидов [107] ва О.В. Плешов [126] дар осори худ «Толибон»-ро ҳамчун ҳаракати тундгароёнаи исломӣ ва мушкилоти Афғонистон вобаста ба ҷаҳони имрӯз маънидод намудааст.

Мухаққиқи рус В.С. Бойко [31] дар китобу мақолаҳои худ, вазъи дирӯз ва имрӯзи Афғонистонро мавриди омӯзишу таҳлил қарор додааст.

Примаков Е. дар мавзӯи «Ҷаҳон баъд аз ҳодисаи 11 сентябр»[72] асаре таълиф намуда, дар масъалаи вазъи Афғонистон ибрази назари илмӣ намудааст.

Пажӯҳишгарони дигар ба монанди Б. Громов [32], Е. Владимир [103], А. Ляховский [53], В.М. Некрасов [53] ва дигарон мақолаҳо ва китобҳои худро оид ба паҳлуҳои гуногуни таърихи Афғонистон ба нашр расонидаанд.

Ба гурӯҳи чорум таҳқиқоти муҳаққиқони Ғарб шомил карда шудаанд. Донишмандони маъруфи Ғарб Симон Чонкенс [189], Тим Мек Гирк [193], О. Руа [80], Наҳид Сулейман [185], Ебен Каплан [169], Эмили Мак-Фаргуҳар [171], Кавун Какар [181], Мичел Рубин [184], А. Девиз [33] ва дигарон вазъи сиёсии Афғонистонро дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI мавриди омӯзиш қарор додаанд.

Бояд гуфт, ки муҳаққиқон Симон Чонкенс [189] ва Тим Мек Гирк [193] дар осорашон махсусияти фаъолияти гурӯҳҳои тундрави Афғонистон ва Шарқи Наздикро, ки дар ташаккули бӯҳронҳои сиёсӣ нақш доранд, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додаанд.

Донишманди дигар О. Руа [80] дар асараш вазъи сиёсӣ, низомӣ ва сохти идоракунӣ, инчунин масъалаи низоъҳои Афғонистонро мавриди таҳлили илмӣ қарор додааст.

Мухаққиқон Наҳид Сулейман [185], Ебен Каплан [169] ва Эмили Мак-Фаргуҳар [171] дар осори хеш раванди ташаккули ҳаракати «Толибон» ва фаъолияти онро дар Афғонистон баррасӣ намуда, ин гурӯҳро ҳамчун ҳаракати террористӣ номидаанд. Диққати онҳоро бештар раванди муборизаи «Толибон» барои ҳокимият дар солҳои 90-уми асри XX ҷалб намудааст.

Махсусан, дар осори онҳо қудрати «Толибон» дар ҳукумати Кобул ва сабабҳои заволи он дар ибтидои асри XXI инъикос ёфтааст.

Дар осори Кавун Какар [181] ва Мичел Рубин [184] низ бештар ба фаъолияти сиёсӣ ва низомии «Толибон» мароқ зоҳир шуда, паёмади онро барои Афғонистон ва минтақа иброз намудаанд. Дар маҷмӯъ, ҳаракати «Толибон»-ро олимони мазкур ҳамчун падидаи номатлуб ва ҳалалрасон дар раванди шакл гирифтани ҳокимияти мутамаркази Афғонистон номидаанд.

Девиз А. [33] дар осори хеш аз зуҳури «Толибон» то ба қудрат расидани онҳо, инчунин вазъи ҷаҳон баъди ба қудрат омадани «Толибон» маълумоти муфасссал медиҳад.

Ба гурӯҳи панҷум метавон рисолаҳои илмӣ дифоъшударо, ки ба мавзӯ наздик мебошанд, дохил намуд. Махсусан, дар ин самт рисолаҳои илмӣ Р.С. Казаков [149], И.Э. Мамадғафуров [153], Ш. Шарафёр [158], Д.С. Қодиров [152], Ф. Ҷалол [157], А.А. Аҳмад [145], М.Ҷ. Тайёр [156], М.А. Гудоз [146], Р.М. Давлатов [147], Ш.Ш. Муҳаммад [155], Ф. Кушо [151] ва дигарон мебошанд, ки дар мавзӯҳои вобаста ба Афғонистон дифоъ намудаанд.

Казаков Р.С. [149] дар рисолаи илмӣ худ дар доираи муносибатҳои сиёсӣ, тичоративу иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистон бо Афғонистон баъзе ишораҳо оид ба вазъи сиёсии Афғонистон намудааст. Ӯ мақоми Афғонистонро дар минтақа ба назар гирифта, суботи сиёсиро дар ин кишвар яке аз воситаҳои рушди иқтисоди кишварҳои ҳамсояи он, махсусан Тоҷикистон арзёбӣ намудааст.

Мамадғафуров И.Э. [153] дар рисолаи илмӣ худ раванди тағйирёбии сиёсати хориҷии Афғонистонро, ки ба ибтидои асри XXI рост меояд, мавриди баррасӣ қарор додааст. Ӯ ширкати фаъоли Афғонистонро дар ҳалли масъалаҳои минтақа, махсусан ба вучуд овардани тавозун муҳим арзёбӣ менамояд. Инчунин, муаллиф падидаҳо ва дурнамои сиёсати хориҷии Афғонистонро бо дарназардошти таҳаввулот дар низоми идорӣ инъикос намудааст.

Муҳаққиқ Ш. Шарафёр [158] дар рисолаи илмиаш махсусияти шаклгирӣ ва ба амал омадани мӯҷарои сиёсии Афғонистонро таҳлилу баррасӣ намуда, яке аз омилҳои шиддати ин бӯҳрони сиёсиро дар даҳолати қудратҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ба қорҳои дохилии ин кишвар арзёбӣ менамояд. Ба ақидаи ӯ маҳз сарпарастии нерӯҳои иртиҷоӣ террористӣ аз ҷониби абарқудратҳо ва бархӯрди манфиатҳои геосиёсӣ боис шудааст, ки бӯҳрони Афғонистон дарозмуддат ва доманадор гардад.

Дар рисолаҳои илмӣ А.А. Аҳмад [145], М.Ҷ. Тайёр [156], М.А. Гудоз [146], Р.М. Давлатов [147] ва дигарон раванди амалӣ гардидани сиёсати хориҷии Афғонистон, махсусан муносибатҳои дипломатӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ бо кишварҳои ҳамсоя таҳлилу баррасӣ шудааст.

Ҳамин тавр, осори муҳаққиқони мазкур имкон медиҳад, ки дар таҳқиқоти мавзӯи мавриди пажӯҳиш бо истифода аз методҳои илмӣ нуқтаҳои муҳим мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор гирад.

Робитаи қор бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи муқаррароти Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» (аз 28 феввали соли 2025, №114), Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январӣ соли 2015, №332 тасдиқ шудааст, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, №636 тасдиқ гардидааст ва нақшаи панҷсолаи қорҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи умумӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, ки яке аз самтҳои муҳимми таҳқиқотии кафедра — омӯзиши таърихи муосир ва муносибатҳои байналмилалӣ кишварҳои минтақа, аз ҷумла Афғонистон мебошад, омода карда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти мазкур омӯзиш ва инъикоси вазъи низомию сиёсӣ ва мушаххас намудани мушкилоти давлатсозии Афғонистон дар солҳои 1992–2001 ва паёмадҳои он барои минтақа мебошад.

Мақсади гузошташуда иҷрои чунин вазифаҳоро талаб менамояд:

- мушаххас намудани заминаҳои дохилӣ ва байналмилалӣ сарнагун кардани ҳукумати Муҳаммад Начибулло дар Афғонистон;
- таҳлили омилҳо ва раванди ишғоли шаҳри Кобул аз тарафи муҳолифони исломӣ ва ташкили Давлати исломии Афғонистон (ДИА);
- таҳлилу муайян намудани омилҳои шиддат гирифтани ихтилофҳо байни гурӯҳҳои низомию сиёсӣ ва паёмадҳои он;
- мушаххас намудани вазъи иҷтимоию иқтисодии Афғонистон ва таъсири он ба раванди ташаккули давлати мутамарказ;
- пажӯҳиш ва баррасии омилҳои дохилӣ ва хориҷии зухури «Толибон» дар Афғонистон;
- муайян кардани андешаҳои динию сиёсӣ ва сиёсати иҷтимоии ҷунбиши «Толибон»;
- таҳлили шаклгирии муқовиматҳо бар зидди «Толибон» ва терроризми байналмилалӣ.

Объекти таҳқиқоти диссертатсиониро вазъи низомиву сиёсӣ ва мушкилоти давлатсозии Афғонистон дар солҳои 1992–2001 ташкил медиҳад.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот вазъияти низомӣ-сиёсии Афғонистон дар солҳои 1992–2001, ихтилофи байни гурӯҳҳои исломгаро ва бархӯрдҳои мусаллаҳона байни онҳо ва мушкилоти давлатсозӣ мебошад.

Марҳала, макон ва давраи таҳқиқ. Доираи таҳқиқи мавзӯ фарогири солҳои 1992–2001 мебошад. Вобаста ба вазъи сиёсӣ давлатсозӣ дар Афғонистон ин замонаро метавон ба ду марҳала тақсим кард.

1. **Солҳои 1992 – 1995.** Ин марҳалаест, ки пас аз сукути низоми демократӣ дар Афғонистон аҳзоби исломии муҳолиф ба сари қудрат расиданд ва зиддиятҳои дохилӣ миёни муҷоҳиддин шиддат ёфт.

2. **Солҳои 1996 – 2001.** Дар ин марҳала ҳаракати «Толибон» ҳокимияти сиёсиро ба даст гирифтанд, вале бинобар сабаби пойдор набудани низоми сиёсӣ ва содир кардани ҷиноятҳои байналмилалӣ натавонистанд ҳукумронии ҳудро идома диҳанд, оқибат аз ҷониби ИМА ва муттаҳиддонаш ба шикасти низомӣ рӯбарӯ гашта, қудратро аз даст доданд.

Асосҳои назарияви таҳқиқотро усулҳои муносибати комплексиву системавӣ ва маърифатии дар илми муосири таърих истифодашаванда – таърихият, пайдарпайии хронологӣ ва мантиқӣ, масъалагузорӣ, шаффофият ва бегаразӣ дар асоси факту далелҳо ташкил медиҳад. Ба сифати усули асосӣ ва универсалӣ усули таҳлилий-муқоисавӣ мавриди истифода қарор гирифтааст, ки ин имкон медиҳад, падида ва ҳодисаҳои таърихиро дар ҳамбастагӣ, робитаи мустақим ва мутақобил бо воқеияти иҷтимоӣ ва мутобиқ гардидани ниҳодҳои давлатӣ ва иҷтимоиро ба воқеиятҳои дохилӣ ва ҳаёти байналмилалӣ мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор диҳем. Дар диссертасия усулҳои умумиилмӣ (анализ, синтез, ҷамъбаст, хулосабарорӣ, истисно кардан) ва усулҳои хосси илмӣ (таърихӣ, таърихӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-таърихӣ, иҷтимоӣ, мантиқӣ, системавӣ ва шарҳу тавсир ва ғ.) мавриди истифода қарор гирифтааст. Истифодаи усули таърихӣ имкон медиҳад, ки воқеаҳои ҳар як марҳалаи таърихӣ аз назари давраи муайяни таърихӣ баррасӣ ва арзёбӣ гардида, дурнамои рушди онҳо муайян карда шавад. Бар асоси усули муқоисавӣ-таърихӣ масъалаҳои дар диссертатсия гузошта шуда амиқ, ҳамаҷониба ва воқеъбинона таҳқиқ гарданд. Бар асоси усулҳои хосси таърихӣ ҳадафи таҳқиқ-равандҳои навсозии ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ дар шароити рушди низоми иҷтимоӣ, ҳамчун унсуре асосӣ ва қувваи пешбарандаи он баррасӣ мешаванд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Диссертатсия дар мавзӯи мазкур яке аз аввалин кӯшишҳо дар Тоҷикистон маҳсуб ёфта, ҷиҳати таҳқиқи ҳамаҷониба

ва назариявию амалии масъалаи вазъи низомиву сиёсӣ ва мушкилоти давлатсозӣ дар солҳои 1992–2001 дар Афғонистон равона шудааст. Барои таҳлили моҳияти равандҳои ба қудрат расидани муҳолифони исломӣ ва мушкилоти асосӣ миёни муҷоҳиддин, инчунин ба қудрат расидани «Толибон» муаллиф ба манбаъҳо, адабиёти илмӣ мурочиат намуда, ба нуктаи назар ва андешаҳои муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ назар андӯхтааст. Дар ин радиф, чунин навиғонҳои илмӣ таҳқиқот муайян карда шудааст:

- заминаҳои дохилӣ ва байналмилалӣ сарнагун кардани ҳукумати М. Начибулло дар Афғонистон муайян карда шуд;

- раванди ишғоли шаҳри Кобул аз ҷониби гурӯҳҳои муҳолифи исломӣ ва ташкил кардани Давлати исломии Афғонистон (ДИА) таҳлилу баррасӣ гардид;

- сабабҳои шиддат гирифтани ихтилофу низоъҳо байни гурӯҳҳои низомию сиёсӣ, дар асоси омӯзишу ташҳиси манбаъҳо ва адабиёти гуногун муайян гардид;

- вазъи иҷтимоию иқтисодии Афғонистон ва таъсири он дар устувории давлатдорӣ мушаххас карда шуд;

- омилҳои дохилӣ ва хориҷии зухури «Толибон» дар Афғонистон бо назардошти маълумоти нав омӯхта шуд;

- андешаҳои динию сиёсӣ ва сиёсати иҷтимоии ҷунбиши «Толибон» таҳлил гардида, тафовути он бо андешаи дигар гурӯҳҳои исломӣ мушаххас шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муайян карда шуд, ки авомили аслии суқути ҳукумати Начибулло ин аносири номатулби қавмгароӣ ва дингароӣ мебошад;

2. Масъалаи тавтеаи Гулбиддин Ҳикматёр роҳбари Ҳизби исломии Афғонистон (ҲИА), ки дар зери сарпарастии Покистон фаъолият менамуд ва дигар гурӯҳҳои пуштугаро, Кобул зери назорати тоҷикон даромад ва Давлати исломии Афғонистон ташкил шуд. Аввал Сибғатулло Мучаддадӣ ва баъд аз

ду моҳ Бурҳониддин Раббонии тоҷик зимомӣ давлатдориро ба даст гирифт мавриди баррасӣ қарор гирифт;

3. Вазъи мураккаби иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва таъсири ин раванд ба ташаккули ҳукумати мутамарказу ҳамашумул мавриди баррасӣ қарор гирифт;

4. Муайян карда шуд, ки дар шаклгирии ҷунбиши «Толибон» маҷмуи омилҳои дохилӣ ва хориҷӣ нақш доранд, аз ҷумла: ихтилофҳои байни гурӯҳҳо, бенизому беқонунӣ, заъфи давлат, мудохилаи хориҷӣ ва ғайра. Ҳамчунин исбот гардида, ки бо вуҷуди мудохилаи Покистон ва дигар кишварҳо муқовимати зидди «Толибон» ва терроризми байналмилалӣ бо роҳбарии А. Масъуд шакл гирифта, вале дарк накардани аҳамияти ин мубориза аз ҷониби аксари ҷомеа боиси ҳамовозӣ пайдо накардани он гардид.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки таҳлилҳо, хулосаҳо ва арзёбиҳои он дар фаъолияти илмиву таҳқиқотӣ барои дарки амиқ ва воқеии равандҳои навсозии ҳаёти сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангии Афғонистони муосир, моҳияти падидаҳои мураккаби геополитикӣ, минтақавӣ, этникӣ, мазҳабӣ, сабабҳои ноқомии сиёсати навсозӣ ва ғайра мусоидат менамояд, зеро бидуни дарки ҷаҳонбинии таърихӣ, моҳият, хусусиятҳо ва мазмуни равандҳои навсозӣ ва ислоҳот бидуни касби истиқлоли комил ғайриимкон мебошад. Таҳлилҳо ва арзёбиҳои дар диссертатсия овардашуда имкон фароҳам месозанд, ки нақши ниҳодҳои низомӣ давлатдорӣ, фаъолияти аҳзоби сиёсӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ ҳамчун ниҳоди ҷомеаи мутамаддини муосир, таносуби арзишҳои муосири дунявӣ ва анъанавӣ дар таърихи Афғонистон дуруст дарк карда шавад. Маводди диссертатсияро метавон дар раванди рушди тафаккури миллии насли навраси Афғонистон ва Тоҷикистон мавриди истифода қарор дод.

Инчунин, таҳлилҳо, хулосаҳо ва арзёбиҳои он дар ташкили раванди таълим дар макотиби олӣ ҳангоми омӯзиши фанни «Таърихи кишварҳои

форсизабон», «Таърихи умумӣ», «Кишваршиносӣ» ва ғайра метавонад мавриди истифода қарор гирад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертациониро дақиқияти маълумот, кифоя будани сарчашмаҳои таърихӣ, маводди таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот, ҳаҷми интишорот, таҳлил, баррасӣ ва муқоисаи илмию амалии нуктаҳои мавзӯи таҳқиқшаванда тақозо менамоянд. Хулосаву тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ пешниҳод гардидааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи таҳқиқот ба сарҳатти бандҳои 6, 13, 16-и шиносномаи ихтисоси 6D020302 – Таърихи умумӣ мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Муаллифи диссертатсия бо сатҳи нафгонии илмӣ диссертационӣ, матлабҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар конференсияҳои илмиву амалӣ ва семинарҳои назариявӣ саҳмгузор мебошад. Инчунин, таҳияи нақшаву муқаддима, таълифи таҳқиқот, масъалагузорӣ ва интихоби услуби диссертатсия саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳад.

Тавсиф ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар чаласаи муштараки кафедраи таърихи халқи тоҷик ва кафедраи таърихи умумӣ ва муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (суратчаласаи № 6, аз 10.01.2024 с.) муҳокима ва ба ҳимоя тавсия шудааст. Нуктаҳои асосии кор ба сифати маърузаҳои илмӣ дар конференсияҳои байналхалқӣ, аз ҷумла конференсияи 3-юми байналмилалӣ илмӣ-амалии «Илм ва маорифи навин: масоили муҳим, дастовард ва нафгонӣ», Пенза, 30 октябри соли 2021, конференсияи 13-юми байналмилалӣ илмӣ-амалии «Ҳамгироии илмӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонӣ», Ростови лаби Дон, 29 сентябри соли 2021, конференсияи 3-юми байналмилалӣ илмӣ-амалии «Тағйири инноватсионӣ рушди илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносии муосир», Петрозаводск, 11 ноябри соли 2021,

конференсияи 34-уми илмӣ-амалии байналмилалии «Илм ва маърифат» Пенза, 7 декабри соли 2021, конференсияи 7-уми илмӣ-амалии байналмилалии «Илм ва маърифат» Пенза, 25 июли соли 2025 баён гардидаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Мазмуни асосии диссертатсия дар 10 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 5 мақола дар дигар нашрияҳо ба табъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳафт зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми диссертатсия аз 173 саҳифаи чопи компютерӣ иборат аст.

БОБИ I. БА ҚУДРАТ РАСИДАНИ АҲЗОБИ ИСЛОМИИ МУХОЛИФ ДАР АФҒОНИСТОН ВА ПАЁМАДҲОИ ОН

1.1. Заминаҳои дохилӣ ва байналмилалӣ сарнагун гардидани ҳукумати Муҳаммад Начибулло

Дар раванди баррасии омилҳои байналмилалӣ сарнагун гардидани ҳукумати Муҳаммад Начибулло қаблан зарур аст, ки заминаҳои ин тағйироти сиёсӣ мавриди таҳлилу омӯзиш қарор гирад. Таҳлилу баррасии маводди мавҷуда нишон медиҳад, ки баъди табaddулотӣ низомии моҳи декабри соли 1979, ки бо мудохилаи низомии шуравӣ сурут гирифт, Шуро ҳаёти нави ҳукумати Ҷумҳурии демократии Афғонистонро эълон намуд. Дар он Бабрак Кормал ба ҳайси раиси ҷумҳур, роҳбари Шурои инқилобӣ ва муншии умумӣ Ҳизби халқии демократии Афғонистон (минбаъд ҲХДА) интиҳоб карда шуд. Ба ҳаёти ҳукумати нав, асосан парчамҳои интиҳоб шуда, зери шиори волоияти қонун, адолат ва масъулият амал мекарданд. Ҳукумати нав чиҳати таҳкими мақоми ҳеш афви умумӣ эълон кард ва зиёда аз 15 ҳазор маҳбусро озод намуд, ки дар байни онҳо 2 ҳазор нафар аъзои ҲХДА аз гурӯҳи парчамҳои буданд.

Бо дарназардошти талаботи низомӣ нав ва равандҳои сиёсӣ, акнун ҳукумати кишвар ба масъалаи миллӣ аҳаммияти зиёд меод. Афғонистон Ҷумҳурии демократӣ эълон карда шуд, ки мутобиқи меъёрҳои низомӣ нав тамоми миллатҳо баробарҳуқуқ эълон карда шуданд. Аз ин лиҳоз, таъбу наشري қонунҳо на танҳо бо забони пушту ва дарӣ, балки бо дигар забонҳои ақаллиятҳои этникӣ амалӣ мешуд.

Ҳукумат ба сарнавишти ҳазораҳо таваҷҷуҳ зоҳир намуда, кӯшиш кард, ки ба таъбиз, тафриқаи байни шиа ва суннимазҳабон хотима бахшад, масҷидҳои онҳоро барқарор наояд. Яке аз шахсиятҳои машҳури шиамазҳабон Алишоҳи Таваккулӣ муовини шурои уламои кишвар интиҳоб карда шуд ва Султон Алии Киштманд аз ҳабс озод карда шуда, нахуствазири кишвар таъйин гардид.

Пас аз сиёсати табъизхоҳӣ, ҷудоиандозии шовинистӣ ва хунхорӣ дастаҳои тарафдорони Н. Таракӣ ва Ҳ. Амин, ки муносибатҳои миллиро муташанниҷ карда буд, сабаби ошубҳои доманадори тоҷикон, ўзбекон, ҳазораҳо ва дигарон дар марказ, шимол ва ғарби кишвар гардид. Роҳбарони ҲХДА пеши ин ҷунбиширо дар ҳадди лозима гирифта натавонистанд.

Ёдовар шудан ба маврид аст, ки Б. Кормал дар давраи ҳукуматаш аз соли 1980 то соли 1986 барои бартараф кардани ҷиноятҳо ва хиёнатҳои Н. Таракӣ ва Ҳ. Амин ташаббусҳои хуб нишон дода, ваҳдат ва ягонагии нисбие дар қаламрави худ ба вуҷуд оварда буд, лекин пойдорӣ ва устувории вазъи дохилӣ танҳо ба парчамҳои вобастагӣ надошт, лозим буд, ки бо гурӯҳҳои чапи демократӣ ҳатто бо исломиҳо забони муштарак ёбад.

Иттиҳоди Шуравӣ ба ихтиёри Б. Кормал имконияти васеи моддӣ ва молӣ гузошта буд, ҳамаи пешниҳод ва дархости он ба назар гирифта мешуд. Давлати Шуравӣ ба вилоятҳои алоҳидаи Афғонистон дасти ёрӣ дароз намуда, ҷиҳати рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии онҳо мусоидат мекард. Вале бар замми ҳамаи ин Б. Кормал дар шароити сиёсати фармонфармоии ин равандро дар шароити ҳузури мушовирони зиёди Шуравӣ аз уҳдаи идора кардани давлат баромада натавонист.

Роҳбарияти нави Иттиҳоди Шуравӣ бо сардории М. Гарбачёв, ки «моҳи март соли 1985 Котиби Генералии Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ таъйин гардид, тағйироти кулӣ дар низоми давлатдорӣ ворид кард» [130, с.23]. Дар Анҷумани XXVII ҳизб моҳи феввали соли 1986 М. Горбачёв «Афғонистонро захми хунрав номид» [55, с.69] ва 5-уми май Бабрак Кормал аз вазифаи Котиби Генералии Ҳизби демократии халқии Афғонистон (минбаъд ҲДХА) барканор гардид. Муҳаммад Начибулло, ки солҳои 1980–1985 роҳбари Хадамоти амнияти миллии Афғонистон буд, ба мансаби Котиби генералии ҲДХА интихоб карда шуд. 13-уми ноябри соли 1986 Бюрои сиёсии Кумитаи марказии Ҳизби коммунистии Иттиҳоди Шуравӣ қарор қабул кард, ки «қўшунҳои Шуравӣ дар давоми ду сол аз қаламрави Афғонистон бароварда шавад» [137, с.53].

Ба ақидаи муҳаққиқи тоҷик Худойназар Асозода, «Иттиҳоди Шуравӣ баъд аз талафоти ҷонии беш аз понздаҳ ҳазор нафар сарбози худ, лозим донист, ки сипоҳи низомии худро аз хоки Афғонистон берун созад» [26, с.394].

Фаъолияти Муҳаммад Начибулло* аз давраи раиси ҷумҳур интиҳоб шуданаш пур аз ифроту ихтилофот дар сиёсати мусолиҳаи миллӣ маҳсуб меёфт. Махсусан, таъсиси ҳукумати эътилофӣ ва ба таносуби аҳоли ва минтақа вобаста намудани он, яке аз хостаҳои асосии нерӯҳои миллӣ ва тараққипарвар буд. Ба қавли яке аз вакилони Шурои миллӣ: «дар ҳайати ҳукумати ба ном эътилофӣи Ҳасани Шарқ, ки соли 1988 ташкил шуда буд, боз ҳам пуштугарой, таъйизхоҳӣ ва тафриқаандозӣ ҷой дошт, ки ин боиси эътирози шадиди вакилони Шурои миллӣ гардид» [63, с.616].

Давлати Шуравӣ, ки дастгиру мададгори доктор Начибулло буд, муддати 9 соли мубориза натавонист тамоми қаламрави Афғонистонро ба зери тасарруфи худ дарорад, аз ин лиҳоз маҷбур шуд, ки хоки Афғонистонро тарк намояд. Дар ин радиф, моҳи апрели соли 1988 дар шаҳри Женева қарордод миёни Покистон, ИҶШС ва ИМА ҳамчун кишварҳои кафил ба имзо расид, ки тибқи он нерӯҳои Шуравӣ бояд хоки Афғонистонро тарк менамуданд. Амрико ва Покистон уҳдадор гардиданд, ки маблағгузориҳои шуришиёни афғонро комилан қатъ менамоянд. 15-уми майи соли 1988 ИҶШС ба иҷрои уҳдадорихое, ки дар созишнома ба имзо расонида буд, яъне хориҷи нерӯҳои низомӣ оғоз кард. Вале ИМА ва Покистон дар ваъдаи худ наистода, ба таври пинҳонӣ ба муҷоҳиддин ёрии моддӣ тавассути дигар давлатҳо мерасониданд. Новобаста ба ин, «15-уми феввали соли 1989 охириин воҳидҳои шуравӣ Афғонистонро тарк карданд» [16, с.213-214].

* Муҳаммад Начибулло 6-уми августи соли 1947 дар шаҳри Гардези Афғонистон таваллуд шуда, миллаташ пушту мебошад. 27-уми сентябри соли 1996 дар шаҳри Кобул аз тарафи намояндагони ҷунбиши «Толибон» ба қатл расонида шудааст. Ӯ ходими сиёсӣ чамбиятӣ, дипломат, сардори Хадамоти амнияти давлатӣ (ХАД) (солҳои 1980–1986), Котиби генералии КМ Ҳизби Демократии Халқӣ Афғонистон (ХДХА), раиси Шурои Инқилобӣ (солҳои 1986-1987) ва раиси ҷумҳурии Афғонистон (моҳи май 1987 то 18-уми март соли 1992) буд.

Аммо Муҳаммад Начибулло муборизаро идома медод. Ба артиши Афғонистон муяссар шуд, ки якчанд ҳамлаи ҷангҷӯёро зада баргардонад ва вазро ба эътидол оварад. Гузашта аз ин, пас аз хуруҷи нерӯҳои Шуравӣ пуштибонӣ аз роҳбари ин кишвар дар миёни мардуми Афғонистон зиёд гардид.

Шояд ин лаҳза метавонист як нуқтаи гардиш барои Афғонистон бошад, ки дастгирӣ кардани муҷоҳиддинро бас карда, онҳоро ба гуфтушуниди ороишта бо Муҳаммад Начибулло маҷбур созанд ва дар ин ҳолат кишвар метавонист аз вартаи ҷанг берун шавад. Аммо дар Вашингтон дар он лаҳза ҳаробии лагери сотсиалистиро тамошо карда, дар бораи ғалабаи бечунучарои «ҷанги сард» орзу мекарданд. Инчунин, устувории Начибулло қасри Сафедро ба ҳашм меовард.

Ҳақиқат он аст, ки дар ин вазъи бисёр ҳасос Русия ба Муҳаммад Начибулло кӯмак накард. Барои пеши роҳи ин ҷангро гирифтани барои Афғонистон сарбозони ИҶШС лозим набуд, танҳо ба он силоҳ, лавозимоти ҷангӣ ва сӯзишворӣ лозим буд. Бо хуруҷи охирин сарбози нерӯҳои Иттиҳоди Шуравӣ аз Афғонистон, таҳлилгарони соҳа пешбинӣ мекарданд, ки ҳукумати доктор Муҳаммад Начибулло ба зудӣ сарнагун хоҳад шуд. Гурӯҳҳои муҷоҳиддин барои барканор кардани ҳукумати Начибулло азми қавӣ гирифтанд. «Шакке нест, ки нақшаҳо сари мардуми Афғонистон дар Вашингтону Исломобод, Маскаву Техрон, Пекину Дехлӣ кашида мешавад» [136, с.9], менависад рӯзноманигори тоҷик Фаҳриддин Холбек.

Сабаби сарнагун шудани ҳукумати Муҳаммад Начибулло ро таҳлилгарони соҳа ба омилҳои берунӣ ва дохилӣ рабт медиҳанд.

Масалан, ба навиштаи Муҳаммад Иқром Андешманд пас аз он ки Борис Елцин ба унвони раиси ҷумҳурии Федератсияи Русия интиҳоб шуд, кӯмакҳои Иттиҳоди Шуравӣ ба Афғонистон қатъ шуд ва ин масъала «сукути давлати доктор Начибулло суръат бахшид ва дар ниҳоят ба сарнагунии

комили он анҷомид» [99]. Инчунин, генерал Нурулҳақ Улумӣ* яке аз афсарони аршад дар артиши он замони Афғонистон чунин менависад: «Суқути Шуравӣ ба ҳамон андоза, ки бар давлатмардони Кобул таъсири манфӣ дошт, мухолифони давлати Кобул, яъне муҷоҳиддинро руҳия бахшид ва онҳоро ба ғалаба бар давлати Кобул умедвортар кард. Барҳамхӯрии давлати Шуравӣ он қадар амиқ буд, ки дар дохили ҳизби ҳоким дар Кобул ҳисси ҳамбастагӣ тақрибан аз байн рафт ва эҳсоси танҳо мондан ҷойи онро гирифт» [99].

Асадуллоҳ Валволҷӣ, муаллифи китоби «Хуруҷи генерал Дӯстум ва суқути доктор Начибулло» ба ин андеша аст: «фурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ дар поён бахшидан ба давлати вақти Кобул кӯмак кард, аммо ба назари ӯ он чи ҳукумати доктор Начибулло ба суръат ба самти нобудӣ кашонд, ин ихтилофоти дохилӣ ва боло гирифтани масоили қавмӣ дар дохили давлат буд. Намояндагони парчамҳо ба ду даста - тоҷикҳо ва пуштуҳо тақсим шуданд ва қумандон Ҷумъахон Асак, ки дар он замон фармондеҳии нерӯҳои амниятии шимоли Афғонистонро бар уҳда дошт, масоили қавмиро дар шимоли Афғонистон доман зад ва ин масъала равобита миёни доктор Муҳаммад Начибулло ва генерал Абдурашид Дӯстум, инчунин, дигар қумандонҳои дар шимоли Афғонистон бударо тира кард, ки далели аслии суқути давлати доктор Муҳаммад Начибулло буд» [99].

Дар охири рӯзҳои ҳокимияти доктор Начибулло Созмони Милали Муттаҳид тавассути Бен Севон*, намояндаи вижаи худ дар умури Афғонистон, тарҳи барқарории сулҳро барои интиқоли қудрат аз ҳукумати доктор Муҳаммад Начибулло ба як шурои мавриди қабули эътимод ва ҳама

* Нурулҳақ Улумӣ 15 августи соли 1941 шаҳри Қандаҳори Афғонистон таваллуд шудааст. Яке аз сиёсатмадорони афғон мебошад, ки аз соли 2015 то соли 2016 вазири корҳои дохилии Афғонистонро бар уҳда дошта, инчунин солҳои 2005-2010 узви Маҷлиси Намояндагон аз Қандаҳор буд. Таъсисдиҳандаи Ҳизби муттаҳиди миллии Афғонистон мебошад. Рутбаи генерал лейтенантро доро мебошад. Ӯ номзадии худро дар интихоботи президентии Афғонистон дар соли 2019 гузошта буд.

* Бенн Ваҳе Севон соли 1937 дар Никосаи Кипр таваллуд шудааст, аз соли 1965 дар СММ ба кор шурӯъ карда, солҳои 1982-1988 Котиби СММ оид ба масъалаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, моҳи апрели соли 1988 директор ва мушовири калони сиёсии Дабири кулли СММ дар Афғонистон, соли 1991 раиси Дафтари ҳамоҳангсозии қумакҳои башардӯстона ба Афғонистон, моҳи июли соли 1992 ёвари Котиби генералии Департаменти корҳои сиёсии СММ шуд, кор кардааст.

тарафҳо дар Афғонистон матраҳ кард. Тарҳе, ки дар фарҷом ба ҷойи ин ки сабаби ташкили як ҳукумати эътилофӣ ҳамашумули қобили қабули муҷоҳиддин ва давлати доктор Начибулло гардад, баръакс сабаби суқути давлати доктор Начибулло қарор гирифт [99].

Бояд гуфт, ки Нурулҳақ Улумӣ бар он назар аст, ки рӯйдоди ҷиддӣ ва амиқе, ки пас аз суқути Шуравӣ ба амал омад, бар тарҳи сулҳи Созмони Милали Муттаҳид дар мавриди Афғонистон низ соя андохт. Машварати лозиму кофӣ бо тарафҳои мухталиф дар мавриди он сурат нагирифт ва дар натиҷа, қудрати бидуни омодагӣ ва бидуни барномарезӣ ба муҷоҳиддин мушарраф шуд. Аммо дигар таҳлилгарон муътақиданд, ки тарҳи ташкили ҳукумати эътилофӣ аз муҷоҳиддин ва давлати доктор Начибулло аслан амалӣ набуд.

Ба ақидаи Андешманд «Иттиҳоди Шуравӣ пас аз тарки Афғонистон давлат ва низомро ба ҷо нагузошт, ки битавонад бидуни таъя ба Шуравӣ ё нерӯи хориҷии дигар ба ҳаёти худ идома диҳад. Иттиҳоди Шуравӣ Афғонистонро дар вазъияте тарк кард, ки ҳеҷ наваъ барнома ва тавофуқи байналмилалӣ барои таҳаққуқи сулҳ дар Афғонистон ба даст наомада буд» [99].

Асадуллоҳ Валвочӣ бар он муътақид аст, ки «давлатҳои Ғарб ба унвони ҳомии гурӯҳҳои муҷоҳиддин низ барномае барои ташкили як давлати мавриди қабул ва ё барқарории субот дар Афғонистон барои марҳалаи пас аз сарнагунии ҳукумати доктор Начибулло, дар даст надошт ва давлати муҷоҳиддин баъди ба даст овардани қудрат натавонист ҳимояти байналмилалиро ба худ гирад» [99].

Доктор Муҳаммад Начибулло зимни суҳбат бо Би-би-сӣ (соли 1990) далели воқеии рӯй овардани муҷоҳиддин барои гуфтугӯро мантиқи қавии давлати худ наҳисобид ва гурӯҳҳои муҷоҳиддинро заиф шуморид. Аммо оғози ғурупошии Иттиҳоди Шуравӣ оғози поёни ҳукумати ӯ дар Кобул буд.

Дар пайи воқеаҳои 19-уми августи соли 1991, Ҳизби коммунистии Иттиҳоди Шуравӣ, ки ҳомии давлати Кобул буд, нуфузи пешинаи худро аз даст дод. Борис Елцин ва вазири корҳои хориҷаи ӯ Андрей Козирев

талабҳои Амрико ро иҷро карда, аз 1-уми январӣ соли 1992 ҳама гуна интиқоли мол ба ҳукумати Афғонистонро қатъ намуданд [99]. Дар ин шароит М. Начибулло барои баҳои ҳукумати худ чораҳои зиёд андешид. Махсусан, дар давраи ҳукуматаш Шуроӣ дифоъ ташкил кард ва худ онро роҳбарӣ мекард. Ба Шуроӣ мазкур соҳибмансабони дараҷаи аввали давлатиро дохил кард. Вале дар ҳаёти ҳукумат ягонагӣ ва ваҳдат вучуд надошт, ихтилофот ва зиддият байни «парчамӣҳо» ва «халқӣҳо» бо шиддат давом мекард. Коршиносон ба ин андешаанд, ки Начибулло дар мақоми баланди давлатӣ қарор дошт, дар гуфтор ва қирдори худ ӯ лоф аз бародарӣ ва баробарӣ мезад, вале дар асл ҳилофи гуфтаҳои худ амал мекард. Сиёсати мусолиҳаи миллиро гӯё сархатти машқи худ қарор дода буд, аммо ягон қори ҷиддӣ ба хоҷири татбиқи он сиёсат анҷом надод. Ӯ на танҳо бо ҳизбҳои исломӣ роҳи созиш ва ҳамқори ро пайдо карда натавонист, балки бо ҳамҳизбиёни худ забони муштарақ наёфт. Масалан, яке аз ҳамсафонаш Шаҳнавоз Танай бо ӯ муноқишаҳои дохилӣ доштанд. Натиҷаи кашмоқҳои дохилӣ ба ташкили гурӯҳҳои сиёсӣ барои ғасби ҳокимият замина қардид, ки ақсуламали М. Начибулло ро дар пай дошт. То охири соли 1989 садҳо нафар ба маҳбус қашида шуданд, ки якҷанд генералҳо низ шомили ин гурӯҳ буданд ва ин амалҳо ақсуламали вазири дифоъ ва узви қиноҳи «Халқ»-и ҲХДА Шаҳнавоз Танай ро ба бор овард. Ӯ дар яке аз рӯзҳо утоқи қори раиси қумҳууро тарқ карда, қунин ҳитоб қард: «Ин суиқасд шаҳсан муқобили ман ва халқӣҳост» [16, с.213]. Ӯ дар Вазорати дифои миллий пинҳон шуда, талаб намуд, ки генералҳои маҳбусӣ озод қарда шавад. Шаҳнавоз Танай таҳдид низ қард, ки метавонад дар ақси ҳол артиш ро ба ро ҳезонад. Воқеан, Муҳаммад Начибулло қор нафар генерал ро аз маҳбус озод намуд. Вале норозигии байни раиси қумҳур ва вазири дифои миллий бо он хотима наёфт.

6-уми марта соли 1990 Шаҳнавоз Танай* шуриши мусаллаҳона ро муқобили Муҳаммад Начибулло ва «парчамӣҳо» оғоз қард. Субҳи ҳамон рӯз

* Шаҳнавоз Танай соли 1950 дар Пақтиёи Афғонистон таваллуд шудааст. Миллаташ пушту. Соли 1988-1990 вазифаи Вазири дифои Афғонистон ро ба уҳда дошт.

бо гурӯҳи афсарон ва як дастаи муҳофизони нерӯманд ба пойгоҳи Бағром омад, ки дар 60 километрии шаҳри Кобул ҷойгир мебошад. Ба ҷонибдории ӯ бригадаҳои 4-ум ва 15-уми танкӣ ҳамроҳ шуданд. Инчунин, ӯро полки 52-уми мухобиротӣ ва дивизияи 40-ум ҷонибдорӣ карданд. «Генерал Шаҳнавоз Танай оид ба бомбаборон кардани шаҳри Кобул шахсан амр дод» [16, с.213].

Дар муддати кутоҳ тавассути Муҳаммад Начибулло тамоми воситаи техникии ҳарбии боқимонда алайҳи шуришчиён равона карда шуд. Дар атроф ва ҳудуди Вазорати дифои миллӣ байни нерӯҳои содиқу вафодор ба Муҳаммад Начибулло ва шуришчиёни Шаҳнавоз Танай задухӯрдҳои мусаллаҳона ба вуқӯъ омад. Вазорати дифои миллӣ ва Сарраёсати сиёсии онро ба муҳосира гирифта, ҷонибдорони доктор Начибулло баъдан онро таҳти назорати худ қарор доданд. Нерӯҳои ҳавоие, ки дар фурудгоҳи Мазори Шариф қарор доштанд, ба тарафи Начибулло гузашта, пойгоҳи низомии Бағромро бомбаборон намуданд.

Шаҳнавоз Танай ба Покистон фирор кард. Бо сарфармондеҳи қувваҳои ҳушкигарди артиши Покистон генерал Аслам Бек ва сардори идораи ҷосусии Покистон Шамсурраҳмони Калу мулоқот намуд. Дар ин вохӯрӣ Гулбиддин Ҳикматёр низ ҳузур дошт [16, с.213].

Донишманди афғонистоншиноси тоҷик Ҳақназар Назаров ба ин назар аст, ки «бар асари ин табaddулотӣ нофарҷом нооромӣ дар дохили ҲДХА бештар афзоиш ёфт, Ш. Танай, Н. Муманд, С. Гулабзой, Ниёзмӯҳаммад аз ҳайати Бюрои сиёсӣ ва аз ҳама вазифаҳои ҳукуматӣ озод карда шуданд. М. Зерай ва Ғ. Панҷшерӣ, ки асосгузори Ҳизби халқии демократӣ буданд, аз Кумитаи марказӣ хориҷ карда шуданд» [63, с.627].

Тибқи назари аксар таҳлилгарон, ин воқеаҳо муҳолифати шадидро дар байни аъзои гурӯҳҳои «Парчам» ва «Халқ»-и ҲХДА, махсусан роҳбарони онҳо нишон медоданд. Ин ҳодиса тавонист, ки нерӯҳои мусаллаҳи кишварро низ ба ду қисм ҷудо намояд. Дар шароите, ки вазъияти дохилии кишвар муташанниҷ буд, моҳи июни соли 1990 Анҷумани дуюм ва охири ҲХДА баргузор гардид, ки дар он фаъолияти 25 солаи Ҳизби халқии демократӣ

таҳлил шуда буд. Дар гузориши Анҷуман таъкид шуд, ки Ҳизби халқии демократӣ дар натиҷаи рушд ва инкишофи авзои иқтисодӣ ва иҷтимоии Афғонистон ба хоҳири таъмини адолати иҷтимоӣ ва фаъолияти мардуми заҳматкаш аз тарафи равшанфикрони тараққипарвар таъсис дода шуда буд. Вале баъдтар Ҳизби халқии демократӣ авзои дохилӣ ва ҷамъияти афғониро дуруст ба эътибор нагирифта, таълимоти марксистиро сармашқи фаъолияти худ қарор дод ва ҳост дар муҳити ақибмондаи Афғонистон онҳоро татбиқ намояд. Дар ин замина иштибоҳот ва инҳирофоти роҳбарии ҲХДА пай дар пай ба амал омад. ҲХДА аз ҳад зиёд ба фаъолияти идеологӣ фуру рафта буд, ки муҳолифати шадиди қувваҳои иртиқоиро ба вуҷуд овард. Дар анҷуман таъкид гардид, ки дохил шудани қувваҳои низомии шуравӣ маҳз дар пояи мафкураи сиёсӣ ба амал омада буд ва ҳеч зарурати воқеӣ надошт. Аз ин лиҳоз, қувваҳои иртиқоӣ шиорҳои исломӣ ва миллиро ба миён овард, ҷанги бародаркуширо ҳамаҷониба доман заданд. Анҷуман мусолиҳаи миллиро василаи ягонаи раҳой аз бӯҳрони сиёсӣ ва иҷтимоӣ мешуморид. Вале роҳи дуруст ва мувофиқи татбиқи он равшан карда нашуда буд. Ҳизб усулҳои исломӣ ва башардӯстиро аз ҳаргуна таълимоти идеологӣ бартар мешуморид, вале мавқеи инҳисороии худро аз даст додани набуд ва орзу дошт, ки ҳизбҳои дигарро дар атрофаш муттаҳид намоянд.

Назаров Ҳ. таъкид менамояд: «Маҳз ба ин васила ва дар ҳамин асос номи Ҳизби халқии демократӣ ба номи ҳизби «Ватан» иваз карда шуд. Анҷуман ҳайати кормандони марказиро аз 145 нафар аъзои доимӣ ва 60 нафар номзад ба аъзогӣ интиҳоб кард. Муҳаммад Начибулло бо сифати раиси Шурои иҷроияи ҳизби «Ватан» интиҳоб гардид» [63, с.628].

Қарорҳои Анҷумани дуҷуми ҲХДА ва иваз кардани номи ҳизб аз он шаҳодат меод, ки ҳукумати Ҷумҳурии Афғонистон мехост бо роҳи мусолимадомез ва мусолиҳаи милли муаммои сиёсӣ ва иҷтимоии кишварро ҳаллу фасл намояд. Лекин ҳизбҳои тундрави исломӣ бо роҳбарии Г. Ҳикматёр, Ю. Холис ва Н. Муҳаммадӣ танҳо аз тариқи зурӣ сарнагун кардани ҳукуматро мехостанд, то қудратро ба даст гиранд. Дигар Ҳизбҳои

исломӣ бо роҳбарии С. Муҷаддадӣ, С. Гелонӣ ва Б. Раббонӣ барои аз тариқи музокира ва мусолиҳа ба қудрат расидан кӯшиш мекарданд.

Ба ақидаи Ҳ. Назаров «Покистону Амрико ва дигар давлатҳои муттаҳидинашон дар солҳои ҷанги эълоннашуда ба ҳизбҳои тундрав мусоидат карда, дар суратҳисоби онҳо бештар аз 8,5 млрд доллар гузошта буданд» [63, с.628]. Ҳамин мусоидати моддӣ ва молии ИМА ва дигар мамлакатҳои минтақа буд, ки азҳоби исломӣ сиёсати мусолиҳаи миллиро пайваста рад мекарданд. Дар ин равиш, ИМА нақшаи дигар ҳам дошт. Тавре маълум аст, амрикоӣҳо хеле барвақт бо шоҳи собиқ М. Зоҳиршоҳ робита доштанд ва ӯро ҳатто меҳостанд баъд аз суқути ҳукумати Начибулло ба Кобул биёранд.

Баъди чор рӯзи хуруҷи нерӯҳои низомии шуравӣ дар Афғонистон вазъияти ғавқулӯда расман эълон карда шуд. Бо мақсади роҳбарӣ ва идораи мутамарказ дар шароити вазъи ғавқулӯда дар Афғонистон бо амри раиси ҷумҳур Начибулло Шурои дифоъ ташкил карда шуд. Масъулини давлатҳои Покистон ва Амрико интизори ғалабаи ҳарчи зудтари нерӯҳои мучоҳиддин буданд. Вале дар муддати шаш моҳ ин ҳама интизориҳо ҷомаи амал напӯшид. Баробари таъмини саривақтии нерӯҳои мусаллаҳи ҳукумати Афғонистон бо қисмҳои эҳтиётӣ, аслиҳа ва маводди суخت тавассути Иттиҳоди Шуравӣ нерӯҳои мусаллаҳи Афғонистон чандин маротиба тавонистанд шӯришу ҳамлаҳои гурӯҳҳои исломиро дар Ҷалолобод, Гардез, Ғазна, Қандаҳор, Шинданд, Файзобод ва Соланг пахш намуда, барҳам заданд.

Муҳаққиқи тоҷик Ҷ. Алимӣ менависад, ки «4-уми майи соли 1990 бо амри махсуси Муҳаммад Начибулло вазъи ғавқулӯда дар кишвар беэътибор доништа шуд» [16, с.214].

Кӯшиши Муҳаммад Начибулло ва ҳамроҳони ӯ ҷиҳати барпо кардани робита бо фармондеҳони саҳроии муҳолифин, таҳкими унсuri қавми пушту дар қисмҳои низомии ҳукумати дар шимол ба хоҷири нигоҳ доштани як давлати мутамарказ бо бартарияти пуштуҳо буд. Тадбирҳои, ки президент

Муҳаммад Начибулло андешид, норозигии мардуми ғайрипушту, хусусан элитаи низомииро зиёд намуд.

Сабаби афзоиши рӯхияи зиддиҳукуматӣ дар дивизияи 53-юми пиёдагарди Вазорати дифоъи Ҷумҳурии Афғонистон тахти фармондеҳии генерали ўзбек Абдурашид Дўстум шикасти нерӯҳои ҳукуматӣ соли 1990 дар Хуст буд, ки талафоти зиёд ба бор овард. Аз ҳазор афсару сарбози дивизияи 53-юм, ки дар ин амалиёт иштирок доштанд, бисёриҳо кушта ва асир афтоданд. Танҳо як қисмати ками онҳо аз муҳосира наҷот ёфтанд [147, с.326]. Ин дар замоне рух дод, ки ҳамаи ҷузъу томҳои нерӯҳои ҳукуматӣ бидуни муқовимат ба тарафи муҷоҳиддин гузаштанд. Ба нерӯҳои дивизияи 53-юм генерал Ҷўрабек фармондеҳӣ мекард, ки инро ҳамчун фитнаҳои президент бо мақсади аз байн бурдани А. Дўстум пиндоштанд.

Аммо пешвоёни ҷомеаи ўзбекҳо медонистанд, ки шуриши сирф қавмӣ ба онҳо муваффақият нахоҳад овард, бинобар ин, онҳо ба роҳбарияти ҳизби Ваҳдат, Ҷамъияти исломии Афғонистон (ҶИА), Созмони инқилобии заҳматкашони Афғонистон (СИЗА), А. Масъуд, С.М. Нодирӣ, намояндагони дигар ҳизбҳо муроҷиат карданд. Дар таъсиси эътилофи зиддиҳукуматӣ раиси Иттиҳоди исломии вилоятҳои шимолӣ Озодбек* низ нақши назаррас дошт. Акнун ҳадаф аз ташкили эътилоф ва ҳамоҳангсозии талошҳо барои сарнагун кардани ҳукумати М. Начибулло таҳрезӣ гардида буд.

Ҷабҳаи муттаҳид, ба истилоҳ «ҳаракати шимолӣ», ки оғози сукути низоми Муҳаммад Начибуллоро нишон медиҳад, дар шаҳри бандарии Ҳайратон дар марзи Афғонистон ва Шуравӣ ба вуҷуд омад. Сабаби эътирози ошкоро аз ҷониби низомии фармони озод ва ба вазифаи дигар гузаронидани

* Озодбек, яке аз писарони Ворис, зодаи Тошканд аст. Ворис омӯзишгоҳи тиббиро хатм карда, ба ҳайси табиб дар артиши Шуравӣ хидмат кардааст. Дар давоми Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ асир гирифта шуд ва то охири ҷанг асир монд. Пас аз раҳой аз асорат ӯ ба Маскав омада, дар Вазорати корҳои хориҷии ИҶШС кор кард. Сипас, ўро консули Иттиҳоди Шуравӣ ба Карочӣ фиристоданд ва дар он ҷо бо Карим, набераи собиқи хони Қўқанд Худоёрхон вохўрд, духтарашро ба занӣ гирифт ва бо хоҳиши падарарушаш паноҳандагӣ аз мақомоти Покистон пурсид ва дар Карочӣ барои истикомати доимӣ мондагор шуд. Пас аз сарнагун шудани низомӣ шохӣ дар Афғонистон (1973) як гурӯҳ исломгароён ба Покистон кўчиданд ва омодагӣ ба сарнагунии М. Довудро оғоз карданд. Маҳз дар ин солҳо яке аз пешвоёни исломгароёни афғон Б. Раббонӣ бо Ворис Каримӣ вохўрд (Ворис, пас аз издивоҷ бо духтари Карим, насабашро гирифт ва Каримӣ шуд).

фармондеҳи бригадаи 70-уми қувваҳои мусаллаҳи Афғонистон (генерали тоҷик Муъмин*) ва ба ҷои ӯ таъйин кардани пушту буд.

Бояд гуфт, ки Ҳайратон чун анъана маконе буд, ки тоҷикони аз дигар навоҳии шимол, бахусус аз Бадахшон ба кор омада ҷамъ меомаданд. Намояндагони чунин ҳизбҳо, ба монанди Созмони инқилобии заҳматкашони Афғонистон (СИЗА), ки шуҳрати созмонҳои миллатгаро доштанд, дар ин ҷо ба як кори пурмашақат шуруъ карданд. Ин вазъ ба фармондеҳи бригада таъсир расонид. Зоҳиран, яке аз сабабҳои нигаронии фармондеҳи гурӯҳи ғаврии шимол генерал Ҷумъа Асак, ки бо ақидаҳои миллатгароии пуштуниаш маъруф аст, робитаи генерал Муъмин бо ин созмонҳо буд. Маҳз, Ҷ. Асак мехост ӯро ба вазифаи дигар гузаронад, аммо Муъмин ба фармони президент итоат накард.

Қайд кардан зарур аст, ки бидуни дастгирии А. Дӯстум, С.М. Нодирӣ, сарварони Созмони инқилобии заҳматкашони Афғонистон (СИЗА) ва эҳтимолан А. Масъуд, генерал Муъмин наметавонист аз фармони президент сарпечӣ кунад. Сафороии нави нерӯҳои сиёсӣ дар шимол дар натиҷаи амалҳои ҳамоҳангшудаи эътилофи навтаъсиси зиддиҳукуматӣ ба амал омад.

Даре нагузашта, дивизияҳои 53 ва 80-уми пиёдагард аз итоати М. Начибулло хориҷ гардиданд. Мазори Шариф ва дигар шахрҳои шимол пай дар пай зери итоати нерӯҳои эътилоф, ки иборат аз муҷоҳидон ва коммунистони собиқ буданд, мегузаштанд. «Барномаи Намояндаи шахсии Дабири кулли СММ дар Афғонистон Бен Севон дар бораи ташкили мақомоти эътилоф натиҷаи диҳроҳ надод» [148, с.328-329].

Дар ин муддат ҳафтгонаи Пешовар низ ба таҷлили пирӯзии худ омодагӣ мегирифт. Аммо, дар тӯли 14 соли ҷанг ҳизбҳои исломӣ, ки узви Иттиҳоди исломии муҷоҳиддини Афғонистон (ИИМА-7) буданд, як ҳадаф доштанд -

* Муъмин аз тоҷикони ноҳияи Андароби вилояти Бағлон, хатмкардаи як мактаби ҳарбӣ ва факултети технологияи ҳарбӣ буд, ки пас аз он дар дивизияи 14-ум, воқеъ дар шаҳри Ғазна хидмат карданро сар кард. Ӯ дар Бағлон ба баталёни истиҳборотӣ дар Чалолобод ва Нимрӯз ба бригадаҳои сарҳадӣ фармондеҳӣ мекард, замоне фармондеҳи як ҷузъ дар Ҷабал-ус-Сироч буд. Соли 1987 ӯ фармондеҳи полк дар Ҳайратон таъйин шуд, ки пас аз муддате мақоми бригадаро гирифт. Нуфузи бригадаи ӯ, пас аз он ки дастаҳои якҷанд фармондеҳони саҳроии муҷоҳиддин ба тарафи ӯ гузаштанд, афзоиш ёфт ва дар охири солҳои 90-ум он яке аз қисмҳои муассиртарини Қувваҳои Мусаллаҳи Афғонистон ба ҳисоб мерафт.

озод кардани давлат ва барқарории низоми исломӣ. Вале сарварони азҳоб ҳеҷ гоҳ натавонистанд, байни худ ба як созиш бирасанд. ИИМА-7 таҳти фишори «кишварҳои мададрасон» сохта шуда, бештар хусусияти расмӣ дошт. Ин вазъ ба ташаккули «ҳукумати давраи гузариш» бетаъсир буда наметавонист [148, с.329].

Ба қавли Г. Ҳикматёр, президент М. Начибулло аз ӯ ёри хостааст, ки зоҳиран ҳокимият ба дасти ғайрипуштуҳо нагузарад. Ба гуфтаи ӯ, Начибулло пешниҳод кардааст, ки «бо ҳизби Ватан эътилоф эҷод кунад ва ваъда додааст, ки ӯро ҳамчун «бародари калонӣ»-и худ қабул мекунад». Ба навиштаи Г. Ҳикматёр Панҷ рӯз пеш аз истеъфо, Начибулло бори дигар ба мо паём фиристод, ки дар он гуфта мешуд: «Ҳизби Ватан бузургтарин ҳизб дар кишвар бо 500 ҳазор аъзо буда, кишварро назорат мекунад. Ҳоҷати талаби тавбаи якҷояи мо нест. Мо ҳама мусалмонем ва мехоҳем мушкилоти кишварро тавассути ташкили эътилофи ду нерӯи асосии дар муноқиша қарордошта ҳал намоем («Ватан» ва ҲИА). Дар сурати рад, - навиштааст М. Начибулло, - мо ҳукуматро ба Зоҳиршоҳ ё каси дигар хоҳем супурд, ки ин барои шумо душворӣ меорад ва масъулият пурра ба зиммаи ҷаноби Г. Ҳикматёр меафтад. Пас аз ин, ман бори дигар паём фиристода, орзу доштам, ки шахсан мулоқот намоям, то зиддиятҳои мавҷударо рафъ кунам» [90, с.86]. Аммо, Муҳаммад Начибулло дар бораи ҳизби Ватан сухан ронда, оид ба тақсим шудани сафҳояш аз рӯйи нишонаҳои қавмӣ хомӯш монд ва дар сурати розигии Г. Ҳикматёр, байни намояндагони ҳизби Ватан ва ҲИА эътилоф эҷод мешуд.

Дар чунин ҳолат, эътилофи нави сиёсӣ дар ҳоли ташаккул буд. Мулоқотҳо миёни роҳбарони Ҷамъияти исломи Афғонистон (ҶИА), ҳизби Ваҳдат, пешвоёни исмоилиён, генерал А. Дӯстум, намояндагони Созмони инқилобии заҳматкашони Афғонистон (СИЗА) оғоз ёфт, ки дар он мушкилоти ташкили ҳукумат пас аз истеъфои М. Начибулло баррасӣ шуд.

Инчунин, 11-уми сентябри соли 1991 ҳангоми сафари котиби давлатии ИМА Ч. Бейкер ба Москва миёни ИМА ва Иттиҳоди Шуравӣ шартномаи

дучониба имзо шуд, ки тибқи шартномаи мазкур ҳарду ҷониб уҳдадор шуданд, ки аз 1-уми январи соли 1992 ҳама гуна фаъолиятҳои ҳешро дар Афғонистон қатъ менамояд [2-М, с.216-220]. Пас аз қатъ гардидани ёрии Шуравӣ ба мардуми афғон ва ҳукумати расмӣ ҳукумати вақт заиф шуд. Қисме аз сарбозону афсарони ҳукумати тадричан ба ҷониби муҳолифини муҷоҳид мегузаштанд. Вилоятҳо пайиҳам тасарруф ва ба назорати муҷоҳиддин гузаштанд. Вазъ дар Кобул ҳам мураккаб гардида, идораи он мушкил шуд. Охири маротиба 7 нафар мушовирони русро ҳам ба қатл расонданд. Чуноне ки генерал-майор В.В. Лагошин нақл мекунад, бегоҳӣ ўро Муҳаммад Начибулло даъват мекунад ва мегӯяд, ки бояд мушовирони рус феврал Афғонистонро тарк кунанд. Худи Муҳаммад Начибулло эҳсос мекард ва медонист, ки муҳлати президентии он кам мондааст ва ҳукумат ба дасти муҷоҳиддин мегузарад. Ў ҳатто иброз медорад, ки худам ҳам дар мақоми раиси ҷумҳур 5 рӯзи дигар боқӣ хоҳам монд. Вале зимнан таъкид ҳам кардааст, ки «ҳарчанд шуравиҳо ба ман хиёнат карданд, аммо ман боқимондаи онҳоро сиҳату саломат ба ватанашон гусел менамоям» [16, с.215].

Новобаста аз он ки аз тарафи кормандони фурӯдгоҳи байналмилалии Кобул нисбати гусели ҳавопаймои шуравӣ монеаҳо эҷод шуда буд, М. Начибулло аз худ мардонагӣ нишон дода, шахсан худаш ба фурӯдгоҳ ҳозир шуда, барои қабулу гусел кардани мушовирони рус ба Тошканд кӯмак ва мусоидат кардааст.

Ба ақидаи муҳаққиқи тоҷик Ҷ. Алимӣ: «Замоне М. Начибулло назоратро аз болои вазъи сиёсӣ низомӣ аз даст дод, ки оид ба омодагии худ ҷиҳати рафтан ба истеъфо рӯзи 18-уми март соли 1992 ба тариқи расмӣ эълон дошт ва изҳор намуд, ки зимом ва идораи давлатӣ дар дасти ҳукумати муваққатии бетараф боқӣ монад. Бо мақсади гирифтани пеши роҳи дохил шудани Гулбиддин Ҳикматёр ба Кобул, Муҳаммад Начибулло аз Мазори Шариф дивизияи 53-юми узбектаборонро таҳти фармондеҳии Абдурашид Дўстум вориди Кобул намуд. 16-уми апрели соли 1992 М. Начибулло тавассути

пуштибонӣ ва мусоидати намояндаи махсуси СММ ҷаноби Б. Севон меҳост аз Кобул бо ҳавопаймо фирор кунад, аммо бо амри Аҳмад Вакил тавассути сарбозони А. Дӯстум боздошт гардид ва бо бародараш дар дафтари СММ дар Афғонистон паноҳгоҳ ёфтанд» [16, с.215-216].

Муҳаққиқ ва хабарнигори тоҷик Н. Давлатов дар хусуси сарнагун гаштани ҳукумати М. Начибулло чунин навиштааст: «Вақте шикасти коммунистон айён шуд, наздикони миллатгарои М. Начибулло ба тарафи Г. Ҳикматёр гузаштанд, зеро имконияти ба сари қудрат омадани тоҷикон дар Афғонистон ба миён омад. Аллақай 13 вилоят дар зери тасарруфи Аҳмадшоҳи Масъуд қарор доштанд. Ҳамин тариқ, дастаҳои Ҷамъияти исломӣ аз шимол ва дастаҳои Ҳизби исломӣ аз ҷануб худро ба назди дарвозаҳои Кобул расонданд. Намояндаҳои М. Начибулло ҳукуматро ба Аҳмадшоҳи Масъуд таслим намуданд» [105].

Ҳамин тавр, дар маҷмуъ, таназзул ва аз байн рафтани ҳукумати Муҳаммад Начибуллоро метавон ба чанд омил тақсим намуд:

Якум, хориҷ гардидани нерӯҳои давлати Шуравӣ аз хоки Афғонистон ва аз кӯмаки ИҚШС ва Русия маҳрум гардидани доктор Муҳаммад Начибулло. Берун шудани сипоҳи шуравӣ аз ин кишвар ва таназзули худӣ давлати Шуравӣ як навъ шикасти тавозун на танҳо дар минтақа буд, балки дар сатҳи байналмилалӣ як гардиши куллиро ба вуҷуд овард, ки аз ин раванд Амрико ва муттаҳидонаш хоستانд ба таври самаранок истифода намоянд. Афғонистон ҳамчун яке аз минтақаҳои калидӣ ва таъсиргузор дар таҳкими мақоми байналмилалӣ онҳо шинохта мешуд, зеро аз ҳар ҷиҳат муҳити мусоиду мувофиқ фароҳам меовард.

Дуюм, шиддат гирифтани муборизаҳои қавмӣ ва гурӯҳӣ дар Афғонистон барои ҳокимият. Ҳар як қавм акнун сарвар ва ё пешвои худро дошт, ки ҷиҳати ба даст овардани ҳокимияти олӣ дар байни ҳамдигар муборизаро оғоз намуданд. Дар раванди мубориза рӯз то рӯз таъсири нерӯҳои хориҷӣ, махсусан қудратҳои ҷаҳонӣ бо хориҷ шудани нерӯҳои Шуравӣ, зиёд мегардид. Қавмҳои сершумору ҳукуматҳои, махсусан пуштуҳо акнун

сарпарастии навро дар симои Амрико ва Покистон дарёфт намуданд.

Сеюм, амалӣ шудани як нақшаи тахрезиишуда, аз тарафи давлатҳои манфиатдор, ки баъди хуруҷи ИҶШС аз хоки Афғонистон имкон надоданд, ки ин кишвар дигар нуфузе дар ин сарзамин дошта бошад ва онҳо ба ҳадафи худ расиданд. ИҶШС доктор Начибулло ба сари қудрат оварда буд ва ба ӯ кӯмак мекард. Акнун қудратҳои нави ҷаҳонӣ, ки тавассути ин кишвари осӣи ба бӯҳрони этникӣ гирифта шуда меҳостанд ҳадафҳои геосӣиашонро амалӣ намоянд, аз ҳукумати М. Начибулло розӣ набуданд. Ёро чун гумоштаи шуравӣ пиндошта, ҷиҳати амалӣ намудани ҳадафи худ бо тарзу усули нав муносибатро оғоз намуданд, ки яке аз онҳо шиддат бахшидан ба муносибатҳои этникӣ буд.

1.2. Ишғоли шаҳри Кобул аз тарафи гурӯҳҳои исломии муҳолиф ва ташкили Давлати исломии Афғонистон (ДИА)

Таҳлилу омӯзиши вазъи охири солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 90-уми асри ХХ дар Афғонистон нишон медиҳад, ки ин як марҳалаи бисёр ҳассос ва сарнавиштсоз барои кишвар буд. Паёмади раванду ҳодисаҳои дар ин давра ба амаломеда, ки то имрӯз натиҷаҳои манфиаш эҳсос мешавад, гувоҳи ин гуфтаҳост. Пас аз он ки президенти вақти кишвар, роҳбари Ҳизби демократии халқ Муҳаммад Начибулло соли 1986 сиёсати мусолиҳаи миллиро эълон намуд, ҳизбу гурӯҳҳои мусаллаҳи исломгаро, ки марказашон дар Пешовар ҷой гирифта буданд, ба фикри ташкили ҳукумати исломӣ шуданд. Раҳбарони ҳизбҳои ҳафтгона, ки дар эътилофи Иттиҳоди исломии муҷоҳиддин муттаҳид буданд, рӯзи 27-уми январи соли 1986 пешниҳодҳои Муҳаммад Начибулло оид ба оташбас ва ташкили давлати эътилофӣ рад карданд. Дар ҳамоиши бузург, ки дар шаҳри Пешовар бо иштироки даҳҳо ҳазор нафар аз аъзову ҳаводорони танзимҳо ва муҷоҳирини афғонӣ ташкил ёфт, раҳбарони танзимҳо дар суҳанронҳои ҷудогона муҳолифати худро бо тарҳи оштии миллӣ изҳор доштанд.

Дар эълomiaе, ки аз номи Иттиҳоди исломии муҷоҳиддин дар поёни ин ҳамоиш интишор ёфт, бори нахуст аз ташкили Ҳукумати муваққати муҷоҳиддин сухан рафт. Дар охирин банди эълomia гуфта мешуд: «Пас аз сукути низоми ҳукумати амалкунанда ва хуруҷи қувваҳои шуравӣ аз кишвари мо, Ҳукумати муваққатии муҷоҳиддин, идора ва қудрати давлатро дар Афғонистон ба уҳда мегирад. Тахти назорати ҳукумати мазкур интиҳоботи озод сурат гирифта, Шуро ва ҳукумати исломӣ ташкил мегардад. Тавофуқ ба амал омад, то комиссияе доир ба тасдиқи Дастурамали Ҳукумати муваққатӣ, чигунагии ташкил ва салоҳияту вазифаҳои он таъсис шавад» [19, с.151-152]. Инчунин, мебоист дар зарфи як моҳ лоиҳаро мукамал карда, пешниҳод намояд. Вазифаи асосӣ баъд аз таҳияи қонуни асосии кишвар ва қабули он мушаххас мешуд. Ба ақидаи М.И. Андешманд, «Қонуни асосии кишвар мутаазмини татбиқи комили ислом дар ҳамаи ҷанбаҳои ҳаёти фардӣ ва иҷтимоии миллати мо хоҳад буд» [34, с.219-222]. Аммо қабл аз он ки Дастуруламали ҳукумати муваққатиро ҳаёти танзимҳо омода созанд ва ҳукумати исломӣ дар асоси он шакл гирад, аввалин Ҳукумати муваққатӣ тахти сарпарастии Покистон дар Пешовар ба вуҷуд омад.

Дар арафаи даври ёздаҳуми музокироти Женева охири соли 1987, ки иттилои дақиқе аз имзои тавофуқнома ва хуруҷи нерӯҳои Шуравӣ аз Афғонистон пайдо шуд, Покистон дар фикри эҷоди ҳукумати муҷоҳиддин гардид. СММ ба унвони миёнарави музокироти ғайримустақим аз ташкили давлати эътилофӣ қобили қабул, барои тарафҳои мухталифи ҷанг сухан гуфт. Намояндаи Котиби генералии СММ дар Афғонистон Кордовез моҳи сентябри соли 1987 ёддоштҳоеро дар ин маврид ба давлати Шуравӣ, ИМА, Афғонистон ва Покистон фиристод [19, с.152-153].

Вақте саркардаҳои ҳарбии покистонӣ аз тасмими роҳбарони Шуравӣ дар солҳои охири музокироти Женева бохабар шуданд, бо ирода ва барномаи нав ворида майдон гардиданд, то таҳаввулоти сиёсӣ ва низомии Афғонистонро ба манфиати худ ҳал намоянд. Покистон бозии дугоноро дар мавриди Афғонистон аз ҳамин ҷо оғоз намуд. Аз як тараф имзои Созишномаи Женева

ва эълони тавофуқ бо назариёти намояндаи СММ барои эҷоди ҳукумати муштарак бо давлати Ҳизби демократии халқ, аз тарафи дигар, кӯшиш дар самти ташкили давлати тобеи Покистон дар Кобул аз роҳи ҷанг ва пирӯзии низомӣ [19, с.152-153].

Маълум буд, ки дар пушти тамоми бозиҳои сиёсӣ, махсусан ҷонибдорӣ аз муҷоҳиддин ва ҳадафи ташкили давлати исломӣ Покистон қарор дошт. Дар ин роҳ ба ҷонибдорони низоми исломӣ, ки бояд манфиатҳои Покистонро ҳимоя мекард, аз тамоми лиҳоз сарпарастӣ карда шуданд.

Покистон гурӯҳҳои ҷиходии ҳафтгонаро таҳти фишор қарор дод, то ба ташкили давлат бипардозанд, ки дар он Кобул низ саҳм дошта бошад. Зайин Нуронӣ (22 декабри 1986 то 29 майи 1988) – вазири корҳои хориҷии Покистон, ки намояндаи давлати Покистон дар музокироти ғайримустақими Женева буд, дар фикри он шуд, то муҷоҳиддинро ба ташкили ҳукумати муштарак бо гурӯҳҳои аз дохили давлати Афғонистон ба номи мусулмонони дохили Афғонистон қонеъ бисозад. Ӯ ҷонибдори он буд, то ҳукумати муҷоҳиддин як ҳукумати этилофӣ муташаккил аз муҷоҳирини Афғонистон, шахсони муътадил аз дохили ҳукумати Ҳизби демократии халқ ва аҳзоби муҷоҳиддин бошад. Нахустин иҷлосияи раҳбарони танзимҳои ҳафтгона барои ташкили аввалин ҳукумати бурунмарзии муҷоҳиддин бо ширкати вазири корҳои хориҷии Покистон баргузор гардид. Ин иҷлосия, ки соли 1988 таҳти раёсати Мавлавӣ Муҳаммад Юнуси Холис* суҳангӯӣ этилофи танзимҳо ба номи Иттиҳоди Исломии Муҷоҳиддин дар Исломобод ташкил шуд, то даҳ рӯз ба мубоҳисоти худ идома дод. Нуқтаҳои аслие, ки дар даҳ рӯзи музокира ба даст омаданд ва имзои раҳбарони ҳафтгонаро дар поёни худ доштанд, аз инҳо иборат буданд:

* Муҳаммад Юнуси Холис – роҳбари ҷиноҳи ҷудошуда аз Ҳизби исломии Ҳикматёр, ки бо ҳамин ном мустақилона ба фаъолият идома дод. Соли 1920 дар деҳи Қозии вилояти Нангаҳор дар оилаи рӯхонӣ ба дунё омадааст. Миллаташ пушту. Таълимоти диниро дар назди падараш гирифта, дар мадрасаҳои вилояти Нангаҳор дарс меғуфтааст ва дар баробари ин имоми масҷид ҳам будааст. Баъдтар дар донишгоҳи Кобул ба кори устодӣ машғул гардида, дар ҳамин ҷо ба фаъолияти сиёсӣ ошно гардидааст. Маҳфили «Тавобин»-ро роҳбарӣ кардааст. Баъди табадуллотии соли 1978 ба Ҳизби исломии Г. Ҳикматёр мепайвандад. Аммо баъд аз он ки Ҳизби исломӣ ва Ҷамъият иттиҳод накарданд, Холис аз ҳизби исломӣ хориҷ шуд.

- эҷоди Идора ё Ҳукумати интиқоли бо қоидаи васеъ дар бораи идораи кишвар;

- ташкили Шурои Олии муташаққил аз роҳбарони танзимҳои ҳафтгона ва чанд нафари дигар бо мувофиқаи роҳбарон ба унвони мақоми олии тасмимگیرӣ дар ҳукумати интиқоли [19, с.153-154].

Раиси Шурои Оли роҳбарии давлатро низ ба душ мегирифт. Мувофиқи нақша ҳаёти аъзои ҳукумат аз 70% муҷоҳиддин, 20% муҷочирин ва 10% аз дохили Афғонистон ба назар гирифта шуда буд [112, с.5].

Бояд гуфт, ки Аҳмадшоҳ Аҳмадзай ба ҳайси сарвазир дар аввалин давлати бурунмарзии танзимҳои чиҳодӣ 3-юми феввали соли 1988 муаррифӣ шуд. Ё муовини раиси танзими Иттиҳоди исломӣ ба роҳбарии Абдураб Расули Сайёф буд. Дар эълумияи нашршуда аз ҷониби роҳбарони танзимҳои ҳафтгона дар сохтори ҳукумати интиқоли 28 вазорат дар назар гирифта шуд. Эълумия 14 вазоратро ба танзимҳо, ҳафт вазоратро ба муҷочирин ва 7 вазоратро ба «муслмонони дохили Афғонистон» ихтисос дод [19, с.154].

Чанде аз аъзои ҳукумат 18-уми июни соли 1988 муаррифӣ гардид:

1. Муҳандис Аҳмадшоҳ Аҳмадзай - Сарвазирӣ ҳукумат ва Ёсир вазири Иршод ва даъват аз танзими Иттиҳоди исломӣ бо раҳбарии А. Р. Сайёф;

2. Забеҳуллоҳ Муҷаддадӣ - муовини аввали сарвазир ва Абдулазиз Фурӯғ - вазири меъморӣ аз ҳизби Ҷабҳаи наҷоти миллӣ;

3. Мавлавӣ Муҳаммадшоҳ Фазлӣ - муовини дувуми сарвазир ва Исмоил Сиддиқӣ - вазири молия аз Ҳаракати инқилоби исломӣ бо раҳбарии Мавлавӣ Муҳаммад Набӣ Муҳаммадӣ.

4. Алӣ Ансорӣ - вазири адлия ва Қозӣ Начибуллоҳ - вазири корҳои хориҷӣ аз Ҳизби исломӣ ба роҳбарии Г. Ҳикматёр;

5. Мутеуллоҳ Мутеъ - вазири зироат ва молдорӣ ва Ҳоҷӣ Динмуҳаммад - вазири мудофия аз Ҳизби исломӣ бо раҳбарии Мавлавӣ Муҳаммад Юнуси Холис;

6. Сайид Нуруллоҳи Имод - вазири корҳои дохилӣ ва Мавлавӣ Мирҳамза - вазири таълим ва тарбия аз Ҷамъияти исломии Афғонистон;

7. Форуқи Аъзам - вазир умрон ва Динмуҳаммад Гарон - вазири таҳқиқоти илмӣ, аз Маҳози миллии исломӣ.

Дар робита ба ин, муҳаққиқи Афғонистон М.И. Андешманд менависад, ки «Аввалин ҳукумати бурунмарзии танзимҳои исломӣ-ҷиҳодӣ, ки ҳаргиз ба муваффақияте даст наёфт, пур аз нуқсон ва заъф буд. Дар аввалин ҳукумати танзимҳои ҷиҳодӣ ҳеч гуна тавозуни сиёсӣ, қавмӣ ва мазҳабӣ риоят нагардида буд» [19, с.155].

Яке аз мушкилиҳои ин ҳукумат дар он буд, ки азҳоби шиаи Афғонистон, ки дар Эрон буданд, ба ҳукумати навташқил дохил карда нашуданд.

Дувум, аксарияти кулли 14 узви ҳукумат ба истиснои як нафар, аз лиҳози тааллуқоти қавмӣ мансуб ба пуштуҳо буданд.

Сеюм, аз ҳузури занон, ҳатто дар сатҳи корманди одӣ дар ин ҳукумат хабаре набуд.

Чорум, муаррифии аъзои ҳукумат аз ҷониби роҳбарони аҳзоб бар асоси таҳассус, шоистагӣ ва аҳлият қарор надошт.

Панҷум, ҳеч касе аз миёни саркардаҳои муҷоҳиддини дохили Афғонистон дар ҳукумат ба ҷашм намерасид. Дар ҳоле ки бори аслии ҷангро онҳо ба дӯш мекашиданд. Ҳарчанд, ҷаҳордаҳ тан аъзои боқимондаи ҳукуматро марбут ба муҷоҳирин ва афрод меғуфтанд, аммо то охир ҳеч касе аз онҳо шомили ҳукумат нагардиданд.

Аз ин сабаб, ин ҳукумат ҳеч гуна эътимод ва эътибореро ҳатто дар байни муҷоҳиддин дар дохили Афғонистон ба даст наовард, ҳеч нишоне аз фаъолияти ҳукумати мазкур дар тағйироти вазъи сиёсӣ ва низомии муҷоҳиддин ба мушоҳида нарасид.

Аввалин ҳукумати муҷоҳиддин, дар воқеъ, дар асоси талаби Покистон дар марҳалаи поёни музокироти Женева ташқил шуд. Дар ин хусус М.И. Андешманд чунин навиштааст; «Покистон ба рағми имзои тавофуқи Женева камокон ба сиёсати худ дар ҷиҳати ҳимояти низомӣ аз муҷоҳиддин идома дод. Дар ҳоле ки Покистон қабл аз имзои мувофиқатномаи Женева ба ташкили ҳукумати муҷоҳиддин исроҳ дошт, Зайин Нуронӣ – вазири хориҷаи

он кишвар дар аввалин нишасти шаклгирии ин ҳукумат дар миёни роҳбарони танзимҳо буд, аммо музокироти Женеvaro бидуни ҳукумати ташкилшудаи муҷоҳиддин ба поён расонд ва бе ҳузури онҳо, дар поёни тавофуқномаи Женева, ин санадро тасдиқ кард» [19, с.156].

Сиёсати Покистон дар ростои масъалаи Афғонистон чун ҳамеша бисёр печида ва дар зоҳир нофаҳмост. Дар масъалаи созишномаи Женева ҳам муносибати Исломобод дугона ба назар мерасид.

Тавофуқномаи Женева 14-уми апрели 1988 миёни вазирони корҳои хориҷии Афғонистону Покистон ба имзо расид, аммо Покистон дар амал ҳеҷ алоқа ва пойбандӣ ба тавофуқнома надошт. Покистон бар ҳилофи банди моддаи дувуми ин тавофуқнома амал кард, ки дар он омада буд. «Давлатҳо набояд ба корҳои дохилии якдигар даҳолат кунанд» [19, с.156-157].

Роҳбарони танзимҳои ҷиҳодӣ нисбат ба тавофуқномаи Женева дар он буд, ки онҳо мувофиқатномаро қабул карданд, аммо аз идомаи ҷанг то сарнагунии давлати Ҳизби демократии халқ суҳан мегуфтанд. Гулбиддин Ҳикматёр – раҳбари Ҳизби исломӣ дар рӯзҳои пеш аз имзои тавофуқномаи Женева изҳор дошта буд, ки Амрико ва Шуравӣ бар сари ҳукумати мавриди қабули худ дар Афғонистон ба мувофиқа расидаанд. Ў Кобулро ба ҳамлаи низомӣ таҳдид карда, аз эҳтимоли интиқоли дафтари марказии ҳизбаш ба Эрон, дар сурати имзои мувофиқатномаи Женева суҳан гуфт. Ҳикматёр, ки дар як конфронси матбуотӣ дар Исломобод суҳбат мекард, ҳатто аз ташкили ҳукумати исломии Афғонистон ва эҷоди конфедератсия бо Покистон ваъда дод. Инчунин, изҳор дошт, ки ҳукумати исломӣ дар Афғонистон тамоми робитаҳои тавассути раводид ва шиносномаи алоҳидаро барои покистониҳо барҳам хоҳад дод. Сарҳади байни Покистон ва Афғонистон вучуд нахоҳад дошт. Ҳикматёр гуфт: «Мо мехоҳем, Покистон ва Афғонистонро як мамлакати воҳид бисозем ва агар дар ин роҳ монеае мавҷуд бошад, мехоҳем конфедератсияи байни ду мамлакат ба вучуд биёяд» [19, с.157-158].

Ин буд, ки аввалин давлати бурунмарзӣ дар кори худ муваффақ нашуд. Гурӯҳҳои исломӣ ва ҷиҳодии Афғонистон пас аз ташкили аввалин давлати

номуваффақ, дувумин давлати бурунмарзии худро ташкил карданд. Дар ташкили ин давлат, ки дар остонаи хуручи нерӯҳои Шуравӣ ба вуҷуд омад, давлати Покистон, бахусус Истихбороти низомии Покистон (ISI) бештар аз роҳбарони танзимҳо тамоил ва алоқамандӣ нишон дод. Ҳанӯз се моҳ то берун шудани охирин сарбозони шуравӣ монда буд, ки сиёсатгузориҳои афғонии Покистон сарнагунии Ҳизби демократии халқро дар рӯзи дигари хатми хуручи нерӯҳои Шуравӣ пешбинӣ мекарданд. Чуноне ки М.И. Андешманд навиштааст: «дар сояи чунин тасаввур буд, ки заминаро ба ташкили шурои таъсиси давлати ҷадиди муҷоҳиддин дар Равалпиндӣ мусоид карданд» [19, с.160].

Моҳи декабри соли 1988 роҳбарони танзимҳои ҳафтгона дар ҷаласаҳои зиёд, ки гоҳе бо ҳузури мақомоти покистонӣ, махсусан афсарони ISI доир мешуд, дар бораи ташкили давлати нав баҳс мекарданд. Дар ин баҳсҳо қарор карда шуд, ки бар ҳилофи раванди эҷоди ҳукумати қаблӣ, ки роҳбарони танзимҳои ҳафтгона ихтиёри ташкили ҳукуматро ба дасти худ гирифта буданд, як шурои чандсаднафарӣ ба ташкили ҳукумат бипардозад [19, с.161].

Аз рӯзҳои аввал оид ба теъдод ва таркиби шуро нофаҳмиҳо ва ихтилофи назарҳо ба амал омад, қарор шуда буд, ки ҳар як аз гурӯҳҳои ҷиҳодии ҳафтгона дар Покистон шаст нафарро, ки даҳ нафари он шомили уламои динӣ ва муҷоҷирини афғони хориҷ аз Эронро Покистон бошанд, ба шуро муаррифӣ кунанд. Узвияти 34 нафар аз танзимҳои Муҳаммадамини Ваққод, Мавлавӣ Рафеъуллоҳи Муаззин ва Мавлавӣ Насруллоҳи Мансур яке дигар аз тавофуқи раҳбарони аслии танзимҳои ҳафтгона буд [19, с.162].

Зикр кардан ба маврид аст, ки яке аз масъалаҳои баҳсноки миёни роҳбарони гурӯҳҳои исломгаро дар ҳайати Шуро иштирок намудани ҷиҳодии шиаи Афғонистон буд, ки дар Эрон умр ба сар мебуданд.

Эътилофи ҳаштгонаи шиа дар Эрон хоҳони узвияти 120 нафар дар Шурои ташкили ҳукумат, шаш нафар дар Шурои роҳбарӣ ва ҳашт вазир дар ҳукумат буданд. Сибғатуллоҳ Мучаддадӣ ҳамчун намояндаи гурӯҳи ҳафтгона ба Техрон рафт, то ин ки бо эътилофи ҳаштгона дар масъалаи Шуро

ва ҳукумат суҳбат кунад. Мучаддадӣ дар Техрон ба узвияти сад нафар намояндаи эътилофи ҳаштгона дар Шурои Равалпиндӣ, узвияти шаш нафар ба Шурои раҳбарӣ ва ҳафт вазир дар ҳукумат ба мувофиқа расид. Аммо пас аз бозгашт, вақте ин тавофуқро ба роҳбарони танзимҳо дар Пешовар расонд, Мавлавӣ Муҳаммад Юнуси Холис онро ғайри қобили қабул хонд [19, с.161].

Сафари як ҳайати эътилофи ҳаштгонаи шиа аз Техрон ба Исломобод бо роҳбарии Муҳаммадкарим Халилӣ – суҳангӯи эътилофи мазкур ва музокираи тӯлонӣ бо раҳбарони гурӯҳҳои ҳафтгона ва мақомоти покистонӣ низ натиҷа надод. Ин ҳайат дасти холӣ ба Техрон баргашт ва ба қавли Андешманд, «эътилофи ҳаштгона тавҳиномеъ аз иштирок дар Шурои ташкили давлати мучоҳиддин ва ҳукумат маҳрум сохта шуд» [19, с.160].

Раҳбарони танзимҳои ҳафтгона, ки инхисори муаррифии аъзои Шуроро ба даст доштанд, дар навбати худ бе эҷоди меъёр ва механизме ба муаррифии намояндагон дар асоси ташхис ва тамоилоти худ пардохтанд. Дар миёни намояндагони муаррифишуда, фармондеҳони саҳроии бонуфузи мучоҳиддин ҳузур надоштанд. Аз шахсиятҳои машҳури муҳоҷири афғонӣ берун аз кишварҳои Эронӣ Покистон касе ба назар намерасид. Занон тамоман ҳузур надоштанд. Ҳеҷ гуна тавозуни қавмӣ, мазҳабӣ ва иҷтимоӣ дар муаррифии намояндагон риоят нигардида буд. Аз ҳама бадтар, ин ки роҳбарони аҳзоб овоздиҳии аъзои Шуроро дар ташкили ҳукумати мучоҳиддин аз пеш таъйин карда буданд. Вазифаи Шуро танҳо раъйдихӣ дар ҷаҳорҷӯби назариёти аз қабл таъйиншудаи роҳбарони аҳзоби ҷиҳодӣ буд. Овоздиҳӣ, ки дар қадами аввал ба интиҳоби онҳо дар давлатдорӣ меанҷомид. Хабарнигори радиои BBC дар поёни иҷлосияи расмӣ Шуро чунин гузориш дода буд: «Дуруст сездар рӯзро дар бар гирифт, ки ҳафт раҳбар дубора интиҳоб шаванд» [19, с.163].

Шурои Равалпиндӣ аҳзоби ҳафтгона, ки нақши мустақим ва иродаи мустақил дар эҷоди давлат ва интиҳоби аъзои давлат ва тадвини механизми ин интиҳоботро надошт, ба номи «Шурои машваратӣ» хонда шуд. Ин Шуро на дар минтақаҳои марзии Афғонистон ва на дар Пешовар маркази аслии

аҳзоби муҷоҳиддин, балки дар шаҳри Равалпиндӣ маркази дафтари созмони истихбороти низомии Покистон ISI доир гардид. Маҳали гирдиҳамоии аъзои Шуро сохтмони Мадинат-ул-Ҳаҷҷочи Равалпиндӣ буд. Номзадӣ ба роҳбарии давлат дар Шуро ба роҳбарони танзимҳои ҳафтгона маҳдуд мешуд. Нуктаи ғайри қобили қабул ин буд, ки ҳафт курсии давлат ба тартиби аҳаммият ва қудрат аз пеш аз тарафи роҳбарон мушаххас ва дараҷабандӣ шуда буд, то роҳбарони ҳафт танзим бо назардошти мансабҳои ба даст оварда, дар курсиҳо қарор бигиранд. Ширкат ва узвияти роҳбарони танзимҳо дар ҳукумати нав зарурӣ буд. Аъзои Шурои машваратӣ уҳдадор буданд, то дар варақаи овозидҳӣ номи ду нафар аз номзадҳоро ба унвони шахси мавриди интихоби худ тасдиқ кунанд. Ду овоз аз тарафи овоздиҳанда барои як нафар, ки ба гунаи мустақим анҷом меёфт, як овоз маҳсуб мешуд [19, с.162-163].

Натиҷаи интихобот дар Шурои машваратии Равалпиндӣ рӯзи 28-уми феввали соли 1989 эълон шуд ва бар асоси он роҳбари давлат ва ҳукумат, чанде аз аъзои ҳукумат ба шакли зер муайян карда шуд [19, с.162-163]:

Сибғатулло Муҷаддадӣ бо 174 овоз - раиси Давлати исломӣ;

Абдураб Расули Сайёф бо 173 овоз - сарвазири Давлати исломӣ;

Мавлавӣ Муҳаммад Набӣ Муҳаммадӣ бо 139 овоз - вазири дифоъ;

Гулбиддини Ҳикматёр бо 126 овоз – вазири корҳои хориҷӣ;

Мавлавӣ Муҳаммад Юнуси Холис бо 102 овоз - вазири корҳои дохилӣ;

Бурҳониддин Раббонӣ бо 99 овоз - вазири сохтмон ва наводзорӣ;

Сайидахмади Гелонӣ бо 86 овоз - раиси Суди олий.

Роҳбарони вазоратҳои ҳукуматро, ки роҳбарони танзимҳо дар ҳукумати муҷоҳиддин муаррифӣ карданд, аз инҳо иборат буданд:

Сардор Муҳаммад Равшан - вазири маориф аз ҳизби Маҳози миллии исломӣ;

Ҳидоят Амин Арсало - вазири молия аз ҳизби Маҳози миллии исломӣ;

Начибулло Лафрой - вазири давлат ва иршод аз Ҷамъияти исломӣ;

Муҳандис Эшонҷони Ориф - вазири маъдан ва саноат, аз Ҷамъияти исломӣ;

Ҳочиддин Муҳаммад - вазири амнияти миллӣ, аз Ҳизби исломӣ;

Мавлавӣ Холиси Абдурразоқ - вазири ҳаҷ ва авқоф, аз Ҳизби исломӣ;

Холис Қозӣ Начибуллоҳ - вазири адлия, аз Ҳизби исломӣ;

Ҳикматёр Алӣ Ансорӣ - вазири сарҳадот, аз Ҳизби исломӣ;

Ҳикматёр Мавлавӣ Муҳаммадислом - вазири кишоварзӣ, аз ҳизби Ҳаракати инқилоби исломӣ;

Мавлавӣ Муҳаммадшоҳи Фазлӣ - вазири таҳқиқоти илмӣ, аз Ҳаракати инқилоби исломӣ;

Муҳандис Аҳмадшоҳ Аҳмадзай - вазири муҳобирот, аз ҳизби Иттиҳоди исломӣ;

Муҳаммаднодир Хуррам - вазири тандурустӣ, аз ҳизби Ҷабҳаи миллии наҷот [17, с.145].

Дар тақсими вазоратҳо ва муаррифии вазирон ҳамчун ҳукумати аввали берунмарзии танзимҳо, меъёрҳои адолат ва тавозун аз рӯйи нишонаҳои мухталифи қавмӣ, мазҳабӣ, иҷтимоӣ ва ҳамчунон аҳлият ва шоистагӣ мадди назар гирифта нашуда буд. Дар миёни 17 вазир ҳеҷ касе аз қавмҳои ҳазора, узбек, балуч, туркман ва аз нигоҳи мазҳабӣ мутааллиқ ба ҷомеаи шиа вучуд надошт. Дар ҳоле ки тамоми вазоратҳои калидӣ монанди вазорати мудофия, доҳила, хориҷа, молия, амният, маориф аз пуштуҳо интиҳоб шуда буданд, дар ин интиҳобҳо меъёри шоистагӣ мавриди назар набуд. Беъътиной ба шоистагии вазиронро метавон аз ин хотираи хабарнигори BBC Dua Н.К. дар мавриди Мавлавӣ Муҳаммад Набӣ*, вазири дифои давлати мазкур дарк кард, ки дар раванди ҷанги Ҷалолобод хабарнигоронро барои шарҳи барномаҳои вазорати дифоъ даъват карда буд: «Вақте ҷамъи зиёде хабарнигорон дар

* Муҳаммад Набӣ Муҳаммадӣ – соли 1921 дар деҳаи Шайхихели Шоҳи Мазор, вилояти Лугар дар оилаи рӯҳонӣ ба дунё омадааст. Миллаташ пуштун. Роҳбари ҳизби «Ҳаракати инқилоби исломии Афғонистон», таълимоти диниро дар назди муллоҳо ва дар мадрасаҳои Лугар, Ғазнӣ ва Лағмон гирифтааст. Баъд аз ба итмом расондани мадраса ба кори муаллимӣ дар вилоятҳои Лугар, Ҷузҷон, Форёб машғул шудааст. Муҳаммад Набӣ солҳои 1969-1973 вакили парламент интиҳоб гардидааст. Баъд аз Инқилоби савр ба Балучистони Покистон рафта, созмони «Ҳаракати инқилоби исломии Афғонистон»-ро таъсис медиҳад. Ин ҳаракат дар миёни муллоҳо ва толибони мадрасаҳои динӣ пайравони зиёд дошт. Дар вилоятҳои Лугар, Ҳилманд, Қандаҳор, Ҷузҷон ва Форёб нуфузи худро ҷорӣ карда, дастаҳои мусаллаҳи он фаъолият мекарданд. Дар ҳама ҳукуматҳои интиқолий, аз ҷумла дар давлати Бурҳониддин Раббонӣ мақомҳои баландро дар ихтиёр дошт. Аммо бо зуҳури толибон савганди садоқати худро ба Мулло Умар эълон кард.

фазои боз ба рӯйи замини мумфарше, ки ба манзури суҳбат бо хабарнигорон омода шуда буд, нишастем ва пас аз тиловати Қуръони карим ва оғози сӯҳбат яке аз муҳофизони вазири дифоъ харитаи пластикиро пеши рӯйи Мавлавӣ Муҳаммадӣ, вазири дифоъ гузошт. Ҳама хабарнигорон фикр карданд, ки дохили ин харита нақшаҳое дар мавриди барномаи вазорати дифоъ ва вазъияти ҷанги Ҷалолобод аст, ки вазири дифоъ бо диққат ва омодагии бештар аз рӯйи он ба тавзеҳу ташреҳи корҳои худ мепарозад. Вазири дифоъ дасташро ба дохили харита бурд ва аз дохили харита як тирмуз (термос) чой ва як пиёларо бо як қуттӣ навори бинӣ берун овард. То поёни маҷлис чизе аз барномаи вазорати дифоъ ва маълумоте дар мавриди вазъи ҷанг ва ҷабҳаҳои муҷоҳиддин дастёби хабарнигорон нашуд» [168].

Баъди ташкили ҳукумат ва тақсими вазоратҳо, созмони истихбороти низомии Покистон (ISI) талош кард, то Мавлавӣ Муҳаммад Набиро қонеъ ба истеъфо аз вазорати дифоъ кунад ва ба ивази ӯ Гулбиддини Ҳикматёр ба вазорати дифоъ таъйин шавад. Ба ин васила, Мавлавӣ Муҳаммад Набӣ вазири хориҷӣ бояд мешуд. Аммо ин тағйир дар асари муҳолифати шадиди ҳизби Ҷамъияти исломӣ ва раҳбарии он амалӣ нагардид [19, с.189].

Дувумин давлати берунмарзии танзимҳои исломӣ-ҷиҳодӣ дар арафаи ҳуруҷи нерӯҳои Шуравӣ шакл гирифт, то қори худро пас аз он дар дохили Афғонистон оғоз кунад. Ташкили аввалин ҷаласаи ҳукумат таҳти раёсати Сибғатуллоҳ Мучаддидӣ* ба сурати нимамахфӣ дар нуқтаи марзии Хуст доир гардид. Ҳукумати мазкур, ки бар ҳилофи аввалин ҳукумат аз роҳбарони аслии танзимҳо ташкил ёфта буд, бо натавонии бештар маълум гардид. Ин дар ҳар ду самти сиёсӣ низомӣ натавон ба назар мерасид.

Бояд гуфт, ки ноқомии дувумин, ҳукумати дар муҳочират ташкилшудаи аҳзоб дар самти низомӣ бо шикасти муҷоҳиддин дар ҷанги Ҷалолобод оғоз ёфт. Ҳукумати мазкур натавонист нақшero дар бунёди ҳамоҳангии ҷабҳаҳои

* Сибғатулло Мучаддидӣ соли 1928 дар Кобул таваллуд шудааст. Миллаташ пушту. Роҳбари «Ҷабҳаи милли начоти Афғонистон» мебошад. Талимоти диниро дар назди падар гирифта, давраи мактабашро дар Ҳирот ва Қандаҳор гузаронида ва баъдан шомили литсеи «Ҳабибия»-и Кобул шудааст. Солҳои 1948-1953 дар Донишгоҳи Ал-Аҳзари Миср таҳсил кардааст. Аз 28 апрел то 28 июни соли 1992 президенти Афғонистон буд.

мучоҳиддин дар ҷанг бар зидди давлати Ҳизби демократии халқи Афғонистон иҷро кунад. Вазири дифои давлат аз уҳдаи он чи ки талаботи ин вазорат дар баҳши низомӣ ва ҷанг ҳисобида мешуд, баромада натавонист. Кумитаҳои низомии танзимҳои ҷиҳодӣ дар Покистон ва дар ноҳияҳои марзӣ то ҷое ғайб буданд ва ниёзе ба вазорати дифои давлат надоштанд. Аз ҷониби дигар, ISI бар ҳилофи гузашта, бештари яроқ ва лавозимоти ҷангиро ба ҷойи танзимҳо мустақиман ба намояндагони қумандонони мучоҳиддин тавзеъ мекард [19, с.167].

Ба дасти нерӯҳои танзимҳо гузаштани Хуст 31-уми март соли 1990 вобаста ба ғайбияти низомии давлати мучоҳиддин набуд. Бо вуҷуди ин, сукути Хуст аз бузургтарин пирӯзиҳои низомии мучоҳиддин, баҳусус дар вилояти ҷануби Афғонистон ва ҳаммарз бо Покистон буд. Дар Хуст миқдори зиёди яроқ ва аслиҳаҳои ҷангӣ, аз даҳҳо адад ҳавопаймо, садҳо навиҳаҳои яроқи вазнин ба дасти мучоҳиддини танзимҳо, баҳусус нерӯҳои Мавлавӣ Ҷалолуддини Ҳокқонӣ афтид. Ҳарчанд баъдҳо тамоми ин имконоти низомӣ ба шакли оҳанпора дар Покистон ба фурӯш расид [38, с.128].

Пас аз Хуст ноҳияҳои мухталиф дар Бадахшон (Зебок, Ишкошим, феввали соли 1991), Таҳор (Ҳоҷағор, 15 майи соли 1991, ноҳияҳои Ҷоҳ об ва Рустоқ, 26 ва 27 июли соли 1991 ва баъд ноҳияи Дашти Қалъа, Қундуз Дашти Арҷӣ, апрели соли 1991) ва шаҳри Толиқон ба дасти исломгарҳо гузаштанд. Ин минтақаҳо бештар тавассути нерӯҳои марбут ба Ҷамъияти исломӣ бо роҳбарии Аҳмадшоҳи Масъуд сурат гирифт. Дар ғарби Афғонистон муқовимати Исмоилхон дар ноҳияи Зиндаҷони Ҳирот қобили тазаккур аст [19, с.168].

Натавонии давлати танзимҳои исломӣ-ҷиҳодӣ дар арсаи сиёсӣ камтар аз арсаи низомӣ набуд. Ҳарчанд, ин давлатро дар аввал кишварҳои Арабистони Саудӣ ва Малайзия ба расмият шинохт, аммо ин раванд идома наёфт. Покистон, ки дар ташкили ин ҳукумат нақши асосӣ дошт, аз шиносоии расмӣ он худдорӣ кард. ИМА Петр Томсонро ба унвони намояндаи худ дар сатҳи сафир ба ҳукумати мучоҳиддин фиристод, вале ин давлатро ба расмият

нашинохт. Сафарҳои Гулбиддини Ҳикматёр, вазири корҳои хориҷии ин давлат ба баъзе кишварҳои арабӣ ва Чин дар самти муаррифии ҳукумат натиҷаи дилхоҳ надод [19, с.168].

Дар ҳоле ки эълomiaҳои муштаракӣ роҳбарон ва тарҳи интиҳоботи додгоҳи олий моёи наҷоти ҳукумати ғурупошидаи танзимҳо нашуд, ISI бо нақшаи сарнагун сохтани ҳукумати Ҳизби демократии халқ аз роҳи низомӣ, ки стратегияи он созмонро ташкил меод, давлати танзимҳои чиҳодиро беэтибор кард ва ғурупошии онро тезонид. Созмони истиҳбороти низомии Покистон (ISI) нақшаи муштаракӣ Ҳизби исломӣ ва Ҷамъияти исломиро оид ба ҳамла ба Кобул ба пеш кашид. Аз нақшаи ҳамла ба Кобул Мавлавӣ Холис ва Сайёф низ ҳимоят мекарданд. Дар ин нақша ташкили як Шурои олий ва давлати нав мадди назар гирифта шуд, ки бояд ҷонишини давлати танзимҳо таъйин мешуд. Дар ҳукумати ҷадид, Мавлавӣ Муҳаммад Набӣ раиси давлат ва Гулбиддини Ҳикматёр мансаби вазири дифоъ таъйин шуданд. Мавлавӣ Муҳаммад Набӣ, ки дар ҳукумати нави мавриди назари ISI ба раёсати давлат мерасид, ба машварати он созмон миёнарав дар оштии байни Гулбиддини Ҳикматёр ва устод Бурҳониддин Раббонӣ* шуд. Равобити онҳо пас аз ҷангҳои Таҳор ва истеъфои Ҳикматёр аз вазири корҳои хориҷӣ бисёр тира шуда буд. Мавлавӣ Муҳаммад Набӣ роҳбарони Ҳизби исломӣ ва Ҷамъиятро дар хонаи худ оштии дод. Фармондеҳи артиши Покистон ва созмони истиҳбороти

* Бурҳониддин Раббонӣ соли 1941 дар шаҳри Файзобод, маркази вилояти Бадахшони Афғонистон таваллуд шудааст. Миллаташ тоҷик. Таҳсилот: мактаби миёнаи шаҳри Файзобод, мадрасаи Абуҳанифаи шаҳри Кобул (1956-1960), факултети шаръиёти Донишгоҳи Кобул (1960-1963), Донишгоҳи исломии “Ал-Азҳари”-и Миср (1965-1968). Дар мавзӯи “Ҷанбаҳои илмӣ ва фалсафаи зиндагии Абдурахмони Ҷомӣ” рисолаи докторӣ дифоъ намуда, унвони профессориро доро буд. Баъд аз бозгашт аз Миср қори муаллимиро дар факултети шаръиёти Донишгоҳи Кобул идома додааст. Соли 1972 аввалин созмони бунёдгари исломӣ, ки роҳбарии онро Ғуломмуҳаммад Ниёзӣ ба уҳда дошт расман номи “Ҷамъияти исломӣ”-ро гирифт ва Б.Раббонӣ роҳбари он шуд ва то дами марг роҳбари ин созмон монд. Соли 1992 баъд аз хатми давраи ду моҳи раёсати С.Мучаддади 4 моҳ раиси давлати интиқоли Афғонистон буд. Моҳи декабри соли 1992 Шурои аҳли ҳаллу ақд Б.Раббониро ба муддати 2 сол ба ҳайси Раиси Давлати исломии Афғонистон интиҳоб кард. Г. Ҳикматёр ва баъзе дигар аҳзоб бо оғози ҷангҳои давомнок бар зидди давлат имкони интиҳоботи баъдиро аз байн бурданд. 26 сентябри соли 1996, бо ишғоли Кобул аз тарафи Толибон Б. Раббонӣ ба Мазори Шариф ва пас аз он ба Таҳор рафт. То шикасти Толибон, дар охири соли 2001 ҳукумати Раббонӣ аз тарафи ҷомеаи байналмилалӣ ба сифати ягона давлати қонунӣ шинохта мешуд. 22 декабри соли 2001 қудратро ба таври сулҳомез ба Ҳомид Карзай интиқол дод. 20 сентябри соли 2011 аз тарафи террористи Толибон ба қатл расонда шудааст. Саҳми Бурҳониддин Раббонӣ дар сулҳи Тоҷикистон низ беандоза бузург мебошад. Аз ин лиҳоз бахшида ба 30 солагии Истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯ бо ордени Исмоили Сомонӣ қадрони гардид.

низомӣ (ISI) пас аз он ки Аҳмадшоҳ Масъудро моҳи ноябри соли 1990 ба ағбаи Шоҳ Салим, нуқтаи марзӣ ҷиҳати ширкат дар Шурои кумандонон омада буд, ба Исломобод даъват кард. Масъуд аз Шоҳ Салим ба Исломобод ва Пешовар омад. ISI меҳост, то розигӣ ба ҳамкориҳои Масъудро ба нақшаи нав, бахусус ҳамла ба Кобул бигирад ва ўро бо Гулбиддини Ҳикматёр низ оштии диҳад. Аҳмадшоҳ Масъуд ва Гулбиддини Ҳикматёр ба миёнаравии генерал Асламбек – раиси ситоди муштарак артиши Покистон ва ISI бо ҳам мулоқоту музокира карданд. Масъуд дар чаласаи муштарак бо онҳо нақшаи ҳамла ба Кобулро дар замишони соли 1991 нодуруст ва ғайриамалӣ хонд. Ў ISI-ро қонеъ сохт, то аз ин ҳамла даст кашад ва барои ҳамла дар баҳор ё тобишони соли оянда омодагӣ гирифта шавад. ISI ба назариёти Аҳмадшоҳи Масъуд дар ин сафар ба диққат ғуш дод ва дар бозгашт ў миқдори зиёди яроқ ва лавозимоти ҷангиро дар ихтиёраш гузошт, то ба ҷабҳаҳои худ интиқол диҳад. ISI мусоҳибаи Масъудро 25 октябри соли 1990 бо Мушоҳид Ҳусайн – хабарнигори машҳури Покистон, ки баъдан дар ҳукумати Навоз Шариф ба вазорат расид, дар телевизиони Покистон барномарезӣ кард, то розигии ўро аз ҳамкорӣ ва сиёсати Покистон дар мавриди Афғонистон нишон диҳад [19, с.183].

Ҳикматёр пас аз музокира бо Масъуд тавофуқномаеро бо раҳбари Ҷамъияти исломӣ ба имзо расонд, ки бар асоси он ҳар ду ҷизби Ҷамъияти исломӣ ва Ҷизби исломӣ ба ташкили Шуроҳои ягона дар дохили Афғонистон бипардозанд. Ҳадаф он буд, то ин Шуроҳо битавонанд аз ихтилоф ва ҷанг байни якдигар ҷилавгирӣ кунанд ва миёни онҳо ҳамоҳангию ваҳдат ба вуҷуд биёранд. Аммо соли баъдӣ ҳеҷ касе ба ҳастаҳои худ нарасид. На ҳамлаи низомӣ ба Кобул ва сукути он шаҳр амалӣ шуду на байни нерӯҳои Ҷизби исломӣ ва Ҷамъияти исломӣ ҳамоҳангӣ ва ваҳдат ба вуҷуд омад. Бунбаст дар вазъияти сиёсӣ низомии Афғонистон ба вуҷуд омад. Бахусус, қудрату тавоноии мучоҳиддину танзимҳои исломии ҷиҳодӣ оид ба сарнагун кардани ҳукумати Муҳаммад Начибулло аз роҳи низомӣ мавриди савол қарор гирифт.

Дар ҳоле ки Гулбиддин Ҳикматёр, роҳбари Ҳизби исломӣ нишасти Ҷабал-ус-сирочро тавтеа бар зидди ҷиҳод ва ислом хонд ва Кобулро ба ҳамла таҳдид кард, роҳбарони дигар танзимҳо бо талаби Аҳмадшоҳ Масъуд ва исрори роҳбари Ҷамъияти исломӣ бар сари ташкили ҳукумати нав дар Пешовар вориди музокира шуданд. Эълони ташкили ҳукумати муҷоҳиддин барои гирифтани қудрат аз ҳукумати Кобул Масъудро дар мавқеи беҳтар қарор меод. Ҷанги ӯ дар ҳамроҳӣ бо муттаҳидинаш дар дохили ҳукумати ғурупошидаи Начибулло бо Ҳизби исломии Ҳикматёр, ҷанг бо давлати исломӣ ва муҷоҳиддин маҳсуб мешуд [19, с.189].

Ҳукумати муҷоҳиддин баъди музокироти миёни роҳбарони танзимҳо, ки давлати Покистон, бахусус ISI дар он нақш дошт, рӯзи 24 апрели соли 1992 ташкил ёфт. Ҳарчанд, Гулбиддини Ҳикматёр, роҳбари Ҳизби исломӣ дар музокира ва мувофиқаи роҳбарони дигар ғоиб буд, аммо намоёндагони ӯ (Мавлавӣ Сарфароз ва Қутбуддини Ҳилол) аз имзокунандагони тавофуқномаи ташкили ҳукумат буданд [19, с.189].

24 апрели соли 1992 роҳбарони танзимҳои ҷиҳодӣ аз толори музокира дар Пешовар берун шуданд ва тавофуқномаи ташкили ҳукуматро ба иттилои хабарнигорон расонданд. Тавофуқнома аз тарафи Абдураб Расули Сайёф* ироа шуд, ки дар он аз ташкили як ҳайати панҷоҳнафараи таҳвилгирандаи

* Абдураб Расул Сайёф – роҳбари «Иттиҳоди исломии озодии Афғонистон». Соли 1944 дар деҳаи қаблаи Сарвари ноҳияи Пағмон ба дунё омадааст. Миллаташ пушту. Таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаро дар Пағмон гирифтааст. Баъд аз хатми мактаби миёна дар литсеи Ибни Синои Кобул, мадрасаи Абуҳанифа то соли 1963 таҳсил кардааст. Солҳои 1963-1967 дар факултети шаръиёти донишгоҳи Кобул таҳсили илм карда, баъдан дар донишгоҳи Ал-Аҳзари Миср низ таҳсил кардааст. Соли 1974 пеш аз сафар ба Амрико дар ҳайати гурӯҳи устодон, ба ғуноҳи иштирок дар фаъолиятҳои зиддидавлатӣ ба ҳаёти ғирифта шуд. Соли 1980 аз маҳбас озод гардида, ба Покистон рафт ва дар он ҷо дар маркази таваҷҷуҳи мақомоти истихбороти Арабистони Саудӣ қарор гирифт. А.Р.Сайёф аввалин роҳбари «Иттиҳоди исломии муҷоҳиддини Афғонистон» интиҳоб гардид, ки ба он Ҳизби исломии Г. Ҳикматёр, Ҳизби исломии Ю. Халис, Ҷамъияти исломии Б. Раббонӣ, Маҳози милли исломии С.А. Гелонӣ, Ҳаракати инқилоби исломии М.Н. Муҳаммадӣ дохил мешуданд. Аммо ин иттиҳод дер давом накард ва пароканда шуданд. Сайёф бо кумаки саудиҳо бо номи «иттиҳоди исломии озодии Афғонистон» созмони нав ташкил кард. Баъдтар Иттиҳоди исломӣ, акнун дар ҳайати ҳафт созмон, аз ҷумла «Иттиҳоди исломӣ»-и А.Р. Сайёф дубора арзи ҳастӣ кард, ки бо номи Иттиҳоди ҳафтона маълум буд. Сайёф ба мазҳаби ваҳобия мегаравад ва номи худро аз Абдулрасул ба Абдураб расули Сайёф иваз кард. Ӯ бо кумаки саудиҳо ҳамеша дар вазифаҳои баланди мақомоти муҷоҳиддин интиҳоб мешуд. Соли 1989 дар шурои ҷиҳодии Покистон сарвазири Ҳукумати интиқолии Афғонистон интиҳоб гардида буд. Баъд аз соли 1992, аввал иттифоқии Г. Ҳикматёр буд ва ҷангҳои саҳтро бо ҳизби «Ваҳдат»-и шиаҳо дар Кобул ба роҳ андохт, ки муносибати ин ҳизбро бо давлат хароб кард. А.Р. Сайёф баъд аз зуҳури «Толибон» зоҳиран аз пуштибонии саудиҳо маҳрум гашт ва то охир дар қанори Б. Раббонӣ боқӣ монд.

кудрат бо роҳбарии Сибғатуллоҳ Мучаддадӣ ба муддати ду моҳ ва сипас, ташкили ҳукумати интиқолии чаҳормоҳа бо роҳбарии Бурҳонуддин Раббонӣ суҳан мерафт. Марҳалаи севум дар тавофуқнома, даъвати Шурои ҳаллу ақд ва интиҳоби раиси давлат барои аз якуним то ду сол пешбинӣ шуда буд. Дар марҳалаи ҳукумати интиқолӣ тавофуқнома, курсии садорат, вазоратҳои дифоъ, хориҷа, доҳила, маориф ва суди олий байни танзимҳо тақсим шуда буд. Дар замони эълони ин тавофуқ аз тарафи Сайёф, раҳбари Иттиҳоди исломӣ, Аҳмадшоҳи Масъуд ба ҳайси вазири дифоъ ва Аҳмадшоҳ Аҳмадзай ба ҳайси вазири доҳила аз ҷониби танзимҳои Ҷамъият ва Иттиҳоди исломӣ муаррифӣ гардиданд. Курсии садорат дар ин тақсимоат ба Ҳизби исломии Ҳикматёр расид, ки баъдан Абдуссабури Фарид кумандони вилояти Парвони ин ҳизб ба ҳайси сарвазир таъйин гардид [112, с.5].

Ба қавли коршиносон, тавофуқномаи Пешовар норасоӣ ва нофаҳмиҳои зиёде дошт. Вазифа ва салоҳиятҳои Сибғатуллоҳ Мучаддадӣ, ки ду моҳ ба ҳайси раиси ҷумҳур муаррифӣ шуд, номушаххас буд. Масалан, ҳуди раванди интиқоли қудрат дар як маросими расмӣ зиёда аз чанд соат давом намекард, аммо идомаи ин раванд дар ҷараёни ду моҳ чӣ маъно дошт ва вазифаи 50 нафар ҳайати ҳукумати Мучаддадӣ чӣ буд? Сарфи назар аз эродҳо ва саволҳои бисёре дар мавриди тавофуқнома, ин тавофуқнома ва ташкили ҳукумати муҷоҳиддин монеи ҷанг миёни Ҳикматёр ва Аҳмадшоҳ Масъуд, вазири дифоӣ давлати навташқил нагардид [19, с.189-190].

Ҳамин тавр, баъд аз 14 соли пирӯзии Инқилоб, 28 апрели соли 1992 дар Афғонистон инқилоби исломӣ ба амал омад ва ҳукумати Начибулло сарнагун шуд. Тибқи қарорҳои Шурои ҷиҳодӣ дар Пешовар, роҳбари ҳизби Ҷабҳаи наҷоти миллии Афғонистон (ҶНМА) Сибғатулло Мучаддадӣ бояд аввал ба ҳукумати интиқолии муҷоҳиддин дар Кобул роҳбари мекард. Муҳлати роҳбари ҳамагӣ 2 моҳ муқаррар гардида буд. Пас аз С. Мучаддадӣ, бояд қудрат ба роҳбари Ҷамъияти исломии Афғонистон Бурҳониддин Раббонӣ ба муҳлати 4 моҳ мегузашт ва баъди ба охир расидани он дар маҷлиси Шурои аҳл-ҳалл ақд президент ба муҳлати 2 сол интиҳоб мешуд. Вале қабули ин

қарор осон набуд. Ба гуфтаи худи С. Мучаддадӣ, то рӯзи хуруҷи аъзои ҳукумат аз Пешовар, роҳбарони Шурои ҷиҳодӣ натавонистанд ихтилофоти ҳудро ҳал кунанд ва ба як ҳулоса оянд. Инчунин, аъзои Ҳукумати интиқоли ҳангоми ҳаракат ба Қобул аз ҳамлаи пайравони Г. Ҳикматёр дар ҳарос буданд [59, с.81].

Дар ин раванд Г. Ҳикматёр таъкид кард, ки гуё «ҳукумат дар ғоибии ӯ сохта шудааст» [90, с.86] ва дастаҳои мусаллаҳи он дар натиҷаи созиш бо қисмҳои ҳарбии Вазорати мудофия ва Вазорати қорҳои дохилӣ таҳти фармони ҳалқиҳо, аллакай 25 апрели соли 1992 вориди Қобул шуданд. Бояд гуфт, ки барои таъмини ҳамкорӣ бо Г. Ҳикматёр бо супориши роҳбарияти олии ҳизби ҳокими «Ватан» ва Ҷумҳурии Афғонистон намояндаи М. Начибулло генерал Рафӣ ба назди Г. Ҳикматёр омад. Ҳамзамон, тоҷикон дар зери роҳбарии ҳизби «Ватан» бо А. Масъуд ва Б. Раббонӣ робита барқарор карданд.

Дар ҳоле ки роҳбарони Ётилофи ҳафтгона дар бораи аъзои ҳукумати оянда ба муддати дароз ба мувофиқа омада натавонистанд, фармондеҳони саҳроӣ дар дохили давлат тасмим гирифтанд, ки барои ба даст овардани ҳокимият ва ташкили мақомоти ҳукумат дар Қобул кӯшиш намоянд. Ин вазифаҳои стратегӣ дар ҷаласаи фармондеҳони саҳроии саросари Афғонистон, ки 19–21 октябри соли 1990 дар Шоҳ Салим дар марзи Бадахшон ва Покистон баргузор шуда буд, барасӣ гардиданд. Табдили ҷангсолорон ба як нерӯи мустақил дар Пешовар, созмони истиҳбороти Покистон (ISI)-ро он замон ба ташвиш овард. Қ. Искандаров далели инро омадани худи роҳбари ISI генерал Носир Дурронӣ ба ҷаласаи фармондеҳони саҳроӣ дар Шоҳ Салим медонад, ки ҳамчунин масъалаи ташкили Шурои фармондеҳони саҳроӣ баррасӣ гардид [148, с.331].

Маҳз, бар асоси қарорҳое, ки дар ҷаласаи фармондеҳони саҳроӣ қабул шуда буд, озод кардани минтақаҳо ва ташкили мақомоти нав дар саросари кишвар аз Бадахшон оғоз ёфт. Аммо то баҳори соли 1992, бинобар тақсимшавии нерӯҳо дар ҳизби ҳоким ва давлат, тағйироти ҷиддӣ ба амал

омад. Ин пеш аз ҳама, дар шиддат гирифтани зиддиятҳои байни қавмҳо ва сафбандии нави нерӯҳои сиёсӣ ифода меёфт.

Пас аз он ки Мазори Шариф ба дасти этилофи нав гузашт, дар Ҷабал-ус-Сироч (вилояти Парвон) як нишасте баргузор гардид, ки дар он раиси Ҷамъияти исломӣ А. Масъуд, ҳайати Ҳизби ваҳдати исломии Афғонистон (ҲВИА), фармондеҳи дивизияи 53-уми пиёдагарди Вазорати дифоъ А. Дӯстум*, роҳбари исмоилиён С.М. Нодирӣ, инчунин ҳайати Созмони инқилобии заҳматкашони Афғонистон (СИЗА) ва ҷонибдорони Б. Кормал иштирок доштанд. Тибқи гуфтаи Г. Ҳикматёр, дар чаласа қарорҳои зерин қабул карда шуданд:

а) ба ҳукумронии М. Начибулло хотима бахшида шавад ва Шурои иборат аз 20 нафарро таҳти сарвари А. Масъуд ва муовини ӯ С.М. Нодирӣ таъсис гардад;

б) А. Мазорӣ сарвазири ҳукумати оянда, А. Дӯстум вазири дифоъ ва А. Вакил, ки ин вазифаро дар назди президент Начибулло иҷро кардааст, вазири қорҳои хориҷӣ таъйин карда шавад;

в) нахуст, дар шимоли кишвар ва сипас, дар пойтахт мақомоти этилофӣ таъсис дода шавад [90, с.86].

* Абдурашид Дӯстум соли 1953 дар деҳаи Хоҷаи Дукуҳи вилояти Шибирғон дар оилаи деҳқон таваллуд шудааст. Миллаташ узбек. Роҳбари Ҷунбиши миллии исломии Афғонистон буда, унвони ҳарбии маршалро доро мебошад. Таҳсилоти ибтидоиро дар зодгоҳаш гирифта, дигар мактаб нахондааст. Дар қисмҳои десантии артиши Афғонистон дар давраи низоми ҷумҳурии Довудхон хизмат карда, баъдан ба сифати қоргар дар қорхонаи истихроҷи нафти Шибирғон фаъолият кардааст. Соли 1979 ба Ҳизби халқӣ – демократии Афғонистон дохил мешавад, аз соли 1980 қорманди мақомоти бехатарии Афғонистон хизмат кардааст. Дар шаҳри Тошканд дар қорсҳои 3 моҳ таълим гирифта, аз соли 1983 қормандони баталён, қормандони бригадаи қавмӣ (малиша) интиҳоб гардидааст. Соли 1986 унвони олии Ҷумҳурии Демократии Афғонистон «Қаҳрамони Афғонистон»-ро гирифтааст. Дар муқориза бар зидди муҳолифони ҶДА, аз ҷумла дар паҳш қордани табаддулоти Ш. Танай саҳми фаъол дошт. Соли 1992 ба тарафи муқоҳиддин гузашта, дар сарнагун қордани ҳукумати Муҳаммад Начибулло нақши қалон бозидааст. Моҳи феввали соли 1993 қорнишини вазири дифоъ дар ҳукумати Бурҳониддин Раббонӣ гардид, дар ин давра ба Б. Раббонӣ хиёнат қорда, 1 январӣ соли 1994 ба Г. Ҳикматёр қорои барқанор қордани Б. Раббонӣ пайваст, вале қоком шуданд. Қорҳои 1994–1996 бо «Толибон» ҳамқорӣ меқорд. Моҳи декабри соли 2001 қорнишини вазири дифоъ дар ҳукумати Ҳ. Қарзай интиҳоб гардид. Соли 2004 номзадии худро ба президентӣ гузошт ва бо гирифтани 10%-и овози интиҳобқорандагон қоқои қорқорумро қасб қорд. Соли 2005 сардори ситоди фармондеҳии олии нерӯҳои мусаллаҳи Афғонистон таъйин шуд. Соли 2008, пас аз ҳамла ба шарикӣ собиқаш Акбарбой, ӯ аз вазифааш барқанор гардид. Охири соли 2009 сардори ситоди Фармондеҳии Олии Афғонистон гардид. Қорҳои 2014–2020 муовини қоруми раисҷумҳури Афғонистон интиҳоб шудааст. Моҳи августӣ соли 2021 баъди ба сари қудрат расидани «Толибон» дар Афғонистон ба Ҷумҳурии Узбекистон фирор қорд ва қоо дар Туркия зиндагӣ меқорнад.

Бо ин ё он роҳ, таъхир дар ташкили ҳукумат дар Пешовар, воқеан бисёр роҳбаронро, ки аз ҷунбишҳои гуногуни сиёсии исломӣ намояндагӣ мекарданд, ба ташвиш оварда буд. Фармондеҳони сахроӣ метарсиданд, ки шояд А. Масъуд ҳокимиятро дар Кобул ба даст гирифта, бе иштироки роҳбарони Пешовар ҳукумати худро ташкил кунад. Онҳо аз овозаҳо дар бораи таъсиси Шурои исломӣ, ки гӯё коммунистонро дар бар мегирад, нигарон буданд [15, с.120-123].

Яке аз хатогиҳои А. Масъуд, бино ба гуфтаҳои худӣ ӯ, муносибати манфии ӯ ба нақшаи СММ барои таъсиси ҳукумати этилофӣ буд. Бо исрор аз ташкили ҳукумат дар Пешовар ӯ нақши СММ-ро амалан рад кард. Ин вазъ, ба гуфтаи С.М. Регистонӣ, «оғози бархӯрдҳои сиёсии ҳукумати исломӣ буд, ки Покистон нақшо аз СММ» [13, с.555-557] даҳ маротиба бузургтар бозидааст. Рӯзи 25 апрел, ба гуфтаи худӣ Г. Ҳикматёр, нерӯҳои Ҳукумати муваққатии Афғонистон (ХМА) ба Кобул ворид шуда, қароргоҳи президент, бинои ҳукумат, Вазорати қорҳои хориҷӣ, Вазорати қорҳои дохилӣ ва дигар сохторҳои муҳимро ишғол карданд.

Ин дар натиҷаи найрангбозиҳои мансабдорони аршади расмӣ пушту, он замон ҳанӯз қудрат, ба генерал М. Рафи, С. Лоик ва дигарон имконпазир гардид [148, с.335]. Бо фармони онҳо тамоми дарвозаҳо дар назди отрядҳои Г. Ҳикматёр, аз ҷумла дарвозаи Арк (қароргоҳи подшоҳони собиқ)-и қасри президент, Кумитаи марказии «Ватан» ва ғайра кушода шуданд.

Мувофиқи маълумотҳо Г. Ҳикматёр қабл аз ҳамла ба Кобул рӯзи 24 апрел тавассути телефон бо А. Масъуд суҳбат карда буд. А. Масъуд қатъиян талаб кард, ки аз ҳамла даст кашад, зеро М. Начибулло истеъфо дод ва Шурои низомӣ комилан барои интиқоли қудрат ба Ҳукумати интиқолиӣ омода мебошад. А. Масъуд хушдор дод, ки ҳамла боиси марги одамони бегуноҳ ва хароб шудани шаҳр хоҳад шуд. Аммо Г. Ҳикматёр нақшаҳои дигар ҳам дошт. Ӯ ҳукумати интиқолиро эътироф накарду онро амрикоӣ номида, меҳост пойтахтро ишғол кунад ва бо ихтиёри худ ҳукумат ташкил намояд.

Дар байни нерӯҳои этилофи нав ва муҷоҳиддини Г. Ҳикматёр барои аз Кобул ронда шудани онҳо ҷангҳо сар шуданд. Нерӯҳои Ҳизби ваҳдати исломии Афғонистон (ХВИА) ва Иттиҳоди исломӣ барои озодии Афғонистон (ИИБОА) низ вориди пойтахт шуданд ва аз фурсат истифода карданд, то қисматҳои шаҳрро ишғол кунанд.

Гулбиддин Ҳикматёр маҷбур шуд, ки ба нерӯҳои худ фармон диҳад, то аз Кобул хориҷ шаванд. Чуноне ки муҳаққиқ Қ. Искандаров дар рисолаи доктории худ қайд кардааст, шаҳри Кобул пойтахти Афғонистон миёни чор гурӯҳи низомӣ-сиёсӣ тақсим гардид. Қисмҳои шимолу ғарбӣ ва марказии шаҳр якҷоя бо қасри президент ба ихтиёри ҶИА (А. Масъуд) гузаштанд. Дар қисми ҷанубу ғарбии шаҳр ҳизби шиаҳо «Ваҳдат» ва ИИБОА ҷойгир карда шуданд. Майдони фӯрӯдгоҳи пойтахтро сарбозони генерал Дӯстум ишғол карда буданд ва дар қисми ҷанубӣ, ҶИА Г. Ҳикматёр мавқеъ гирифт [148, с.336].

Сарфи назар аз боварии бисёр сиёсатмадорон ва фармондеҳон А. Масъуд бо вучуди таъхир дар ташкили ҳукумат дар Покистон ҳукуматро ташкил накард ва интизори ба пойтахт омадани аъзои Ҳукумати интиқолий бо сарвари С. Мучаддадӣ шуд.

Зикр кардан ба маврид аст, ки А. Масъуд дар мулоқот бо аҳолии шимол гуфт: «Вақте ки Кобул забт карда шуд ва муҷоҳиддин ба он зафар ёфтанд, баъзеҳо гумон карданд, ки ман қудратро ба таври якҷониба ба дасти худ мегирам ва ҳаёти ҳукуматро эълон мекунам. Ман ин пирӯзиро шоистаи як шахс ё як ҳизб намешуморам, зеро намоёндагони ҳама қавмҳо ва ҳизбҳо дар ҷиҳод ширкат варзиданд. Аз ин рӯ, ҳукумат бояд бо иштироки ҳама тарафҳо ташкил мешуд. Бо назардошти ин аз «ИИМА-7» хоҳиш кардам, ки сари мизи музокирот нишаста, мушкилиро ҳал кунанд» [28, с.281-282].

Вазири мудофия ва роҳбари Ҷамъияти исломӣ А. Масъуд низ барои кори нокифоя оид ба таъмини қойдае дар пойтахт ва ҳифзи амнияти раиси Ҳукумати интиқолий мавриди интиқод қарор гирифт. Ӯ роҳбарони дигари аҳзоби ҳафтгонаро барои ҳамкорӣ накардан бо ҳукумат танқид кард. Зимнан

ӯ аксар вақт аз номбар кардани номи роҳбари мушаххас худдорӣ мекард. Суханрониаш барои баланд бардоштани нақши шахсии раиси Ҳукумати интиқоли равона шуда буданд, ки сарфи назар аз таҳдидҳо, хатар ва таҳрибкориҳои роҳбарони ҳизбҳои дигар «масъулияти бузурги қабули давлати исломиро аз коммунистҳо» ба зиммаи худ гирифт.

Ҳамзамон, С. Мучаддадӣ дар бораи манфиатҳои шахсии худ, ки дар ин вазифа ба даст оварда буд, хомӯш монд. Бино ба навиштаи муҳаққиқи афғонистонӣ А.Х. Мубориз дар солҳои чиҳод беморхонаи С. Мучаддадӣ дар Пешовар қор мекард. Он бо пули барои муҷоҳиддини маҷрӯҳ пешбинишуда сохта шуда буд. Аммо, С. Мучаддадӣ ин бемористонро ба М. Носири покистонӣ ба маблағи 10 миллион доллар фурӯхта буд. То ҳол маълум нест, ки ӯ 10 миллион долларро бо кадом мақсад сарф карда ва дар кадом суратҳисоб гузошта буд, ки онро Н. Шариф сарвазири Покистон ҳангоми сафари охиринаш ба Қобул ба ӯ тақдим кардааст [59, с.88].

Баъди ба поён расидани муҳлати думоҳи роҳбарии С. Мучаддадӣ тибқи созишномаҳои Пешовар, ба ҷойи ӯ роҳбари Ҷамъияти исломии Афғонистон (ҶИА) Б. Раббонӣ интихоб карда шуд.

Ҳамин тариқ, қавмгарой, исломгарӣ ва падидаҳои дигари номатлуби дар дохили Афғонистон ба миёномада сади роҳи ташкили ҳукумати ҳамашумулро мегирифт. Ин зиддиятҳо имкон намедод, ки давлати мутамарказ ва таъсирасон ба муносибатҳои ҷамъиятӣ ташкил карда шавад. Ҳар гурӯҳ бо истифода аз имконоти худ меҳост мақом дошта бошад. Фаъолияти ҳукумати ташкилшуда бо сарвари С. Мучаддадӣ нишони нотаъони ӯ ва дигар атрофиёнаш буд. Дар радифи низоъҳои дохилӣ, инчунин, даҳлати кишварҳои хориҷӣ ва сарпарастии нерӯҳои ифротӣ аз ҷониби онҳо монеи ба ҳам омадан ва ташкили ҳукумати ҳамашумул мегардид. Давлатҳои абарқудрати ҷаҳонӣ ва минтақавӣ бо дарназардошти манфиатҳои хеш ба равандҳои сиёсии Афғонистон назар менамуданд. Аксар саркардаҳои сиёсӣ низомӣ ҳадафи пуштибонӣ аз манфиатҳои умумӣ надошта, бо назардошти баромади этникии худ амал менамуданд. Худи С.

Муҷаддадӣ яке аз онҳо буд, ки дар сарғаҳи дасисаву бозиҳои сиёсӣ дар Афғонистон қарор дошт.

БОБИ II. ИХТИЛОФҲО БАЙНИ ГУРҶҲҲОИ СИЁСИЮ НИЗОМИИ ИСЛОМӢ ВА ТАЪСИРИ ОН БА РАВАНДИ ТАШКИЛИ ДАВЛАТИ МУТАМАРКАЗ

2.1. Шиддат гирифтани муҳолифат байни гурӯҳҳои низомию сиёсӣ: сабабҳо ва паёмадҳои он

Таҳлили вазъи сиёсии Афғонистон нишон медиҳад, ки дар солҳои 90-уми асри XX бо тағйироти сиёсӣ вазъ боз ҳам мураккаб гардид. Гурӯҳҳои муҳолиф дар муддати кӯтоҳ ҷиҳати соҳиб шудан ба қудрати сиёсии кишвар муборизаро байни худ оғоз намуданд. Тавре ки ишора рафт, С. Мучаддадӣ нақша дошт, ки дар қудрат на ду моҳ, балки ду соли комил бимонад. Аммо тибқи маълумоти мавҷуда А. Масъуд бо исрор иҷрои қатъии созишномаҳои Пешоварро талаб мекард. Аз ин рӯ, С. Мучаддадӣ дар муқобили А. Масъуд нақши генерал А. Дӯстумро сарфи назар аз он ки «сипоҳиён»-и ӯ дар назди М. Начибулло барои ҳамаи афғонҳо ҳамчун «муборизони ҷасур алайҳи муҷоҳиддин» шинохта шуда буд, баланд бардоштан гирифт.

Тибқи навиштаҳои донишманди эронӣ Ч. Паҳлавон: «С. Мучаддадӣ дар муддати ду моҳи сарвари худ ба чунин мушкilot замина гузоштааст, ки то рӯзи охирини аз қудрат рафтан ва ҳатто баъд аз он боқӣ мондааст. Онҳо эҷоди як эътилофи пойдор байни муҷоҳиддин ва қавмҳои ғайрипуштуро ғайриимкон карданд» [70, с.33].

Дар ин раванд Гулбиддин Ҳикматёр ҳамлаҳои мушакиро ба Кобул шадидтар кард. Омили ин ҳамлаҳо норозигии ӯ гӯё аз ҳузури нерӯҳои генерал Абдурашид Дӯстум аст, ки бо низоми собиқ коммунистӣ ҳамкорӣ мекард. Дар асл мақсади асосии ӯ мубориза барои мансаби президентӣ буд. Ҳикматёр омода буд, ки барои пешгирӣ аз тақвияти қудрати президентии Бурҳониддин Раббонӣ ҳар гуна ҷинойтҳоро содир кунад. Г. Ҳикматёр мақоми сарвазириро дар аввалин ҳукумати интиқолии С. Мучаддадӣ ба даст оварда буд, вале ӯ таҳти фармони касе қор карданро пастар аз шаъну шарафи худ медонист. Президент Б. Раббонӣ низ вазифаи сарвазириро ба Г. Ҳикматёр дод. Ӯ дар навбати худ ба яке аз фаълони ҳизби худ, Фарид супориш дод, ки

ин вазифаро ба уҳда гирад [39, с.238]. Бо ин таъйинот ӯ ду ҳадафро пеш гирифт:

якум, баҳонаи «тоҷикунонӣ»-и давлат (Фарид тоҷик буд) ва айбдор намудани Б. Раббонӣ бо ҷурми маҳдуд кардани ҳуқуқи пуштуҳо;

дуюм, аз Кобул хориҷ будан ба ӯ имкон меод, ки шаҳро ба ягон мамоният тирборон кунад ва баъдтар чунин ҳам кард. Инчунин, ӯ ба сарбозони худ фармон дод то роҳи Парвон-Кобулро, ки озӯвории пойтахт тавассути он сурат мегирифт, банданд. Ба тариқи дигар, бастанӣ роҳҳои таъминоти «хуш»-и Г. Ҳикматӣ ба таълиқи шади тезиси замони Нодирхон шуруъ кард, ки «мардуми форсизабон Кобулро ишғол кардаанд». ӯ зимни муроҷиат ба пуштуҳои Пактиё гуфт: «Ҳей, пактиён! Шумо бо пакул (сарпӯши миллӣ) ва саллаи худ дигар ба Кобул рафта наметавонед» [28, с.289]. Тибқи гуфтаи А. Масъуд, Г. Ҳикматӣ ба ҳиссиёти қавмии пуштуҳо таъсир расонида, мушкилоти миллиро тавре муаррифӣ кард, ки ҳатто ашаддитарин миллатгароӣ пушту натавонистанд бо чунин як иғвоғари хатарнок бираванд.

Ҳамзамон, ба ҳукумати Б. Раббонӣ, бар хилофи нахустин давраи гузариш, намоёндагони ҳама ҳизбҳо ва ғуруҳҳо, ки аз онҳо ҷудо шуданд, шомил буданд. Равандҳои минбаъда нишон додаанд, ки масъала на дар ҳайати ҳукумат, балки дар ғаразҳои роҳбарони ҳизбҳо, даҳлати кишварҳои хориҷӣ, пеш аз ҳама Покистон буд, ки Б. Раббонӣ ва А. Масъудро қабул надоштанд. Вале ин маъноӣ онро надорад, ки президент Бурҳониддин Раббонӣ ва атрофиёнаш ба ҳама роҳ надодаанд. Президент, бо вучуди ҳама заҳматҳо ва кӯшишҳояш, натавонист ба ташкили давлати мутамарказ ноил гардад.

То охири муҳлати роҳбарии Б. Раббонӣ Афғонистон мувофиқи принципи «танзимӣ» («ғуруҳҳои ҳарбӣ-сиёсӣ») идора мешуд, ки ҳар кадом мустақил буданд. Нерӯҳои давлатӣ танҳо аз қисмҳои ҚИА иборат буданд. Б. Раббонӣ маҷбур шуд, ки ба фармондеҳони дигар маблағҳои калон пардохт намояд, то онҳо ба президент содиқ монанд. Бо ин мақсад, дар Русия

миқдори зиёди пул бароварда шуд, ки ин ба афзоиши сатҳи таваррум оварда расонд. Дар ин ҷо бояд вазъи нугувори худӣ президенти давлатро ба эътибор гирифт. Б. Раббонӣ дар зерӣ фишори ҳарду ҷониб қарор дошт. Гурӯҳҳои ғайрипушту ўро ба он айбдор карданд, ки зерӣ таъсири пуштуҳо (алахусус, А.Р. Сайёф) дар бораи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои этникӣ ғамхорӣ намекунад.

Пуштуҳо дар навбати худ, ўро ба он гунаҳгор мекарданд, ки дар атрофи худ танҳо бадахшониёнро гирд овардааст. Ҳаёти ҳукумати президент Б. Раббониро поёнтар мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Ҳоло дар бораи интихоботи президентӣ дар ҷаласаи «Шурои ҳаллу ақд» чанд нуқтаҳо бояд шарҳ диҳам:

Тартиби интихоботро дар Шуро созишномаҳои Пешовар муайян карда буданд. Вакилон мебоист президентро ба муҳлати 2 сол интихоб мекарданд. Шурои ҳаллу ақд дар охири моҳи декабри соли 1992 дар Кобул баргузор гардид. Г. Ҳикматёр ва дигар муҳолифони Б. Раббонӣ фаҳмиданд, ки интихобот ба президенти оянда ваколату салоҳияти комил медиҳад, аз ин рӯ, онҳо кӯшиш карданд, то ин ҷорабинии сиёсӣ баргузор нашавад. Кори Шуро дар зерӣ оташи мушакии ҷангиёни Г. Ҳикматёр сурат гирифт. Бо вучуди ин, Б. Раббонӣ 917 овоз тарафдор, 59 муҳолиф ва 360 бетараф гирифт ва Раиси Давлати Исломии Афғонистон (ДИА) интихоб шуд [28, с.275].

Бояд зикр намуд, ки дар ҷаласаи Шурои ҳаллу ақд намояндагони ҳамаи гурӯҳҳои асосии қавмҳои Афғонистон, махсусан пуштуҳо, тоҷикон, ҳазораҳо, узбекҳо, балучҳо, инчунин намояндагони рӯҳониёни мусулмон, шахсони бонуфуз, пешвоёни қабилӣ ширкат варзиданд. Ҳизби исломии Афғонистон, намояндаи Муҳаммад Зоҳиршоҳ ва дигарон барои ғайриқонунӣ ҳисоб кардани Шуро зоҳиран асос доштанд. Ҳатто намояндагони он ҳизбҳо буданд, ки пас аз мулоқот натиҷаҳои интихоботро эътироф накарданд. Дар айни замон, баъзе муҳаққиқон чунин мешуморанд, ки баъзе аз вакилон шояд ҳангоми интихобот ришва гирифта бошанд. Инчунин, вайронкунии расмиёти интихобот аз ҷониби Нурулло Имом [59, с.156] (намояндаи ҚИА) руҳ дода

буд, ки дар оянда рақибони президентро ба ғайриқонунӣ эълон кардани интиҳобот баҳона шуд.

Асоси даъвои онҳо дар он ифода меёфт, ки Б. Раббонӣ бидуни алтернатива (рақиб) интиҳоб мешуд ва овоздиҳии пинҳонӣ баргузор нашуд. Г. Ҳикматёр пас аз интиҳобот Шуроро «ғайриқонунӣ» [90, с.148] номид ва ҳамлаҳои мушакии худро шадидтар кард.

Дар ин вазъ, сардори ISI Покистон генерал Ҳамид Гул ва роҳбари Ҳизби Чамоати Исломии Покистон ба Кобул омаданд ва дар ҳалли низоъ миёнаравӣ карданд. Онҳо Б. Раббониро ба Исломобод даъват карданд, то бо Г. Ҳикматёр мулоқот кунад. Кормандони ISI барномаи музокирот ва ҳуччатҳои заруриро барои ташрифи президент омода карданд. Ҳамааш бо дархости Г. Ҳикматёр анҷом дода шуда буд. Матни созишнома пешакӣ омода гардида, мебоист онро Б. Раббонӣ имзо мекард.

Дар музокирот сарвазири Покистон Навоз Шариф, намояндаи шоҳи Арабистони Саудӣ Турки ал Файсал ва ҳайати Эрон ширкат варзиданд. Г. Ҳикматёр исрор меварзид, ки мансабҳои президент ва вазири дифоъ набояд ба як ҳизб мансуб бошанд. Ӯ кӯшиш кард то ҳозиринро бовар кунонад, ки «ҳамаи задухӯрдҳои охир натиҷаи мутамарказгардонии ин ду мансаб дар зери назорати як тараф буданд». Дар айни замон, дар бораи тирборон кардани шаҳр бо баҳонаи ҳузури ҷангиён Дӯстум ҳарфе нагуфт. Дар ҷаласа таҳти фишори Н. Шариф ва Турки ал Файсал созишномае ба имзо расид, ки муҳлати президенти ҷумҳуриро аз 2 сол то 18 моҳ коҳиш меод. Созишнома салоҳиятҳои президент ва сарвазирро муайян кард. Дар асоси ин созишнома Г. Ҳикматёр сарвазир таъин карда шуд. Созишнома ташкили ҳукумат, комиссияҳои интиҳоботӣ, Шурои мудофия ва баъзе дигар сохторҳоро пешбинӣ мекард [90, с.154]. Пас аз имзои созишнома аз ҷониби роҳбарони ҳизб, Н. Шариф ҳам дар он имзо гузошт. Сипас, ҳайат ба Арабистони Саудӣ ва Эрон сафар кард, ки шоҳ Фаҳд ибни Абдул Азиз Оли Сауд ва президенти Эрон Али Акбар Ҳошимӣ Рафтсанҷонӣ имзоҳои худро гузоштанд.

Баъзе муҳаққиқон Б. Раббониро бо он айбдор мекунанд, ки ба ин васила ҳуди президент қарори Шурои ҳаллу ақдро беқурб кард, яъне бо дархости сардори хадамоти иктишофии як кишвари хориҷӣ (ISI) ӯ қарори мақомоти олии намояндагии ҳукуматро бекор кард. Вакилони Шуро ин иқдоми президентро ҳамчун таҳқир арзёбӣ намуданд. Норозигии худро аз амали президент А. Масъуд низ изҳор кард.

Ба гуфтаи А.Ҳ. Мубориз: «матни ин созишномаро покистониҳо ба забони англисӣ омода кардаанд ва маълум мешавад, ки Б. Раббонӣ онро ҳатто нахонда, имзо кардааст» [59, с.156]. Бешубҳа Б. Раббонӣ ҳам аз чап ва ҳам аз рост танқид мешунид. Агар ӯ намеомад ва созишномаро имзо намекард, муҳолифон ин амали ӯро ҳамчун муҳолифи мусолиҳа ва созиш барои таҳкими сулҳ мешумурданд. Бо имзои созишнома, ӯ низ мавриди танқид қарор гирифт.

Дар ин раванд Б. Раббонӣ зери фишори шадид қарор дошт. Маълум нест, ки Г. Ҳикматёр ва ҳампаймонони покистониаш бо мақсади ба имзои созишнома водор кардани Б. Раббонӣ ба чӣ гуна таҳдиду найрангҳо роҳ дода буданд. Эҳтимолан Б. Раббонӣ боварӣ дошт, ки бо имзои ин санад ӯ кафолати даҳлат накардани Покистон ва хатми ҷангро аз ҷониби Г. Ҳикматёр ба даст меорад. Бо ин амали худ Б. Раббонӣ маъмурияти худро ҳамчун сарвари давлат зери хатар гузошт. Аммо ҳамлаҳои Г. Ҳикматёр на танҳо қатъ нашуданд, балки боз ҳам шадидтар шуданд. Мулоқоти роҳбарони ҳизбҳои исломии Афғонистон дар Техрон, Арабистони Саудӣ ва Ҷалолобод баргузор шуд, ки дар он қарорҳо қабул карда шуданд. Аммо Г. Ҳикматёр пайваста онҳоро риоя намекард. Ӯро дубора сарвазир таъйин карданд, ба умеде, ки ин ҷангро хотима бахшад. Вале Г. Ҳикматёр дар Чоросёб (20 км аз Кобул) монд ва дар он ҷо ҷаласаҳои Ҳукуматро баргузор мекард. Дар воқеъ, дар тӯли тамоми давраи қарор ба президент Б. Раббонӣ як рӯзи ором надоданд, то воқеан бо мушкилоти давлату давлатсозӣ машғул шавад.

Ҷонибдорони ҶИА талаб доштанд, ки ба таркиби ҳукумати мучоҳиддин холисона ва содиқона назар карда шавад. Ҳукумат аз намояндагони ҶИА

(Б.Раббонӣ), ҲИА (Г. Ҳикматёр), ҲИА (Ю. Холис), Ҳаракати Инқилоби Исломии Афғонистон (ҲИИА) бо роҳбарии М.Н. Муҳаммадӣ, ҲИИА (ҷиноҳи Мансур), ҲИИА (ҷиноҳи Музин), Ҷамъияти наҷоти миллии Афғонистон (ҶНИА), Иттиҳоди исломӣ барои озодии Афғонистон (ИИБОА), Ҷунбиши миллии исломии Афғонистон (ҶМИА), Ҳизби ваҳдати исломии Афғонистон (ҲВИА), (ҷиноҳи А.А. Мазорӣ), ҲВИА, ҷиноҳи М. Акбарӣ), ҲИА (А. Муҳсинӣ*) ва ғайра, иборат буд. Давлат дар баробари ин намояндагони дигар ташкилотҳои хурдро низ ба монанди «Ҷамоат-ал-даъват-ал-Қуръон ва сунат», «Доияи иттиҳоди исломии Афғонистон», намояндагони Зоҳиршоҳ ва намояндагони фирқаи исмоилия, баъзе намояндагони ҷунбишҳои мустақилро ба мисли «Аҳли сунат ва ташаю» [114, с.43], гурӯҳи Файзониро муттаҳид мекард.

Яке аз омилҳои шиддат гирифтани ихтилофҳои байниҳизбӣ, ки ҳислати қавмиро гирифта буданд, тақвият пайдо кардани ин гурӯҳҳои низомӣ-сиёсӣ, болоравии ҳисси худшиносии ақаллиятҳои ғайрипушту ба ҳисоб меравад. Дар солҳои ҷанги дохилӣ Ҳазораҷот ва Нуристон, ки аз сабаби дурдастӣ аз назари ҳукумати марказӣ дур монда буданд, аслан ба сари худ мустақил гаштанд. Инчунин, дигар вилоятҳои Афғонистон ҳам майл надоштанд, ки мисли пештара зери асорати ашрофонӣ пуштуӣ ё қавми дигаре қарор дошта бошанд. Дар сурате ки тоҷикон, узбекҳо, ҳазораҳо, туркманҳо барои озодии Афғонистон ин қадар ҷонисориҳо карда буданд, ҳаргиз розӣ шуда наметавонистанд, дубора низоми подшоҳӣ барқарор карда шавад. Дар чунин замина моҳи майи соли 1992 дар шимоли Афғонистон Ҷунбиши миллии исломии Афғонистон (ҶМИА) ташкил шуд, ки дар он намояндагони

* Шайх Муҳаммад Осиф Муҳсинӣ – роҳбари «Ҳаракати исломии Афғонистон», соли 1935 дар деҳаи Бозори Тупхонаи Қандаҳор ба дунё омадааст. Миллаташ пушту. Таҳсилоти ибтидоиро дар зодгоҳаш гирифта ва баъдан дар Ироқ таҳсилро давом додааст ва якчанд муддат дар Ироқ ба муаллимӣ низ машғул шудааст. Дар солҳои 1950–1960 яке аз роҳбарони шиаҳои Афғонистон ба ҳисоб мерафт. То Инқилоби Савр ҷамъияти фарҳангии «Субҳи дониш»-ро ташкил намуд, ки дар асоси он соли 1978 дар Эрон «Ҳаракати исломии Афғонистон» ба вуҷуд омад. Аъзо ва дастаҳои мусаллаҳи ин ҳизб дар Қандаҳор, Ҳирот, Мазори Шариф ва Бомӣён фаъолият мекарданд. Соли 1980 муносибати Муҳсинӣ бо руҳониёни Эрон ҳароб гардид ва ӯ қароргоҳи худро ба Қувваи Покистон интиқол дод. Охири соли 1989 ҳамаи созмонҳои шиа муттаҳид шуда, ҳизби «Ваҳдат»-ро ташкил доданд, аммо ҳизби Муҳсинӣ, ки ягона роҳбари шиаи пушту аст, ба он дохил нашуд. Баъд аз ташкили Давлати исломии Афғонистон бо он ҳамкорӣ мекард ва мақоми раиси Суди махсуси инқилобиро ба уҳда дошт.

созмонҳои демократӣ ва халқҳои мазлуми Афғонистон иштирок доштанд. А. Дӯстум, роҳбари сипоҳиёни узбек, ки аз номи ҳукумати муваққати С. Муҷаддадӣ ба гирифтани лақаби Холид бини Валид мушарраф шуда буд, ба ҳайси роҳбари ҶМИА интиҳоб гардид. Ӯ аз минбари баланди ҷаласаи созмони мазкур чунин изҳор карда буд: «Мо ба муқобили онҳое, ки барои аҳдофи бузургманишини худ тахти мафҳуми умумии «афғон» мавҷудияти халқҳо ва қавмҳои дигари Афғонистонро инкор мекарданд, қатъиян мубориза мебарем. Мо ба гурӯҳҳои таҳрибкоре, ки дар зерӣ парчами сабзи исломӣ мепоханд ҳукмронии низоми қабилাগароии фашистиро абадӣ гардонанд, ҳаргиз муросо карда наметавонем» [108, с.26].

Аслан, ин изҳорот ба Ҳизби исломии Г. Ҳикматёр дахл дошт, ки манфиати пуштуҳоро аз манфиати дигар халқҳои мамлакат болотар медонисту хусусияти миллатгарой дошт. Умуман, барои ҳама сиёсатмадорони пуштузабон қабилাগарой ва худро аз дигарон боло доништан як фаризаи табиӣ гардида буд, ки ин аз назари ҳама ходимони сиёсӣ ва иҷтимоии ғайрипушту дур намонда буд.

Омили миллӣ (этникӣ) дар шидатнок шудани вазъи дохилӣ ва тақсимбандии танзимҳои муҷоҳиддин ва аҳзоби сиёсии ин давра нақши муҳим дошт. Лекин Аҳмадшоҳи Масъуд дар яке аз мусоҳибаҳои матбуотии худ таъкид намуда буд, нақши омили қавмӣ на ба он дараҷа аст, ки муаллифони хориҷӣ таълиф мекунанд. «Албатта наметавон аз вучуди ин мушкилӣ инкор кард, гуфта буд, А. Масъуд аммо ба он паймона нест, ки дар Ғарб аз он суҳан ронда мешавад. Масалан, миллияти ҳазора даризабон мебошад, Ҳикматёр, ки пушту аст, ба ҳизби Ваҳдат, ки бештар аъзои он ҳазора мебошад, дар эътилоф ба сар мебаранд ва мо, ки тоҷик ҳастем, бо устод Сайёф, ки пушту аст, дар як сангар қарор гирифтаем. Ҳар гоҳ қазия дар меҳвари забонӣ ва наҷод мечархид, мебоист Ҳикматёр ва устод Сайёф дар як сӯ мебуданд, дар ҳоле ки устод Сайёф бо мост ва Ваҳдат бо Ҳикматёр» [196].

Беасос набуд, ки гурӯҳсозӣҳо ва табақабандиҳо миёни танзимои муҷоҳиддин ва аҳзоби сиёсии исломӣ дар тайи чанд соли охир пайваста

идома меёфт ва дигаргун мешуд. Дар ин миён ҳар кадом аз ҳизбҳои исломӣ талош меварзиданд, соҳиби қудрат бошанд. Ба ин мазмун онҳо ҳизбҳои худро ташкил мекарданд ва гурӯҳи дигареро бо тариқи тафриқа ва роҳҳои гуногун ба тарафи худ мекашиданд. Вале як ҳақиқат ошкор шуда буд, ҳеҷ кадом аз ҳизбҳои исломӣ наметавонист, ки танҳо ба яке аз қавмҳои Афғонистон таъя намуда, соҳиби қудрат гардад. Аммо дар ин миён роҳбари Ҳизби исломӣ Г. Ҳикматёр бо тундравӣ ва ифротгарии худ машҳур гашта буд, ки ба ҳеҷ вачҳ ҳукумати С. Муҷаддадиро эътироф кардан намехост ва дар давоми моҳҳои май ва июни соли 1992 чандин маротиба шаҳри Кобулро мавриди оташи тӯп ва ракетаҳо қарор дода, ба шаҳр талафоти вазнин расонид. С. Муҷаддадӣ ўро қотил номида, гуфта буд, ки «ў назар ба аскарони шуравӣ афғонҳоро бештар куштааст» [108, с.26].

Яке аз сабабҳои асосии ҷанги дохилӣ ин буд, ки Кобул на ба дасти аҳзоби мусаллаҳ ва ҷангҷӯи пуштуҳои Пешовар, балки таҳти назорати фармондеҳии беҳтар муташаккил ва муттаҳиди тоҷикон Бурҳониддин Раббонӣ ва сарфармондеҳи ў Аҳмадшоҳ Масъуд ва узбекҳои шимол бо сардории генерал Абдурашид Дўстум афтод. Барои пуштуҳо ин як осеби даҳшатноки равонӣ буд, зеро қариб 250 соли таърихи давлат (ба истиснои ҳукумати 9 моҳи Ҳ. Калаконӣ, соли 1929) бори аввал назорати пойтахтро аз даст доданд. Вақте ки Гулбиддин Ҳикматёр пуштуҳоро муттаҳид кардани шуд, Кобулро муҳосира карда, онро беист тирборон мекард.

Сабаби дигар дар он ифода меёфт, ки на танҳо баъзе кишварҳои ҳамсоя, балки кишварҳои фароминтақавӣ низ барои ба вучуд омадани низоъҳои Афғонистон нақши бузург доштанд. Ҳар давлате барои манфиатҳои дохилии давлати худ ба қорҳои дохилии Афғонистон мудохила мекарданд, ки ин боиси мураккаб гардидани вазъият дар ин кишвар мегардид. Ҳатто баъзе аз давлатҳои дигар дар ниқоби дўст талош карданд, то тибқи нақшаҳои стратегии худ вазъи Афғонистонро шиддатноктар созанд.

Бо дарназардошти ин ҳама, омилҳо ва ҳадафҳои мочароҷҷӯна қудратҳои хориҷиро бо чунин тартиб мавриди барасӣ қарор додан ба маврид аст:

Аввал, кишварҳои хориҷӣ, ба хусус Покистон, Эрон ва Ёзбекистон, аз тариқи гурӯҳҳои ба худ вобаста ҷангро дар Афғонистон доман мезаданд;

Дувум, кишварҳои Ғарбӣ ва Амрико аз овони пирӯзии ҳукумати исломӣ Афғонистонро фаромуш карданд;

Севум, роҳҳои асосӣ тавассути муҳолифин ва кишварҳои ҳамсоя қатъ карда шуданд.

Бояд гуфт, ки пас аз барҳамхӯрии давлати Шуравӣ, ҳукумати Покистон талош кард, то ба ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ роҳи заминиро боз намояд. Аммо ҷанги шаҳрвандӣ дар Афғонистон монеаи асосӣ буд, ки тамоми роҳҳо аз он мегузаштанд. Акнун дар назди сиёсатмадорони Покистон ду роҳ пеш омад: ё дастгирӣ ба Ҳикматёрро чиҳати ба қудрат расидани дӯсти пуштуи худ дар Кобул идома медиҳад ва ё ӯ аз роҳи худ бармегардад ва талаб мекунад, ки байни ҳамаи ҷонибҳои афғонӣ созиш шавад, новобаста аз он ки ба пуштуҳо арзише дошта бошад. Чунин ҳукумати устувор метавонист роҳҳоро ба Осиёи Марказӣ кушояд.

Кишварҳои Ғарб ва Амрико, дар аввал муҷоҳиддинро ҳамачониба бар зидди Иттиҳоди Шуравӣ дастгирӣ мекарданд. Дар китоби Аҳмад Рашид «Толибон нафт ва бозии бузурги ҷадид» омадааст: «Иттиҳоди Шуравӣ барои ғалаба бар муҷоҳиддин соле 5 миллиард доллар ё дар давоми солҳои ҳузури шуравӣ тақрибан 45 миллиард доллар сарф кард. ИМА барои кӯмак ба муҷоҳиддин дар солҳои 1980–1992 4-5 миллиард доллар сармоягузорӣ кардааст. Арабистони Саудӣ ҳам ҳамин маблағро харч кард ва якҷоя бо ёрии дигар кишварҳои аврупоиву исломӣ муҷоҳиддин беш аз 10 миллиард доллари дигар дарёфт карданд. Қисми зиёди ин ёрӣ дар шакли яроқи марговари ҳозиразамон буд, ки ба деҳқонони одӣ дода мешуданд ва онҳо хеле самаранок онро истифода мебуданд» [79, с.17]. Баъди ба қудрат расидани муҷоҳиддин дар мафкураи кишварҳои Ғарб ва ИМА чунин фикрҳо пайдо гардиданд, ки бо пирӯзии ҳукумати исломӣ ва таъмини амният дар Афғонистон бунёдгариёни исломӣ ва ихвониҳо соҳиби қудрат мешаванд ва аз тариқи аслиҳа низ ба кишварҳои мо таҳдид мекунанд.

Маълум буд, ки Ҳизби исломии Г. Ҳикматёр бо давлати Покистон ва созмони истихбороти ISI иртиботи мустақкам дошт ва ҳамкорӣ менамуд. Покистон дар ин самт бо ИМА ва Арабистони Саудӣ паймони шарикии стратегӣ доштанд ва то ҳол доранд. Аз ин лиҳоз, Г. Ҳикматёр мебоист аз рӯйи гуфтаҳои онҳо амал кунад.

Дар Ҳизби Ваҳдат, ки шиамазҳабони Афғонистонро муттаҳид мекард, ду гурӯҳ вучуд дошт. Қисмати аксари он бо роҳбарии Акбарӣ* дар Ҳазораҷот фаъолият менамуд ва аз ҳукумати марказӣ ҷонибдорӣ мекард. Қисми ақаллияти ҳизби мазкурро А. Мазорӣ роҳбарӣ мекард, ки бо ҳукумат муҳолиф буд.

Ҷунбиши миллии исломии Афғонистон бо роҳбарии А. Дӯстум аз тарафи Ёзбекистон барои манфиатҳои миллии ҳамиллатони худ дар ин сарзамин дастгирӣ карда мешуд.

Ба Ҷамияти исломии Афғонистон, ки ба он Б. Раббонӣ ва Аҳмадшоҳ Масъуд роҳбарӣ мекарданд, мебоист Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯмак намояд, вале дар ин давра худӣ Тоҷикистон даргири ҷангҳои шахрвандӣ буд.

Соли 1993 эҳтимолан бо кӯмаки созмони истихбороти Покистон (ISI) ва ҳадамоти махсуси Ёзбекистон, муносибатҳои Абдурашид Дӯстум ва Аҳмадшоҳи Масъуд печида гардид. Дар муддати тулонӣ, сарфи назар аз мунтаззам тирборон шудани пойтахт аз ҷониби Г. Ҳикматёр, ки хуруҷи қувваҳои А. Дӯстумро аз Кобул талаб кард, Раббонӣ Дӯстумро дар Кобул нигоҳ дошт. Гузашта аз ин, президент ба А. Дӯстум он қадар эътимод дошт, ки ҳангоми сафари хориҷии худ ёро амалан қафили роҳбари давлат таъйин кард. Яке аз сабабҳои дигари мураккаб шудани муносибатҳои Аҳмадшоҳ ва

* Муҳаммад Акбарӣ – роҳбари ҷиноҳи дигари «Ҳизби ваҳдати исломӣ» соли 1946 дар ноҳияи Вараси вилояти Бомӣён ба дунё омадааст. Миллаташ ҳазора. Таълимоти ибтидоиро дар деҳаи Хурдак Тахта, таълимоти диниро дар назди уламоҳои динии ҳамин деҳа гирифтааст. Соли 1971, баъди хизмати аскарӣ ба Ироқ рафта, 4 сол дар ҳавзаи илмӣ Наҷҷаф таҳсил кардааст. Баъди бозгашт ба ватан солҳои 1976–1978 дар ноҳияи Варс ва Панҷоб ба муаллимӣ машғул шудааст. Соли 1989 дар ташкили ҳизби «Ваҳдат» нақши муҳим дошт ва аз соли 1991 то июни соли 1994 ҷонишини аввали раиси ин ҳизб буд. Аз июни соли 1995 то аввали ноябри соли 1995 раиси кумитаи сиёсӣ ва баъд аз он дар вазифаи раиси Шурои марказии ҳизби «Ваҳдат» машғули мубориза буд. Аммо дар амал аз охири соли 1993, вақте ки Мазорӣ бо Ҳикматёр ҳамроҳ гардид, ҳизби «Ваҳдат» ду қисм шуд ва Акбарӣ муттаҳиди Бурҳониддин Раббонӣ боқӣ монд. Баъд аз марги Мазорӣ зохиран ин ду ҷиноҳ якҷо шуданд. Баъд аз ишғоли Бомӣён аз тарафи Толибон Акбарӣ ба онҳо пайваст.

Дӯстум оғози задухӯрдҳои мусаллаҳона байни нерӯҳои Ҳаракати миллии исломии Афғонистон ва А. Масъуд дар шаҳри бандарии Шерхон буд, ки дар натиҷа нерӯҳои Дӯстум аз бандар ронда шуданд. Пас аз он, бо вучуди талошҳои Раббонӣ барои ҳалли муноқиша, муносибати душманона байни ду сарвар шадидтар шуд. Дар Афғонистон ва берун аз он одамоне буданд, ки дар ин кор саҳм гузоштанд. Дар натиҷа, Г. Ҳикматёр, А. Дӯстум, роҳбари ИИБОА С. Мучаддадӣ ва як ҷиноҳи ҲВИА бо сарвари А. Мазорӣ дар шӯрое ба номи «Шӯрои ҳамоҳангсозии инқилоби исломӣ» (ШҲИИ) муттаҳид шуданд. Коршиносон саҳми қудратҳои хориҷиро дар ба вучуд омадани ин Шӯро таъкид мекунанд.

Дар ин росто беҳуда набуд, ки мулоқоти аввалини намояндагони Г. Ҳикматёр бо намояндагони А. Дӯстум дар Тошканд баргузор гардид [90, с.164]. Ёзбекистон бо суръати хеле баланд 20 танк ва лавозимоти ҷангиро ба миқдори зиёд ба А. Дӯстум фиристод. Ин дар арафаи нахустин сафари расмӣ Б. Раббонӣ ба Тоҷикистон буд, ки таваҷҷуҳи касро дар бораи нақши Ёзбекистон дар муноқишаи Афғонистон ҷалб мекунад. Маҳз, дар Тошканд намояндагони А. Дӯстум ва Г. Ҳикматёр дар бораи таъсиси як ҷабҳаи муттаҳид муқобили президент Б. Раббонӣ ба мувофиқа расиданд. Ба гуфтаи генерал А.Р. Бегӣ: «музокироти минбаъда дар Озарбойҷон, ки он вақт намояндагони ҲИА дар он ҷо қарор доштанд, сурат гирифт» [30, с.116-117]. Муҳаққиқи афғонистонӣ Б.А. Ансорӣ менависад: «Байни роҳбарияти Озарбойҷон ва Г. Ҳикматёр бо миёнаравии ISI Покистон моҳи августи соли 1993 созишнома дар бораи фиристондани 1000 нафар зархарид аз байни ҷангҷӯёни ҲИА ба Қарабоғ барои ҷанг байни Озарбойҷон ва Арманистон баста шуд» [20, с.175]. Дар назари аввал байни Г. Ҳикматёр ва А. Дӯстум ба ғайр аз душманӣ дигар чизе набуд. Талаботи асосии Г. Ҳикматёр, дар ҳоле ки А. Дӯстум дар назди Б. Раббонӣ буд, хуруҷи қувваҳои ӯ аз Кобул буд. Бо сабаби ҳузури ӯ, пойтахт пайваста ба оташи мушакӣ дучор мешуд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки гапӣ асосӣ на дар А. Дӯстум, балки дар Б. Раббонӣ ва А. Масъуд буд ва амалҳои Ҳикматёр дар Исломобод ҳамоҳанг карда шуда

буданд. Дар ин марҳала манфиатҳои Тошканд ва Исломобод дар масъалаи мубориза бо ҳукумати Б. Раббонӣ ва А. Масъуд ба ҳам омаданд. Агар ба назар гирем Тоҷикистон, ки дар мадори манфиатҳои Русия қарор дошт ва бо ҳукумати Тоҷикистону Эрон ва Афғонистон робитаҳои хуб барқарор карда буд. Дар ин раванд маълум мешавад, ки афзалияти муносибат бо Вашингтон ҳам ба нафъи Б. Раббонӣ ва А. Масъуд набуданд.

Бо вучуди ин, ҳайати ҶМИА бо роҳбарии муовини А. Дӯстум Насим Маҳдӣ меҳмони Боку шуд. Ба ҳайати мазкур А. Малик - мудири шуъбаи робитаҳои хориҷии ҶМИА ва Қодир (бародари А. Дӯстум) шомил буданд. Дар натиҷаи музокирот бо намояндагони ҲИА, Ҳумоюн Ҷарир (домоди Г. Ҳикматёр), В. Сабоун ва бо намояндаи ҲВИА Толибшоҳ, созишнома дар бораи амалиёти муштараки мусаллаҳона алайҳи Кобул расман ба имзо расид. Тарафҳо ба мувофиқа расиданд, ки пас аз сарнагун кардани Б. Раббонӣ, вазифаи сарвари давлат бояд ба С. Мучаддадӣ мегузашт. Инчунин, Г. Ҳикматёр сарвазир мешуд ва А. Мазорӣ мақоми вазири корҳои хориҷиро мегирифт. Вазифаи вазири мудофия ва чор мансаби дигари вазири ба ҶМИА мегузаштанд. Аммо дар рӯзи табaddулот, 1-уми январӣ соли 1994, қувваҳои ҲВИА (ҷиноҳи А.А. Мазорӣ), эҳтимолан бо тавсияи Эрон аз ворид шудан ба ҷанг даст кашиданд [148, с.351]. Иштирокдорони табaddулот қомилан мағлуб шуданд ва аз Кобул ронда шуданд. Қувваҳои зери фармони Дӯстум талафоти махсусан вазнин доданд. Табaddулоти номуваффақ ба он оварда расонд, ки домонаи ҷанг васеъ шуда, тамоми минтақаҳои шимоли Афғонистонро фаро гирад.

Бо вучуди ноком шуданашон табaddулотчиён Кобулро чунон мавриди бомбаборон қарор доданд, ки ҳазорон шаҳрванди бегуноҳ кушта шуда, шаҳр ба вайрона табдил ёфт. Аммо Ҳикматёр ба чанд ҳадафи худ расид, махсусан ба Раббонӣ ва Масъуд имкон надод, ки як давлати устувор ва мутамарказ ташкил кунанд. Афғонистон мисли пештара як кишвари пароканда боқӣ монд. Созмонҳои байналмилалӣ натавонистанд ба кори бозсозии Афғонистон шуруъ кунанд. Ниҳоят, эътибори давлат ва раиси он коста шуд. Дар як

давраи кӯтоҳи ҷангҳои байни муҷоҳиддини собиқ беш аз 25 ҳазор шахрванди Афғонистон кушта шуд [63, с.641].

Аз ҷониби дигар ба муқобили ҳукумати марказӣ сарвари дастаҳои ўзбектабор генерал А. Дўстум ҳам ба ҷангҳо идома дод. Бояд гуфт, ки ў дар давраи ҳассос аз ҳукумати Начибулло рӯ гардонда, дар мустаҳкам кардани давлатӣ исломӣ нақши муҳим гузошт ва ҳатто ба гирифтани унвони генералӣ аз дасти онҳо сарфароз гардид. Назар ба муҳолифати шадиде, ки пуштуҳо ва хусусан, Ҳизби исломии Г. Ҳикматёр ба А. Дўстум доштанд, наметавонист дар ҳукумати исломӣ мақоми баланди давлатӣ дошта бошад. Бинобар ин, ў аз ҳукумати марказӣ ранҷида буд. Аз ҷониби дигар, мақомоти Ҷумҳурии Ўзбекистон аз шахсияти А. Дўстум ба ҳайси як шахсияти узбеки афғонистонӣ дар муқобили бунёдгариҳои исломӣ истифода карданӣ шуданд. Ҳамин ташвиқот ва таҳриқот боис гардид, то А. Дўстум аз ҳукумати исломӣ рӯ гардонад ва дар фикру андешае шуд, ки аз ҳисоби вилоятҳои шимоли Афғонистон як давлати алоҳида ташкил намояд. Ба ин муносибат А. Дўстум дар як мусоҳибаи худ ба рӯзномаи «Нью-Йорк таймс» тобистони соли 1993 чунин изҳор карда буд: «агар муллоҳои девонаи Кобул ўро мачбур созанд, дар шимоли Афғонистон Ҷумҳурии демократӣ барпо мекунад» [108, с.28].

Дар ин кор бо генерал А. Дўстум бисёре аз парчамиҳо ва халқҳои ХДХА ҳамкор ва ҳамнаво шуда буданд. Лекин дар ин радиё А. Дўстум аз шиорҳои исломӣ даст накашида буд ва худро сарвари содиқи созмони «Ҷунбиши миллии исломии Афғонистон» муаррифӣ мекард. Дар амалиёти ҷудоиандозонаи А. Дўстум нақши фаъолро мақомоти Ҷумҳурии Ўзбекистон иҷро мекарданд ва дар ихтиёри ў тамоми аслиҳа ва муҳиммоти низомӣ гузошта буданд. Чунон ки рӯзномаи «Москва» аз 15-уми январи соли 1994 дар асоси маълумот ва санадҳои махфӣ истихбороти Русия таъкид намуда буд, «ҳамон нақшро ки Л. Брежнев дар аввали соли 1980 нисбат ба Афғонистон иҷро мекард, айнан ҳамон нақшро дар ҳоли ҳозир И. Каримов иҷро менамояд» [125, с.7].

Ба ёрӣ ва кӯмакҳои хориҷӣ тақя карда, дар аввали соли 1994 дастаҳои узбекии генерал Дӯстум хеле тақвият ёфт буданд. Вале дар байни пайравони Ҳизби исломӣ ҳам, ки бо душманони дирӯзаи худ ҳамовоз ва ҳамнаво шуда буданд, ҷудой ба вучуд омад. Даре нагузашта Б. Раббонӣ бо гурӯҳҳои Г. Ҳикматёр ва С. Мучаддадӣ аз роҳи созиш ва муросо канор омада, мусолиҳа кард. Аз дастаҳои А. Дӯстум қатъиян талаб карда шуд, ки яроқу аслиҳаи худро ба давлат супоранд ва ба ҳаёти ошоишта гузаранд, дар акси ҳол бар зидди онҳо қувваҳои ҳарбӣ истифода хоҳад шуд.

Ба ҳар ҳол, нақшаҳои Шурои ҳамохангии инқилоби исломӣ барбод рафтанд, ҳукумати марказӣ дар муқобили онҳо муқовимати саҳт нишон дод, тавваҷҷуҳи нерӯҳои солиму ватандӯст ба тарафи давлат ҷалб мешуд. Инро дар қарорҳои Маҷлиси олии исломии шаҳри Ҳирот, ки аз 20–25-уми моҳи июли соли 1994 баргузор шуда буд, метавон мушоҳида намуд.

Дар маҷлиси Шурои олии исломии Ҳирот намояндагони СММ, консулгарии Арабистони Саудӣ, Ҷумҳурии Туркманистон ва бештар аз 25 нафар нозирони хориҷӣ, ҳайати роҳбарони вилоятҳои Афғонистон, фармондеҳони танзими низомӣ, 800 нафар вакили минтақаҳои гуногуни кишвар ва хабарнигорони хориҷӣ иштирок намуданд. Дар қатъномаи Маҷлиси бузурги Шурои олии исломии Афғонистон омадааст: «Афғонистон кишварест воҳид ва ғайри қобили таҷзия, ҳар навъ иқдоми таҷзияталабона ва таҳрирот бар таъбизоти наҷодӣ, қавмӣ, забонӣ, мазҳабӣ ва минтақавӣ дар он маҳкум ва маҳдуд аст» (моддаи шашум). Дар моддаи 11-ум таъкид шудааст, ки қатъномаи Шурои олии исломии Афғонистон «хости миллати мусулмон ва муҷоҳиди Афғонистон буда, муҳолифат бо он муҳолифат бо хости миллат ва мусолиҳаи исломӣ ва миллии кишвар аст. Мо аъзои ин Шуро қотеона таъкид месозем, то дар баробари ҳаргуна иғвоангезӣ алайҳи ин василаи миллий бо мардонагӣ истодагӣ намоем» [63, с.641].

Яке аз масъалаҳои муҳими Шурои Олии исломии Ҳирот баргузор кардани Луя Цирга, 23-юми октябри соли 1994 дар Кобул буд, зеро таъкид шуда буд, ки сарнавишти сиёсии кишвар мутааллиқ ба мардум мебошад ва

тасвиби Қонуни асосӣ, интихоби роҳбари сиёсии кишвар ва иттиҳоди нерӯҳои сиёсӣ роҷеъ ба дигар масоили сарнавиштсози мамлакат марбут ба он аст. Бо мақсади даъвати Луя Чирга бояд як ҳайати 52 нафарӣ тартиб дода мешуд, ки аз вилоятҳо ва табақаҳои мухталиф ва қавмҳои гуногуни Афғонистон намояндагӣ мекард. Роҳбари Шурои олии исломии Ҳиротро Муҳаммад Исмоилхон ба уҳда дошт [63, с.641]. Дар маҷлиси шурои мазкур раиси давлат Б. Раббонӣ ба сифати як нафар вакил иштирок дошт. Масъалаҳои зикршуда далел ва ҳуҷҷат дар муқобили даъвоҳои муҳолифини дохилӣ ва хориҷӣ мебошанд, ки онҳо қонунӣ будани президентии Б. Раббониро зерӣ шубҳа ва танқид мегирифтанд ва дар айни замон амалиёти ҷудоиандозӣ ва таҳрибкорӣ худро шаръӣ ва қонунӣ ба қалам меоданд. Агар ба таърихи гузаштаи Афғонистон назар намоем, роҳбарии ҳеҷ кадом аз ҳокимони собиқ ба ин васила ва дар ҳузури чунин нерӯи бузурги иҷтимоӣ интихоб нашуда буд. Аз ин лиҳоз, расмӣ ва машруъияти Б. Раббонӣ ба ҳайси раиси ҳукумати марказӣ бояд бидуни шакку шубҳа қабул бошад.

Дар ин хусус, Ҳ. Назаров нигоштааст, ки «СММ худро ҳомии сулҳ ва амният мешуморад, аммо дар ҷонибдорӣ худ аз ҷайсалаҳои Маҷлиси олии исломии Ҳирот садоқат ва суботкорӣ нишон намода буд, вагарна дар ҳаллу ҷасли мушкилоти Афғонистон назар ба ҳар пешниҳоди дигар маҷлиси олии Ҳирот мавқеи дурустар ишғол карда буд» [63, с.641-642].

Дар қатъномаи Маҷлиси олии Ҳирот, аз ҷумла масъалаи ташкили як артиши вижаи исломӣ барои таъмини амнияти роҳҳо, оромӣ ва сулҳ дар ҷомеа, суботи комил ва тақвияти низомӣ, саркуби дуздон ва ғоратгарон ба иттифоқи онҳо тавсиб шуда буд, ки метавонист меҳвари сулҳ ва субот дар Афғонистон гардад. Дар қатънома таъкид шуда буд, ки кори амалии он бояд бифоҳсила баъди хатми Шурои Олӣ шуруъ шавад. Ғайр аз ин, Шурои олии Ҳирот тасмими қатъӣ гирифта буд, ки Афғонистон кишвари воҳид ва ғайриқобили таҷзия мебошад, лекин гурӯҳҳои муҳолифин ба монанди Ҳизби исломии Г. Ҳикматёр, Ҷунбиши миллии исломии А. Дӯстум, Ҳизби Ваҳдати Мазорӣ ва баъдан ҷунбиши «Толибон» бо таҳрик ва ташвиқи давлатҳои

хориҷӣ ва ба кӯмаку ёриҳои ҳамаҷонибаи онҳо таъя карда, дар фикру ҳаёли тақсим кардани Афғонистон шуданд ва ҳар кадоми онҳо ба ҳиссае аз сарзамини Афғонистон ҷаъми тамаъ духта буданд. Дар ин шароит СММ яке аз мушоҳидагарони бетараф қарор гирифт ва таъно ҳукумати Кобул буд, ки ба ҳайси ҳомии ваҳдат ва ягонагии кишвар дар баробари ҳуҷум ва ҳамлаҳои пай дар пайи муҳолифин истодагарӣ мекард ва тамоми талошҳои ҳудро барои истиқлоли миллӣ тамомияти арзӣ ва ваҳдати мардуми Афғонистон сафарбар намуда, орзу ва ормони нерӯҳои мардумӣ ва ватанхоҳи мамлакатро ифода мекард. Аз ҳукумати марказӣ панҷ гурӯҳи исломӣ мисли Ҷаъбияти исломӣ, Иттиҳоди исломӣ, Ҳаракати инқилоби исломии Муҳаммадӣ ва Ҳаракати исломии Муҳсинӣ ҷонибдорӣ мекарданд, ки Шурои олии давлатиро таъкил карда буданд. Дар муқобили онҳо ҷаъҳои муҳолифин иборат аз Ҳизби исломии Г. Ҳикматёр, Ҷунбиши миллии исломии Афғонистон бо роҳбарии А. Дӯстум, як ҷиноҳи ҳизби Ваҳдат бо сарвари Мазорӣ ва Ҷаъҳои наҷоти миллии С. Муҷаддадӣ қарор гирифта буданд. Онҳо ба номи Шурои ҳамоҳангӣ таъкил шуда, аз тарафи давлатҳои хориҷӣ ҳамаҷониба дастгирӣ карда мешуданд. Дар ниҳоят гурӯҳҳои маъкур мақсади ҳудро ба воситаи ҷанг амалӣ намудан меҳостанд.

Ба ҳаъин хотир онҳо ҷангҳои шадидро ба роҳ андохтанд ва дар давоми 4 сол Кобулро пайваста ҳадафи оташи тупҳо ва мушакҳо қарор доданд. Шаҳри ободи мамлакатро ба харобазор таъдил дода, биноҳои муҳташамро ба ҳок яксон карданд ва бештар аз 25 ҳазор шаҳрванди осоишта ва беғуноҳро нобуд ва ҳазорон нафари диғарро маъуб сохтанд [63, с.643].

Бояд таъкид намуд, ки ҳамаи ин ба номи ислом ва дар зери шиори ислом ба амал меомад ва мардуми одӣ ҳеҷ таъҳиси дуруст карда наметавонистанд, ки дар паси ин қазия ки меистад ва дар ин шаҳри бузург, ки ҳамагон пайрави дини мубини ислом ҳастанд, киҳо кофиранду киҳо мусулмони комил ва киҳо ватанфурӯш.

Вақте дастаҳои низомии Абдурашид Дӯстум ва муттаҳидонаш иддао мекарданд, ки аз манфиатҳои мардуми ўзбек ҳимоят намуда, бар зидди

бунёдгароёни исломӣ мубориза мебаранд, дар айни замон бо исломгароёни тундрав таҳти роҳбарии Гулбуддин Ҳикматёр ҳамнаво ва ҳампаймон шуда, алайҳи ҳукумати марказӣ оташи ҷанги бародаркуширо шадидан идома медоданд. Онҳо ҳатто роҳҳои таъминоти ғизо ва сӯзишвории бародарони мусалмони худро қатъ мекарданд. Оё чунин амалиётро метавон ифодаи манфиатҳои воқеии ўзбекҳо ва умуман мардуми заҳматкаши шимоли Афғонистон донист? Албатта, не.

Чунонки Аҳмадшоҳи Масъуд дар яке аз мусоҳибаҳои худ бо рӯзноманигорони дохилӣ ва хориҷӣ таъкид карда буд, замоне, ки Абдурашид Дӯстум эълон намуд, ки бар зидди бунёдгароён ва «ихвониён» мубориза мебарад, давлатҳои хориҷӣ ба ӯ қарз ва кӯмак расониданд. Аммо ҳангоме ки ӯ бо Гулбуддин Ҳикматёр ҳампаймон шуд, ҳамон давлатҳо эътимоди худро аз вай бозпас гирифтанд.

Ҳизби исломии Г. Ҳикматёр, ки бо давлати Покистон ва созмони ҷосусии ISI иртиботи мустаҳкам дошту ҳамкорӣ мекард, бо ташвиқу тарғиб ва мусоидати моддӣ ва молии онҳо дар Афғонистон амал менамуд, магар метавонист даъво кунад, ки аз исломи ҳақиқӣ ба манфиати мардуми Афғонистон истифода мекунад? Беасос набуд, ки дар дохили ҳизби мазкур ду гурӯҳи зидди ҳамдигар ба вучуд омада буд, ки як гурӯҳи мафкуравӣ ва дигаре гурӯҳи молу пул. Бо пайвастании Г. Ҳикматёр бо А. Дӯстум гурӯҳи мафкуравӣ аз ӯ ҷудо шуд. Вале гурӯҳи дуюм бо роҳбарии Зардод ва Қаламхон, ки онҳо ба хоҳири пулу мол мечангиданд, ҳар ҷое, ки чунин имконият бошад, мечанганд, вале чунин шароит мусоид набошад, намечангиданд. Дар айни замон бо пул харида ва фурӯхта ҳам мешуданд.

Дар муқобили Ҳизби исломии Г. Ҳикматёр, Чунбиши миллии исломии А. Дӯстум ва ғайра, ки аз роҳи зурӣ ва ҷанг меҳостанд ҳукумати Б. Раббониро сарнагун ва ҷойгузини он шаванд, Шурои олии давлатӣ аз роҳи музокирот ва муҳокима пеш мерафт ва танҳо аз тариқи сиёсӣ мушкилоти Афғонистонро ҳаллу фасл кардан меҳост. Ин ҳукумат омода буд, ба ҳар пешниҳоди мусолимотомез розӣ шавад. Аз чунин мавқеъгирии стратегии

хукумат ва Шурои олии давлатӣ ба қавли Аҳмадшоҳ чунин далел шаҳодат медиҳад: «Дар ҳеч баёния ва мусоҳибае ба мушоҳида нарасидааст, ки давлат иҷозат дода бошад, ки дар зарфи чанд рӯз мо мухолифини худро маҳв ва нобуд карда, аз тариқи низомӣ дар кишвар сулҳ ва суботро ба вуҷуд меоварем. Ҳамеша тақозо ва пешниҳод ба тарафи мухолифин намуда, биёед ки мушкили Афғонистонро аз тариқи музокира ва гуфтушунид ҳал кунем» [125, с.8-9].

Ба хоҳири мусолиҳаи миллӣ ва мувофиқи дархости тарафҳои муқобил ҳукумати Кобул омода буд, ки қудратро интиқол бидиҳад, Кобулро аз қувваҳои низомӣ озод намояд, интиҳоботи озод бигузаронад, ба шарте боварӣ ҳосил кунад, ки шаҳри Кобул боз аз нав ҳадафи оташи тирӯ мушакҳо қарор намегирад, осоиш ва амнияти аҳолии Кобул таъмин мегардад, роҳҳои асосӣ боз мешавад ва қувваҳои А. Дӯстум аз бандарҳои асосии кишвар хориҷ карда мешаванд. Барои амалӣ шудани ин ҳадафҳои дар пеш гузошта як тасмими бузург ва ваколати қатъӣ зарур буд, ки на гурӯҳи Ҳикматёр, на дастаҳои Дӯстум ва на гурӯҳи дигар амнияти пойтахтро зерӣ хатар ва амалиёти низомӣ қарор намедиханд. Чунин қарорро на танзимоти низомӣ ва на СММ наметавонишанд таъмин кунанд. Бинобар ин, бозҳои сиёсӣ ба хоҳири ишғол кардани пойтахт ва мустақкам кардани мавқеи тарафҳои мухолиф буд, ки аз назари мақомоти ҳукумати Раббонӣ низ пинҳон намонда буд.

Созмони Милали Муттаҳид, ки худро ҳомии сулҳ ва амнияти ҷаҳонӣ мешуморад, натавонист ба муҳомилаи Покистон, Эрон, Арабистони Саудӣ ва Ёзбекистон ба қорҳои дохилии Афғонистон хотима бахшад. Нақшаи пешниҳоднамудаи СММ аз ҷониби ҳукумати Бурҳонуддин Раббонӣ пазируфта шуд, аммо танзимоти низомии Абдурашид Дӯстум, ҷунбиши «Толибон» ва дигар ҳизбҳои исломӣ онро рад карданд.

Гурӯҳи «Толибон» худро танҳо пайравони содиқ ва асили ислом муаррифӣ намуда, дигар ҳизбҳои исломиро ба ифротгарой ва инҳироф аз ислом муттаҳам мекарданд. Азбаски сӯйистифодаҳои зиёди баъзе гурӯҳҳои

исломӣ боиси норозигӣ ва нафрати мардум шуда буд, таблиғот ва ташвиқоти «Толибон» дар марҳилаи аввал таъсиргуздор гардид. Илова бар ин, онҳо ҳамкорӣ ва иртиботи худро бо мақомоти Покистон инкор намуда, онро қатъиян рад мекарданд.

Бо ин роҳ, «Толибон» тавонистанд мавқеи худро дар Қандаҳор мустаҳкам намоянд ва аз нимаи дуюми соли 1995 ба амалиёти фаъоли низомӣ оғоз кунанд. Дар муддати кӯтоҳ онҳо ба дастовардҳои назаррас ноил шуда, ҳам бар қувваҳои Ҳизби исломии Гулбуддин Ҳикматёр ва ҳам бар нерӯҳои ҳукумати таҳти роҳбарии Муҳаммад Исмоилхон пирӯз гардиданд. Дар натиҷаи ҷангҳои шадид, қувваҳои Ҳизби исломӣ аз сахнаи сиёсӣ ва низомӣ канор рафта, маркази онҳо – Чоросиёб – ба ихтиёри ҷунбиши «Толибон» гузашт.

Қувваҳои ҳукумати таҳти роҳбарии Муҳаммад Исмоилхон, ки вилоятҳои Ҳирот, Фарох, Шиндон, Дилором ва Лашкаргоро дар ихтиёр доштанд, бидуни муқобилият ва муқовимати ҷиддӣ ин минтақаҳоро ба ҷунбиши «Толибон» таслим карданд. Худи Муҳаммад Исмоилхон бо шумораи маҳдуде аз ҷонибдоронаш ба Эрон фирор намуд.

Сабабҳои аслии пешравии босуръати «Толибон» ва шикасти Муҳаммад Исмоилхон, ки дар тӯли 16 соли мубориза ва муҷоҳида яке аз амирони маъруфи Ҷамъияти исломии Афғонистон ба шумор мерафт, то ҳол ба таври комил равшан нест. Бархе ин ҳолатро ба хусумат ва рақобати шахсӣ миёни Муҳаммад Исмоилхон ва Аҳмадшоҳи Масъуд нисбат медиҳанд. Дигарон бар ин ақидаанд, ки гӯё ӯ дар ивази дарёфти маблағи зиёде аз ҷониби гурӯҳи «Толибон» қувваҳои таҳти фармонашро таслим карда бошад.

Ба назари мо ва бар асоси далелҳои мавҷуда метавон хулоса кард, ки Муҳаммад Исмоилхон воқеан аз роҳбарони хориҷии «Толибон» маблағи калоне дарёфт намуда, қасдан мавқеаҳои худро таслим кардааст. Зеро дар марҳалаи ибтидоии ташаккули ҷунбиши «Толибон» онҳо ҳатто қудрати nobud сохтани як гурӯҳи хурди мусаллаҳро надоштанд. Дар бораи ин масъала дар боби алоҳида муфассал баррасӣ хоҳад шуд.

Дар ҳар сурат, чунин рафтори хиёнаткорона дар муқобили вазифаи муқаддаси ҳифзи ватан, тамомияти арзӣ ва ваҳдати миллӣ сурат гирифта, дар таърихи ин давра ҳамчун доғи сиёҳ боқӣ мондааст. Агар «Толибон» дастпарвар ва вобастаи Покистон намебуданд, воқеан аз манфиатҳои мардуми заҳматкаши Афғонистон ҳимоят мекарданд ва тамомияти арзӣ ва ваҳдати миллиро муқаддас мешумориданд, метавонистанд ҳамчун як нерӯи дорои ҳадаф ва маънои миллӣ зухур намоянд.

Бе шубҳа, муҳолифати ҳизбӣ ва дохилиҳизбӣ, ҷангҳои пайдарпайи онҳо, ки то сукути Кобул аз тарафи «Толибон» 4 сол давом кард, ҳолати заъфи мучоҳиддинро фароҳам овард, аз истиқрори як давлати миллӣ ҷилавгирӣ намуд ва заминаи зухури ҷунбиши «Толибон»-ро фароҳам сохт.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар ҳамаи ин ҷангу ҷидолҳо ва ғорату харобиҳо нақши Г. Ҳикматёр барҷастааст. Тасодуфӣ нест, ки маҳз ўро заминагузори зухури «Толибон» меноманд. Ҳамин бесуботӣ, нооромию набудани амният ва қудрати силоҳ буд, ки қумандонони маҳаллӣ дар ғоратгарӣ, таҷовуз ба номуси инсонҳо дасти боз доштанд.

Дар радифи омилҳои дохилӣ дар нокомии давлатсозӣ дар Афғонистон омили хориҷӣ ҳам бисёр барҷаста буд. Аз байни давлатҳои ҳамсоя ба қорҳои дохилии Афғонистон аз ҳама бештар Покистон ва мутаҳиддини он мудохила менамуданд ва онҳо нақшаҳои харобиовари худро асосан ба воситаи Ҳизби исломии Г. Ҳикматёр татбиқ менамуданд. Воқеаҳои солҳои охир возеҳ ва равшан сохт, ки ҳизби мазкур қореро анҷом дода наметавонад. Бинобар ин, мақомоти Покистон бар ивази Г. Ҳикматёр дар охири соли 1994 гурӯҳеро бо номи «Толибон» ба сахна оварданд ва дар ихтиёри онҳо танкҳо, мошинҳо ва ҳатто ҳавопаймоҳои ҷангӣ ва маблағҳои зиёдеро гузоштанд.

Ҳукумати марказии Б. Раббонӣ дар давраи мавҷудияти худ роҳу равиши маъқулро нисбат ба гурӯҳҳои муҳолифини дохилии Афғонистон пайдо карда натавонист, ки аз роҳи муросо ва мадуро бо онҳо наздик шавад. Дар натиҷаи амалиёти ҷангии онҳо ба пойтахти кишвар шаҳри Кобул он қадар хисорот ва харобиҳо ворид шуда буд, ки ин шаҳр ҳатто дар давраи ҷанги Шуравӣ чунин

хисорот надида буд. Ҳашамат ва бузургии шаҳр ба хок яксон карда шуд, биноҳои бошукӯҳ ва бисёррошӯнаи он ба хок яксон гашта, ҳазорон одамони бегуноҳ кушта шуданд ё ба ҳар тараф фирор карданд, дарҳои марказҳои илмию фарҳангӣ баста гашта, осорхонаи Кобул, ки яке аз беназиртарин осорхона дар Осиёи Марказӣ ба шумор мерафт ва ёдгориҳои гаронбаҳои таърихи хифз мекард, аз дасти силоҳбадастони афғонӣ ва покистонӣ талаву тороч карда шуд. Ҳар кадом аз пайравони танзимҳои низомӣ ва ҳизбҳои исломӣ рақибони худро «мулҳид» муаррифӣ мекарданд ва ғорату ба зурӣ гирифтани молу амволи онҳоро комилан раво медонистанд. Дар натиҷаи талаву торочи молу амволи бародарони муъмини худ бисёре аз силоҳбадастон соҳиби моликият шудаанд.

Инчунин, муборизони силоҳбадасти исломӣ барои даҳшату ваҳшати мардум ва саргармию дилхушии худ базмҳо ва чашнҳои ваҳшиёна меоростанд ва ҳатто онҳоро бо «раксҳои мурдагон» [125, с.7-8] -ро медоданд. Ҳамаи ин амалҳои ваҳшиёнаи онҳо хилофи муқаррароти исломӣ ва қаромати инсонӣ буд, вале онҳо инро дар зери ниқоби исломӣ ва ба ҷонибдорӣ аз ислом ба қалам медоданд.

Ба ҳама таассубот, ихтилофот ва ифротгароии танзимои низомӣ ва ҳизбҳои исломӣ нигоҳ накарда, боз ҳам нерӯҳои солими миллӣ чӣ дар дохили кишвар ва чӣ дар хориҷи он роҳи ҳалли қазияи Афғонистонро на ба василаи ҷанг ва зурӣ, балки аз тариқи музокира ва мусолиҳа байни тарафҳои даргир бо иштироки намоёндагони табақаҳои иҷтимоӣ, қавмиҳо ва миллатҳои Афғонистон медиданд. Ба ҳамин асос, дархостҳо ва ба нияти хотима бахшидан ба ҷанги хонумонсӯзи бародаркушӣ раиси Давлати исломӣ Б. Раббонӣ роҳи сулҳу мусолиҳаи миллиро пеш гирифта, аз нав ташкили ҳукуматро моҳи майи соли 1996 ба рақиб ва ҳарифи деринаи худ Г. Ҳикматёр супорид ва гурӯҳҳои низомӣ ва ҳизбҳои исломиро даъват кард, ки «дар ташкили ҳукумати этилофӣ сахми худро гузоранд» [63, с.649]. Вале алақай дер шуда буд, «Толибон» ворида сахнаи мубориза шуда буданду рӯз то рӯз пурқудрат мегардиданд.

Ҳамин тавр, бо назардошти омӯзиши равандҳои сиёсӣ иҷтимоии нимаи аввали солҳои 90-уми асри XX Афғонистон метавон сабабҳои шиддат гирифтани вазъи сиёсӣ ва мураккаб гардидани муносибатҳоро дар чунин нуқтаҳо инъикос намуд:

Якум, чуноне ки маълум аст, то сарнагун гардидани ҳукумати Муҳаммад Начибулло ҳайати ҳукумат ва роҳбарияти онро дар Пешовар соли 1989 маълум карда буданд, вале баъди гузариши ҳукумат аз дасти коммунистҳо ба мухолифони исломӣ мансабталабону ҳукуматхоҳон зиёд гардиданд;

Дуюм, баъд аз хатми давраи президентии С. Муҷаддадӣ, ки ба муҳлати ду моҳ интиҳоб гардида буд, роҳбарии давлат ба ихтиёри Б. Раббонӣ расид. Аммо мухолифони Б. Раббонӣ ва А. Масъуд бо ҳар баҳона ба ҷанг идома доданд ва имкон надоданд, то як ҳукумати мутамарказ таъсис шавад. Интиҳоби Раиси давлатро дар Шурои ҳаллу ақд эътироф накарданд;

Сеюм, муноқишаҳои байниҳизбӣ барои қудрат шиддат гирифт ва Г. Ҳикматёр, А. Дӯстум, С. Муҷаддадӣ ва Мазорӣ ШХИИ ташкил карданд, ки сабабҳои худро дошт: сарварони бисёри ҳизбҳои сиёсӣ меҳостанд қудратро ба даст гиранд, вале натавонистанд. Аз ин сабаб ҳаркат карданд дар якҷоягӣ Б. Раббониро аз ҳукумат сарғанун намоянд; роҳбарони ҳизбҳо хоҷагони хориҷии худро доштанд, ки ба онҳо кӯмак мекарданд. Масалан, Ўзбекистон ба А. Дӯстум, Покистон ба Г. Ҳикматёр, Эрон ба А. Мазорӣ ва ғайра.

Омилҳои ноком гаштани ШХИИ дар надоштани нақшаи мушаххас ва иштирок накардани А. Мазорӣ, ки бевосита дар охир аз тарафи Эрон иҷозати ширкат дар ин табaddулотро нагирифт.

Масъалаи таъсиси ШХИИ бевосита аз тарафи Покистон ба Г. Ҳикматёр пешниҳод шуда буд. Пас аз ноуҳдабароии Г. Ҳикматёр Покистон бар ивази ӯ ҳаракати «Толибон» ба майдон ворид намуд.

Дар маҷмӯъ, ба ақидаи ин ҷониб сабаби тамоми ихтилофот пеш аз ҳама дар рафтори саркардаҳои гурӯҳҳои этникии Афғонистон буд, ки хусусияти қавмгарой ва миллатгарой доштанд. Инчунин, афкори ҷамъиятӣ низ дар ин

раванд чихати амалӣ гардидани ҳадафи қудратҳои хориҷӣ ва бозигарони онҳо муосидат менамуд, ки воқеияти масъаларо дарк накарда буданд. Манфиатҳои қавмию миллий боло гирифта, манфиатҳои умумии мардуми Афғонистон аксаран ба эътибор гирифта намешуд. Аз шуҳратпарастии саркардаҳои сиёсии Афғонистон кишварҳои ҳамсоя ва хориҷӣ истифода намуданд. Дар ҳама ҳолат масъалаи тақшили ҳукумати ҳамашумул оммавӣ нагардида будо дарк нашуд. Ин нофаҳмӣ ва шуҳратталабии саркардаҳои сиёсӣ давлатро ба бӯҳрони сиёсӣ гирифтोर кард, ки паёмади ҳеле манфӣ ба бор овард.

2.2. Вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии Афғонистон ва таъсири он ба раванди ташкили давлати мутамарказ

Омӯзиши раванди таҳаввулоти сиёсии нимаи аввали солҳои 90-уми асри XX дар Афғонистон нишон медиҳад, ки дар ибтидо ташкили Давлати исломиро мардум хуб истикбол карданд. Сабаби асосии эътирофи ин ҳукумат дар ибтидо пеш аз ҳама фароҳам гардидани баъзе имконоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ буд. Нархи маҳсулоти ниёзи мардум дар бозорҳо муътадил гардида, суботу оромии дар ҳома нисбатан муътадил гардид. Бинобар сабабҳои субъективӣ ва объективӣ ҳолати мазкур дер давом накарда, баъди чанде мушкилоти зиёди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ҳомаи Афғонистонро фаро гирифт. Мушкилии бузурги иқтисодии ҳукумати Бурҳониддин Раббониро чопи пулҳои миллии панҷ ҳазор ва даҳ ҳазораи афғонӣ ба вуҷуд овард. Бо чопи ин пулҳои миллий нархи ашёи хориҷӣ бо суръати рӯзафзун баланд мерафт ва бозори пулӣ ва молӣ, махсусан маводди хӯроквориву либоса дар шаҳрҳои Афғонистон дучори вазъияти изтирорӣ гардида буд. Дар идомаи чопи пулҳои миллий Ҳизби исломӣ ва Ҷунбиши миллии исломӣ низ пулҳои қалбакиро бе иҷозаи давлат ба роҳ монданд ва бо интиқоли даҳҳо ҳазор пул аз хориҷа, ки аз шумориши ҳисоби бонкӣ берун буд, қумандононро меҳариданд ва бо амалиёти муқобили ҳамдигар бармеангехтанд. Дар ин

маврид, шабакоти истихборотии ниҳодҳои низомии марбут ба марказҳои кудратҳои маҳаллӣ саҳми калон доштанд.

Дар робита ба ин Соҳибназар Муродӣ менависад: «Дар ҳоле ки мардуми кишвар аз бекорӣ ва гуруснагӣ ранҷ мекашиданд ва аз сабаби боло будани нархҳо имкони хариди як халта орд ё биринҷро надоштанд, афроди мусаллаҳ ва қумондонҳо бо пули зиёде бозӣ мекарданд, бо худнамоии пуртакаллуф занҳои зиёд мегирифтанд, аспу шутур ва сагу мурғҳои чангиро мехариданд ва бо баргузории мусобиқаҳои човандозӣ ба зиндагии ашрофона машғул буданд» [61, с.515].

Дар ин давраи душвор қурби асъори хориҷӣ, махсусан доллари амрикоӣ, ба дараҷаи хеле баланд расид: «як долари амрикоӣ дар Кобул 45000 афғонӣ ва дар Мазори Шариф 90000 афғонӣ, як литр равшан ба маблағи 5000 афғонӣ, як халта орд 7500 афғонӣ, панҷ литри сузишворӣ 7500 афғонӣ, як нон дар Мазори Шариф 2000 афғон» [61, с.515]. Дар кишвар қурби асъори хориҷӣ яксон набуд - дар Кобул, Мазори Шариф ва дигар минтақаҳо тафовут вучуд дошт ва ягонагии арзёбӣ мушоҳида намешуд. Нархҳо дар бозор бинобар сабаби афзоиши қурби доллар ба суръати хеле баланд боло рафт. Ин дар ҳоле буд, аксаран мардум бекор буданд ва ҳазинаи зиндагиро бо фурӯши молу амволи манзили истиқоматии худ таъмин мекарданд. Дар бозори куҳнафурӯшӣ молҳо бо нархи арзон ва таъмини шароити зиндагии рӯзмараи мардум фурӯхта мешуданд. Ба гуфти С. Муродӣ «тиҷорати духтарони навҷавон бо нархи арзон ҷараён меёфт ва хеле аз волидайн аз мавҷудияти атфولي маъсумашон ранҷ мебуданд ва онҳоро дар масоҷид ба тавонмандон мебахшиданд, аммо касе мадори қабули онҳоро надошт» [61, с.515].

Дар он айём яке аз қумондонҳои шимол бо ифтихор мегуфт, ки гӯшти говро бо доллар пухта метавонад. Баъдҳо дар натиҷаи муборизаи пулӣ ва эълони эълумияҳои бонки марказӣ нархи афғонии марбут ба Чунбиш дар Кобул поён рафт, аммо аз муомилот наафтод. Ғаниматгирии амволи муҳолифин сарчашмаи дигари сарватманд шудани теъдоде аз қумандонону сарбозони онҳо буд. Баъзан ин гурӯҳҳо бо сарқӯби муҳолифини худ шахреро

ишғол мекарданд, дигар меҳе дар девори мардуми он шаҳр ва матое дар бозор боқӣ наместонд.

Соли 1994 Ҷунбиш дар иттиҳод бо нерӯҳои Ҳизби исломӣ зери роҳбарии Ҷумъахон Ҳамдард ва Мачид Почохони Тошқурғонӣ шаҳри Қундузро ба тасарруфи худ дароварданд. Дар натиҷа, шаҳри Қундуз ба сурати фочиавӣ аз тарафи ин нерӯҳо ғорату тороч гардид, амволи ба ғанимат гирифтаи онҳо тавассути қаторҳои мошин ба Мазори Шариф ва Шибирғон ворид карда мешуд. Ба дунболи тасарруфи шаҳри Қундуз генерал Абдурашид Дӯстум бо сарбозони худ ворида Қундуз шуда, бо мардум суҳбат намуд ва тариқи сарбозони мусаллаҳи дар ихтиёр доштаи худ хост, то молу амволи мардумро ҳифз намояд, аммо дар ин вақт ҳеҷ амволе дар шаҳр боқӣ намонда буд. Ин нуқта боиси заъфи нерӯҳои Ҷунбиш гардид, то қувваҳои рондашудаи Қундуз ба кӯмаки нерӯҳои Толиқон ба воситаи Хонобод ба Қундуз ҳучум намуда, мавзеи Эрганакро аз Ҷунбиш пас бигиранд. Дар ҳамин ҳол, ба дастури Аҳмадшоҳ Масъуд нерӯҳои Андаробӣ Соланги шимолиро то гарнизони Хинҷон ба тасарруфи худ дароварданд ва роҳи худро идома дода, дар даҳанаи дараи Ларҳоб ва Дашти Килай камин гирифтанд [61, с.516].

Дар ин раванд, Ҳамидуллоҳи Садбошӣ – қумандони Ҷамъият дар Тошқурғон муаззаф шуд, ки роҳи Хулм ва тангии Тошқурғонро ба ҷониби Мазор бандад, аммо муваффақ нашуд. Баъди бархӯрди мусаллаҳона мачбур шуд, Тошқурғонро тарк кунад, вале омодагӣ дар Бағлон ҷиҳати ҳамла ба Қундуз тавассути Башир Давлатзай ва Маҳмуд Ғаюр идома дошт. С. Муродӣ таъкид менамояд: «Шаклгирии чандин соҳаи мунозира ва бархӯрди низомӣ дар шимол, як бори дигар СММ-ро дар мавриди Афғонистон нигарон сохт ва Маҳмуд Мистерино тавассути Покистон ва Ҷалолобод ҷиҳати суҳбат бо масъулини машриқӣ ба Кобул фиристод» [61, с.516].

Бояд гуфт, ки масъалаи истеъфои Б. Раббонӣ ва Г. Ҳикматёр дар ин муколама матраҳ гардид. Ҳикматёр ба намояндаи СММ масъалаи супурдани роҳбарии ҷумҳуриро ба Мавлавӣ Набӣ ва сарвазириро ба Ҳоҷӣ Қодир пешниҳод кард. Ҳаёати СММ пас аз як музокирот бе дастоварде ба Покистон

баргашт ва аз он ҷо равонаи Мазори Шариф гардида, баъд аз анҷоми мулоқотҳо дар мавриди ҳаљби силоҳи муҳолифин ба Ҳирот рафт.

Дар Ҳирот амири ҳавзаи ҷанубу ғарбӣ Муҳаммад Исмоилхон бо таҷлил аз солгарди пирӯзии мучоҳиддин, намоиши низомиро пешкаши Маҳмуд Мистерӣ кард. Исмоилхон ҳадафи маҷлиси Шурои исломиро дар Ҳирот ба Маҳмуд Мистерӣ матраҳ кард. Намояндаи СММ аз Ҳирот ба Қандаҳор рафт, то бо мулло Накибулло Охунзода аз Ҷамъияти исломӣ ва Омир Лоӣ аз Ҳизби исломӣ дидан намояд. Дар умум, онҳо баргашти Муҳаммад Зоҳиршоҳро аз Италия бо мақсади ташкили ҳукумат дархост намуданд. Бо ворид гардидани Мистерӣ ба Афғонистон вазъи сиёсӣ боз ҳам шиддати бештар гирифт [61, с.517].

Дар ин раванд Аҳмадшоҳ Масъуд теъдоди бештаре аз размандагонро аз Бадахшон ба Қундуз оварда, дар баробари ҳучуми Башир ба Қундуз, нерӯҳояшро дар Шайх Ҷалол, Бағлон ва Қалъаи Зол ҷойгир намуд. Дар натиҷаи мубориза қурбонӣҳо аз ҳар ду ҷониб зиёд шуд. Талоши нерӯҳои даргир ҷиҳати ба даст овардани ҳимояи низомии дигар минтақаҳо идома дошт. Иртиботи Аҳмадшоҳ Масъуд бо Муҳаммад Акбарӣ аз Ҳизби Ваҳдат сабаб шуд, то мошини Акбарӣ мавриди сӯиқасди афроди Мазорӣ дар ғарби Кобул қарор гирад. Ин мавзӯ Ҳизби Ваҳдатро амалан ба ду шоха ҷудо намуд ва дар иттиҳод ва муҳолифат бо нерӯҳои давлати исломӣ кашонид. Дар чунин ҳолат, Масъуд дар тамоми ҷабҳа бо теъдоде аз муҳолифин дар ҷанг ва даргирӣ буди дар маркази таҳаввулоти сиёсӣ низомии кишвар қарор дошт [61, с.518].

«Дар ҳоле ки соли 1995 Ҷунбиш бар зидди нерӯҳои Ҷамъият дар Сангчорак, Мормул ва Хулм нақшаи амалиётро рӯи даст гирифта буд, сипоҳи Масъуд қалъаи қадимаи Болоҳисорро дар Кобул аз нерӯҳои Ҷунбиш гирифт ва онҳоро аз теппаи Маранҷон низ берун ронд. Дар давоми моҳҳои ҷанг дар Дӯшӣ ва Хинҷон бо ширкати нерӯҳои муҳолиф тӯл кашид ва ин мушкилоти мардумро боз ҳам афзоиш дод» [61, с.518].

Дар хусуси вазъи мураккаби ин раванд Ҳ. Назаров зикр менамояд: «Бар замми ҳамаи мушкилоту нооромиҳои дохилӣ, Бурҳониддин Раббонӣ роҳи созиш ва мусолиҳаро пеш гирифта, чихати пойдор ва устувор намудани вазъи дохилӣ ва назму низоми давлатӣ саъю талошҳои зиёде ба харҷ дода буд. Ӯ барномаи сиёсати дохилӣ ва хориҷии худро дар маҷлиси бошукӯҳе, ки ба муносибати солгарди инқилоби исломӣ (28 апрели соли 1993) баргузор шуда буд» [63, с.635], ба таври возеҳу равшан дар ҳузури ҳамагон эълон кард. Барномаи мазкур аз чунин ҳадафҳо иборат буд:

1. Тадвири Шурои аҳли ҳал ва ақд ва муроҷиат ба мардум чихати интихоби раиси ҷумҳур. Ин нахустин бор дар таърихи кишвар буд, ки чихати таъмини адолат ва ҳуқуқи мардуми афғон интихоби намояндагони халқ ба таносуби нуфуз сурат гирифта метавонист.

2. Афзуди маош ва имтиёзи молии маъмурон ва хизматчиёни давлатӣ.

3. Ихроҷи бахши зиёди нерӯҳои ғайримасъул аз пойтахт бо мақсади таъмини амният дар шаҳри Кобул.

4. Кӯмак ба осебрасидагони шаҳри Кобул.

5. Қадамҳои ҷиддӣ гузоштан дар роҳи танзими урду (артиши)-и ҷадиди исломӣ ва миллӣ, ки ҳувиёт ва хислати ҷиҳодии он мутабориз бошад;

6. Рушду тавсеаи равобити марказ бо тамоми вилоятҳои мамлакат.

7. Нигоҳ доштани нархи муътадил дар бозор ва ҷилавгирӣ аз зиёд намудани он нисбат ба солҳои қаблӣ» [63, с.636].

Бо истиқрори низоми исломӣ Афғонистон то андозае аз лиҳози сиёсӣ ва иқтисодӣ пас аз мушкилоти зиёд ба ҳайси узви фаъол дар сиёсати минтақавӣ ва ҷаҳонӣ дубора ворид шуд. Инчунин, давлати исломии Афғонистон ба узвияти Созмони ҳамкории иқтисодӣ (СҲИ) пайваста, ҳайати намояндаҳои Афғонистон дар ҷаласаҳои СММ ва Конфронси давлатҳои исломӣ бо ибрази мавзӯи ҷиҳоди исломии Афғонистон робитаи кишварро бо давлатҳои хориҷӣ густариш ва тақвият бахшид.

Дар паёми раиси Давлати исломии Афғонистон Б. Раббонӣ усулҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва сиёсати хориҷии ҳукумати

Афғонистон таҳлилу баррасӣ гардида буд. Дар қисмати сиёсӣ таъкид мегардад, ки Давлати исломии Афғонистон дар асоси таҷзияи ҳокимияти давлатӣ ба иҷроия, муқанана (қонунгузор) ва қазой ғайолият менамояд. Низоми сиёсии Давлати исломии Афғонистон дар асоси марказият устувор буда, он ҳамчун давлати исломии мустақил ва воҳид тақсимопазир аст. Мардуми Афғонистон новобаста аз баромади иҷтимоӣ метавонанд тариқи ташкили ҳизбу созмонҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ дар доираи қонунҳо ва муқаррароти исломӣ дар ҳаёти сиёсии кишвар нақшгузор бошанд. Интиҳобот дар Афғонистон дар асоси низоми исломӣ ба таври мустақиму таносуби нуфуз сураат мегирад.

Бо мақсади таъмини амнияти миллӣ ва хотима бахшидан ба бӯҳрони нобоварӣ миёни гурӯҳҳо ва нерӯҳои ҷиҳодӣ, ҳукумат зарур донист, ки дар раванди бозсозии кишвари харобшуда ва ҷангзада тамоми онҳо бояд ширкат намоянд. Давлати исломӣ кафили сулҳ буда, аз ҳама гурӯҳҳо хоста буд, то дар роҳи таъмини сулҳи сартосарӣ ва ваҳдати миллӣ дар мамлакат аз бозихҳои гурӯҳӣ, қавмӣ, миллӣ, наҷодӣ ва минтақавӣ даст кашада, тамоми мардум муттаҳид шаванд. Сулҳу субот ва амният дар кишвар аз мавҷудияти сипоҳи бонизому доимии давлат низ вобаста буд. Мувофиқи ин баёния ҳаёти артиши исломӣ бояд фарогири нерӯҳои ҷиҳодӣ ва низомиёни собиқ мешуд. Артиши Давлати исломӣ мардумӣ ҳисоб шуда, бояд фориг аз рақобатҳои гурӯҳӣ ва сиёсӣ мебуд ва вазифаи асосиаш ҳифзи ҳукумати исломӣ ва манфиатҳои ҷомеа буд.

Дар самти сиёсати иҷтимоӣ ва фарҳангӣ таъкид мегардад, ки давлати исломӣ бар он бовар буд, ки иштироки шаҳрвандон дар интиҳобот бар асоси шумораи аҳоли метавонад мушкилот ва маҳрумиятҳои ақвом ва миллатҳоро дар соҳаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ бартараф намояд. Давлат чунин мешуморид, ки озодиҳои сиёсӣ ва таъмини ҳуқуқи инсон, бахусус ҳуқуқи занон, ҳамчунин фароҳам овардани фазои боз ва созанда, аз ҷумла озодии баён ва андеша, дар доираи қонунҳои исломӣ дар низоми сиёсии Афғонистон ба таври шоиста таъмин хоҳад шуд.

Давлати исломӣ ба ин назар буд, ки ислом қодир аст ҳуқуқи инсонро беҳтар аз дигар низомҳо ҳифз намояд ва ба фаъолияти фарҳангӣ, илмӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ аҳамияти ҷиддӣ диҳад. Дар ин замина, ба таълиму тарбия таваҷҷуҳи амиқ зоҳир карда мешавад.

Давлати исломӣ дар назди мардуми кишвар уҳдадор буд, ки дарҳои бастаи муассисаҳои маориф ва марказҳои фарҳангиро ба рӯи фарзандони мазлум ва азияткашидаи Ватан боз намояд. Ҳамзамон, дар баробари марказҳои мавҷудаи илмӣ ва фарҳангӣ, муассисаҳои нави таълимӣ ва фарҳангӣ таъсис диҳад, барои устодон ва донишҷӯён имкониятҳои табодули таҳсилоти олӣ фароҳам оварад ва чораандешӣ намояд, то фарҳанг ва расму ойинҳои писандида, забон ва адабиёти ҳамаи миллатҳо ва қabilaҳои кишвар ҳифз ва рушд ёбанд.

Дар баёнҳои раиси Давлати исломӣ омада буд, ки дар сатҳи сиёсати иҷтимоӣ ва фарҳангӣ давлат муътақид аст, то бо ширкати мардум дар интихобот дар асоси нуфуз мушкilot ва маҳрумиятҳои қавму миллиятҳоро ҳал намояд. Давлат бар он аст, ки озодиҳои сиёсӣ ва таъмини ҳуқуқи башар, махсусан мардуми маҳаллиро бо дарназардошти эҷоди фазои мусоид, аз ҷумла озодии баён ва андеша дар доираи шариати исломӣ таъмин менамояд.

Дар самти иқтисодӣ таъкид мешуд, ки «давлат заминаи ба кор андохтани истеъдодҳои афроди муфидро дар доираи имкон фароҳам оварда, манобеи тавлидро дар бахшҳои хусусӣ ва давлатӣ ба сурати дуруст ва маъқул фаъол менамояд, низоми тавзеи одилона ва инсониро эҷод ва бо ҷаҳру гуруснагӣ мубориза хоҳад кард» [63, с.637]. Давлат манфиатҳои мардумиро ҳимоя, тижоратро дар бахшҳои хусусӣ ва давлатӣ рушд мебахшад. Дар назар дошта шуда буд, ки заминҳои шахсӣ ва давлатӣ тавассути дастгирии деҳқонон ба тариқи васеъ кишт карда мешаванд. Бо ин мақсад, воситаҳои обёрии заминҳои кишт бояд фароҳам оварда мешуд.

Дар самти сиёсати хориҷӣ ҳукумати Афғонистон эҳтиром ва ҳусни тафохумро нисбати давлатҳои Покистон, Эрон, Арабистони Саудӣ ва дигар мамлакатҳои исломӣ баён дошт. Давлат аз мавқеъгирии мусбат ва кӯмакҳои

Амрико ва дигар давлатҳои Ғарб, инчунин Ҳиндустон, Чин ва Ҷопон бо камоли мамнуният ёдовар мешуд. Дар мавриди Федератсияи Русия таъкид гардида буд, ки он ҷойгузини сиёсӣ ва ҳуқуқии Шуравӣ мебошад, бинобар ин «дар роҳандозии равобити хеш Афғонистон ҷуноне адолат, вичдон ва қонунҳои ҷомеаи байналмилалӣ тақозо дорад, иқдом менамояд. Ин кишвар мукаллафияти ахлоқӣ ва ҳуқуқӣ дорад, ки дар эҳё ва бозсозии Афғонистони вайроншуда аз лиҳози динӣ, ахлоқӣ ва инсонӣ нақшгузор бошад» [63, с.638]. Дар ин радиф, Давлати исломии Афғонистон аз СММ пуштибонии худро изҳор намуда буд.

Бояд гуфт, ки бо сабаби мавҷудияти мушкилоти сиёсӣ низомӣ, Давлати исломӣ натавонист барномаҳои худро дар амал татбиқ намоянд. Беҳбудии ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ аз бисёр ҷиҳат ба тарзу усули истифодаи замин вобаста аст, ки бо дарназардошти ин зарурати ислоҳоти замин таъкид шуда буд. Ҳукумат дар мавриди ислоҳоти замин ягон барномаи мушаххас надошт. Дуруст аст, ки моликияти хусусӣ бояд мухтарам ва муқаддас шуморида шавад, зеро дар акси ҳол шахс озод ва мустақил буда наметавонад. Вале агар моликият ғайриқонунӣ, аз тариқи ғасб ва зӯрӣ ба вучуд омада бошад, магар мусодира ва ба деҳқони бе замин додани он шаръӣ нест? Ҳанӯз дар давраи шоҳии машрута як ҳаёати Шурои миллӣ муайян карда буд, ки бештар аз 50% заминдорӣ бузурги мамлакат ғайри машруъ ба вучуд омадааст. Хонадони шоҳӣ ва алаҳхусус, бародарон Довудхон ва Наимхон ҳатто заминҳои Арки шоҳиро, ки молу мулки давлатӣ буданд, худсарона тасарруф намуда, ба давлатҳои хориҷӣ фурӯхта буданд. Дар вақтҳои охир сардор Азизи Наим, ки худ дар Лондон зиндагӣ мекард, як таъмирати Арки шоҳиро бар ивази 5 ҳазор фунт стерлинг ба яке аз қумандонҳои танзими низомӣ фурӯхта буд, дар ҳоле ки ҳукумат барои маҷрӯҳони ҷанги бародаркушӣ бемористон муҳайё карда наметавонист, ин масъала боиси эътирози аҳли ҷомеаи Афғонистон гардид [125, с.7-8].

Шиддат гирифтани низоъҳо таъи 40 соли охир дар Афғонистон боиси бӯҳрони сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ин кишвар гардид. Дар

натиҷаи задухӯрдҳо бо гурӯҳҳои муҳолиф, сохтори давлат ва шохаҳои ҳокимият фалаҷ шуда, кишварро нооромӣ ва бесарусомонӣ фаро гирифт. Дар ин давра танҳо нерӯҳои ҳарбӣ ва ҷомеаи Афғонистон дар муқобили гурӯҳҳои муҳолиф истодагарӣ менамуданд.

Ин даргириҳо боиси рӯ ба таназзул овардани соҳаи маорифи кишвар гардид. Заиф гардидани раванди таълим дар кишвар зулму ҷоҳилиро зиёд намуд. Қудратҳои манфиатҷӯӣ хориҷӣ на ба соҳаи маориф, балки ба нерӯҳои тундгаро сарпарастӣ менамуданд. Дур шудани аксар аҳоли аз таълиму тарбия боиси бухрони маънавӣ гардид. Сабаби асосии афзудани ҷангу ҷидол ҳам дар ин кишвар маҳз бухрони маънавӣ буд, ки ба тамоми самтҳои ҳаёт таъсири манфии худро расонид. Вақте ки мо имрӯз дар пайи таҳқиқи омилҳои бухрони Афғонистон андешаронӣ мекунем, набояд масъалаи маънавияти ҷомеа, махсусан сарчашмаи ташаккули он – низомии маорифро аз мадди назар дур қарор диҳем.

Зикр кардан ба маврид аст, ки Иттиҳоди Шуравӣ ҳам нерӯҳои низомии худро ба Афғонистон ворид карда буд, вале барои донишандӯзии мардуми Афғонистон ҳеҷ монеае эҷод накард, баръакс дар солҳои ҳузури Шуравӣ дар Афғонистон шумораи мактабҳо зиёд шуданд.

Дар аввали соли 1982 дар мамлакат 23 ҳазор курси саводомӯзӣ ташкил шуд, ки дар онҳо 530 ҳазор нафар деҳқон, коргар, хизматчиӣ ва афсари ҳукумати савод меомӯхтанд [102, с.4]. «Дар натиҷаи ислоҳоти мактаб ба ҷойи низомии таълими бисёрзинагии 12-солаи қаблан мавҷуд буда, соли 1982 низомии ягонаи таълимии ройғони 10-солаи сезинагӣ ҷорӣ карда шуд, ки ба он барномаи чорсолаи мактаби ибтидоӣ, 8-солаи нопурра, маълумоти миёна ва барномаи 10-сола дохил карда шуд. Нақшаи таълим, сохтори соли хониш ва барномаҳои таълимӣ бо иштироки мутахассисони шуравӣ тартиб дода шудаанд» [122, с.5]. Минбаъд, ба хонандагон китобҳои дарсии мактабӣ ройгон дода мешуданд. Дар мактаб майдончаҳои варзишӣ ва утокҳои меҳнатӣ мучахҳаз карда шуданд (ғайр аз ин, ба духтарон омӯзонидани кор дар мошинаҳои дарздузӣ, гирифтани маълумоти мактабӣ дар назди падару

модарон афзоиш ёфта, дар соли 1983 шумораи хонандагон хеле зиёд гардида буд) [133, с.5].

Дар барномаи баланд бардоштани сатҳи маданият ва маориф кушода шудани шуъбаҳои китобхонаҳои шахрию ноҳиявӣ пешбинӣ карда шуд. Инчунин, дар Кобул театр-студияи «Кобул нандорӣ» ифтитоҳ ёфт [122, с.5].

«Дар кишвар то охири соли 1984 500 китобхона, 800 мактаб, 24 литсей, 15 омӯзишгоҳи касбӣ-техникӣ, 2 техникум ва 5 донишқадаи олий сохта ба истифода дода шуданд» [84, с.57].

То ибтидои соли 1988 зиёда аз 1 миллион нафар шахрванд дар курсҳои саводомузӣ таҳсил мекарданд ва зиёда аз ним миллион нафар шахрванд навиштанро ёд гирифтанд [57, с.171].

Барои дастовардҳо дар самти маҳви бесаводӣ, рушди низоми маориф ва фарҳанг соли 1986 Афғонистон бо медал ва Дипломи ЮНЕСКО мукофотонида шуд [29, с.47].

Бар асари муноқишаҳо, бахусус баъд аз омадани «Толибон», 3,5 миллион наврас аз таълиму тарбия маҳрум монданд, ки 75% онҳоро духтарон ташкил медод. Дар замони бархӯрдҳои дохилӣ низоми маорифи замонавӣ дар кишвар ба таври кулӣ коҳиш ёфт [151, с.26].

Бояд гуфт, ки пас аз ду моҳи ба қудрат расидани профессор Бурҳониддин Раббонӣ, моҳи июни соли 1992 ӯ нуқтаи назари худро дар робита ба маориф чунин изҳор дошт: «Давлати исломӣ қавиян саъйю талош меварзид, то барои ҳамаи наврасон ва ҷавонони кишвар заминаҳои таҳсилро ба сурати ройгон фароҳам созад. Ба ақидаи мо, таълиму тарбияти кӯдакон ва рушди зеҳниву илмӣ ҷавонон бар мабной таълими волои исломӣ, ки сармояҳои гаронбаҳои кишваранд, омили умда дар рушду инкишофи ҷомеа ва дастовардҳои инқилоби исломӣ ба шумор меравад. Мо дар назар дорем, барномаҳои таълимиро мутобиқи усули исломӣ ва ниёзмандиҳои зиндагии навини ҷомеаамон созем. Ҷанбаҳои рӯ ба таназзули соҳаи маорифро боло барем ва вазъи таълими кишварро аз шароити номусоиди кунунӣ наҷот бахшем. Иртиқои асосиоти таълимии марбута кори моро ташкил хоҳад дод.

Мо ба таълими ҳирфай ва маслакӣ ва тарбияи кадрҳои фанӣ ва техникӣ назар ба ниёзмандии даврони бозсозии кишварамон ба дараҷаи аввал аҳаммият хоҳем дод» [91, с.37].

Ҳукумати нави исломӣ, ки аз ҳамон лаҳзаи ба сари қудрат омаданаши даргири ҷанги таҳмилӣ буд, аз қудрат ва ҳокимияти лозим бархӯрдор набуд ва қудрат амалан дар маркази вилоятҳо дар ихтиёри ҳизбҳои бо ном ҷиҳодӣ, тақсим шуда буд. Дар воқеъ, кишвар ба ҳукуматҳои зиёди худ тақсим ва тавассути гурӯҳҳои бо ном ҷиҳодӣ, фармондеҳон ва қумандонҳо мутобиқи хости шахсияшон роҳбарӣ мегардид ва дар чунин ҳолу аҳвали бесуботӣ ба маорифи кишвар беш аз ҳар соҳаи дигар зарбаи шадиде зада шуд. Роҳбарони гурӯҳҳои гуногун мактаб, донишгоҳҳо ва муассисаҳои таҳсилоти олии кишварро ба қароргоҳи низомӣ табдил доданд ва теъдоди зиёде аз сохтмони мактаб ва донишгоҳҳо дар маркази кишвар вайронӣ ва тангро гардид.

Ду ҳазор мактаб дар натиҷаи ҷангҳо вайрон гардид. «Танҳо дар шаҳри Кобул 60% сохтмони мактаб ва дар вилоятҳо 75% сохтмони мактабҳо дар соли 1995 дар натиҷаи ҷанг хисороти калон бардошта буданд» [91, с.37].

Вазъияти маориф дар вилоятҳо дар аҳди муҷоҳиддин нисбат ба марказ беҳтар буд. Ҳарчанд дар ин давра маорифи кишвар аз лиҳози шумора ворида марҳалаи нав гардид, вале бо камолоти таассуф, ки андеша ва дидгоҳи бархе аз роҳбарони давлатӣ дар робита ба таълиму тарбияи занон монанд ба тафаккури «Толибон» буд. Масалан, дар соҳаҳои назорати таҳти Мавлавӣ Набӣ ва Мавлавӣ Холис занону духтарон ҳаққи дарсхонӣ дар мактабҳоро надоштанд.

Дар сохтори идоракунии Вазорати маорифи кишвар тайи ин муддат ашхос ба асоси тақсимои танзимӣ қарор гирифтанд, ки баъдҳо ҳамин шахсиятҳо дар низоми «Толибон» ба вазифаҳои баланде низ ноил гардиданд. Масалан, Ҳоҷӣ Динмуҳаммад (аз ҳизби Холис), Мавлавӣ Ҷалолиддини Ҳаққонӣ (аз Ҳизби исломии Холис), Аҳмадшоҳ Аҳмадзай (аз Ҳизби Иттиҳод), Муҳаммад Фозил, Мавлавӣ Ҷалилуллоҳ Мавлавизода (аз Ҳаракати инқилоби исломии Муҳаммад Набӣ) таъйин гардиданд [91, с.37]. Бархе аз

онҳо на танҳо ба роҳбарии ин вазоратҳо арзиш надоштанд, балки муҳолифи ба мактаб фаро гирифтани занон ва маорифи навин низ буданд.

Бо ҳамаи ин нигоҳ накарда, дар зарфи шароити маҳдуде, ки дар даст буд, дар ин давра даҳҳо мактаб ба литсей табдил ёфт ва донишгоҳҳои нав ва донишкадаҳои педагогӣ таъсис дода шуданд. Дар замони ҳукумати муҷоҳиддин дар вилояти Бағлон як донишгоҳ, ду донишкадаи динӣ ва улуми иҷтимоӣ ва адабиёт, дар соли 1993 Донишгоҳи Абдуллоҳх ибни Масъуд дар соли 1996 дар маркази Бомиён таъсис ёфт ва Дорулмутааллимини олии Қундуз дар соли 1995 ба донишкада табдил дода шуд [91, с.37].

Ин дар ҳоле буд, ки омӯзгорон дар мактаб ва устодон дар донишгоҳҳо ба мушкилиҳои зиёд ва ҷиддӣ дар баробари давлат қарор доштанд. Норасоии маводди дарсӣ, китоб, китобхонаҳо ва ғайра дар баробари напардохтани музди маоши муаллимон ва ҳоким будани фарҳанги қумондонсолорӣ мушкилоти маорифи кишварро зиёдтар карда буд.

Ба навиштаи Шарифӣ М.: «Дар давраи ҳукумати муҷоҳиддин фанҳои дунявӣ чойи худро ба фанҳои динӣ иваз карданд. Омӯзиши донишҳои фикҳ, тафсир, ақоид, сарфу навх, ҳадис ва биниши исломӣ дар давраҳои гуногуни мактабҳои миёна, литсей ва таҳсилоти олӣ, дар ҳоле ки камтарин тавачҷуҳе нисбат ба муаллимони касбӣ ба ин фанҳо сурат гирифта бошад, дар барномаҳои маориф ворид карда шуд» [91, с.37].

Давлати исломии Афғонистон ҷиҳати бозсозии сохтмонҳо фақат тавонист Донишгоҳи Кобулро дар соли 1995 таъмир намояд. Ҳукумати муҷоҳиддин бинобар сабаби ҷангҳо ва даргириҳои дохилӣ ва тақсим шудани давлат ба қисмҳо натавонист барои сохтмони мактабу донишгоҳҳои олӣ маблағ ҷудо намоянд. Хонандагону донишҷӯён аз таълиму таҳсил бебаҳра монданд. Аз ин рӯ, аз бесаводии ҷавонон гурӯҳҳои манфиатҷӯ истифода намуда, ҷавонро бар хилофи ҳукуқи башар сӯйистифода намуданд.

Ба навиштаи Кушо Фаҳим «Муассисаи байналхалқии мададрасон ба маорифи Афғонистон созмони ЮНИСЕФ мебошад. Он дар тӯли 40 соли охир дар инкишофи маорифи Афғонистон нақши муҳим дорад. ЮНИСЕФ аз соли

1949 кори худро дар Афғонистон шуруъ кардааст» [151, с.25], вале дар ин давра бинобар сабаби шиддат гирифтани ҷанги шаҳрвандӣ дар хоки Афғонистон натавонист барномаҳои худро дар ин кишвар амалӣ созад.

Зикр намудан ба маврид аст, ки бо пирӯзии муҷоҳиддин ва барқарор гардидани арзишҳои ҷиҳодӣ ҷеҳраи шаҳрвандони шаҳри Кобул тағйир ёфта, мардум бо гузоштани ришу пӯшидани либоси маҳаллӣ (пироҳан ва тунбон), кулоҳу намуди худро ба муҷоҳиддин монанд карданд. Дар ҷойҳои омӯзишӣ ҳамаи таълимгирандаҳо ва ҷанг ба худ рангу бӯйи исломӣ гирифт. Ба шогирдон бештар масоили фикҳӣ, тафсир, ҳадис ва Қуръон омӯзиш медоданд. Ҷавонон бештар ба ҳифзи Қуръон майлу рағбат пайдо карданд ва бархе аз онҳо ҳофизи Қуръон шуданд.

Албатта, пас аз зуҳури «Толибон» маълум гардид, ки теъдоди бештари сарону масъулини баландпояи онҳо, аз зумраи ҳамфикрони танзими Иттиҳоди исломӣ – Абдулраб Расули Сайёф ва Ҳаракати инқилоби исломии Мавлавӣ Набӣ ва дигарон будаанд.

Аз он ҷое, ки даргириҳои танзимӣ дар арсаи пуштибонӣ, ҳимоят ва таҷҳизи мустақими генералони ҳукумати Покистон ва даҳлати баъзе кишварҳои дигар ба миён омада буд. Шаҳри Кобул дар воқеъ, ба майдони ҷанг мубаддал гашт.

Дар радифи дигар самтҳо соҳаи тандурустӣ низ дар ин давра рӯ ба таназзул ниҳод. Аз рӯйи маълумотҳои Созмони умумиҷаҳонии тандурустӣ (СУТ) дар аввали соли 1978 дар мамлакат 900 духтур ва коркунони тиб, 76 беморхонаи дорои 5419 кат ва як таваллудхона мавҷуд буд) [119, с.4]. Аз соли 1979 то соли 1985 шумораи табибони афғон дар кишвар аз 900 ба 1200 нафар расид (илова бар ин, дар кишвар табибони шуравӣ кор мекарданд) [134, с.5].

Аз моҳи декабри соли 1978 то майи соли 1987 дар мамлакат шумораи беморхонаҳо 1,5 баробар, шумораи катҳо ду баробар, шумораи табибон ва кормандони тиб се маротиба афзуд. Ҳукумат як чанд барномаҳои мақсадноки

тиббиро оғоз карда буд, мубориза бар зидди касалии сил ва бемориҳои сироятӣ, мубориза бо нобиноӣ ва ҳифзи модару кӯдак [119, с.4].

Вале баъди ба сари қудрат омадани муҷоҳиддин ва муноқишаҳои дохилӣ бисёре аз беморхонаҳо вайрону валангор гардида, кормандони беморхонаҳо ба қатл расонида шуд. Бархе аз беморхонаҳо ба пойгоҳи низомии кумондонҳои саҳроӣ табдил гардид.

Хулоса, новобаста аз мушкилоту норасоӣҳо Б. Раббонӣ кӯшиш кард, ки мардум аз илму фарҳанг то ҳадди имкон бархӯрдор бошанд. Чигунае, ки дар боло зикр кардем, Б. Раббонӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дигар самтҳо барномаҳо таҳрезӣ кард, вале афсус чанги хонумонсӯз ва душманони дохиливу хориҷӣ нагузоштанд ҳадафҳои тақдирсозии мардумӣ дар амал татбиқ шаванд. Ташаккули ҳаракати «Толибон» ва ба воситаи он амалӣ гардидани сиёсати абарқудратҳо чӣхати ҳифзи манфиатҳои геосиёсӣ геостратегӣ садди роҳи тамоми пешравиҳо дар Афғонистон гардид. Аз зиддиятҳои этникию қавмӣ истифода намуда, қувваҳои хориҷӣ бештар ба он гурӯҳҳое ёрӣ мерасониданд, ки барои онҳо манфиати аксарият аҳамият надошт. Ҳадафи Бурҳониддин Раббонӣ, ки ташкили ҳукумати ҳамашумул буд, ба манфиати сиёсати қудратҳои хориҷӣ мутобиқат намекард. Барои онҳо дастаҳои тундгарое чун Гулбиддин Ҳикматёру «Толибон» лозим буд, ки бо пул харида ва фурӯхта мешуданд. Мушкилоти этникӣ, махсусан қавмгароӣ дар ин кишвари мусибатдида заминаи мушкилиҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ гардид. Барои абарқудратҳои хориҷӣ, ки дар зерӣ бунёди давлати исломӣ ба нерӯҳои тундгаро ёрӣ мерасониданд, ба итмом расидани мочарои сиёсии Афғонистон ҳеҷ манифате надошт. Ҳадафи асосии он дар аввали шикасти мафкураи мардуми ғайлатзадаи ин кишвар буд. Аз эҳсоси динию мазҳабии ин мардум истифода намуда, дар аввал Англия баъдан, Амрико тавассути Покистону Арабистон ба ҳамон қувваҳои қавмгарою мафкураи асримиёнагӣ дошта така менамуданд. Аз таҳлили осори муҳаққиқон ва равандҳои имрӯзи Афғонистон баремояд, ки дар навбати аввал низомии маориф шикаста шуд, ки мушкилотҳои дигар дар ин замина ба вучуд омаданд. Дар маҷмӯъ, тамоми

нерӯҳои ифротӣ, ки дар зери сарпарастии қудратҳои хориҷӣ монанди «Толибон»-у Ҳикматёр вазъи давлатро мураккаб намуданд, муқобили тоҷикон амал менамуданд. Бурҳониддин Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд новобаста аз он ки тоҷик буданд, вале ҳадафи асосиашон ташкили ҳукумати ҳамашумул ва аз зери асорати қудратҳои хориҷӣ озод намудани Афғонистон ва мардуми он ба ҳисоб мерафт. Тафаккури асримиёнагӣ ва хуруфотии аксари ҷомеаи Афғонистон ҳадафҳои тақдирсозии чунин чехраҳои мондагори кишварро пай набурданд. Ҳоло он ки ҳадафи асосии онҳо ҳамқадам намудани давлати Афғонистон ба ҷомеаи мутамаддин буд. Паёмади ин кадрношиносӣ ва дарк накардани чунин афкори созанда имрӯз барои тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ дар ростои Афғонистон равшану возеҳ аст.

БОБИ III. ЗУХУР ВА ТАШАККУЛИ ҲАРАКАТИ «ТОЛИБОН»

3.1. Омилҳои дохилӣ ва хориҷии зуҳури ҳаракати «Толибон»

Омӯзиш ва таҳқиқи равандҳои сиёсии Афғонистон дар нимаи дуюми солҳои 90-уми асри XX гувоҳи он аст, ки дар сарғаҳи тамоми таҳаввулот, ки паёмади бисёр манфиро барои кишвар ва минтақа ба бор овард, зуҳур ва фаъолияти ҷунбиши «Толибон» қарор дорад. Зиеда аз 30 сол мешавад, ки оид ба ин ҳаракати хусусияти сиёсӣ ва ҳарбию динӣ дошта, садҳо муҳаққиқону коршиносони ватанӣ ва хориҷӣ ибрази ақида намудаанд. Бояд гуфт, ки дар бораи зуҳури «Толибон» дар Афғонистон фикру ақидаҳои мухталиф вучуд доранд. Воқеият дар он зоҳир мегардад, ҳеҷ яке аз роҳбарони ин ҷунбиш шахсиятҳои бонуфуз ва шинохта дар ҷомеаи Афғонистон ба ҳисоб намерафтанд. Аз ташаккули чунин созмон дар дохили ҳуди кишвар нишоне мавҷуд набуд. Муҳаққиқон, ба омилҳои хориҷӣ дар зуҳури «Толибон» диққати махсус медиҳанд ва онҳоро парварда ва василаи дасти давлатҳои хориҷӣ меноманд.

Дар робита ба ин, Соҳибназар Муродӣ зикр намудааст, ки «Зуҳури толибон падидаи ногаҳонӣ набуд, балки решаҳои онро метавон дар даврони ҷиҳод дар миёни танзимҳо ва тарҳҳои раҳбарони покистонӣ дарёфт. Баъд аз дастёбии муҷоҳиддин бар Кобул масъалаи носозгории танзимҳои ҷиҳодӣ умдатан аз хориҷи кишвар роҳбарӣ мегардид, то баҳона ва далелеро ба хоҳири ҳифзи ин нерӯҳо, ки метавонист дар адами муҳофизаи хориҷии кишвари муқтадир ва қодир ба дифоъ аз истиқлолу тамомияти арзии худ бошад, ба вучуд биоварад. Идомаи кашмакашҳои чандсолаи танзимҳои ҷиҳодӣ барои дастёбӣ ба мақому қудрат ва обрӯи ҳеш дар сахна, ки аз ин барнома берун набуд, боиси коста гардидани эътибори сиёсӣ ва нотавонии онҳо дар сохтори давлат гардид» [61, с.521].

Таҳлили таърихи пайдоиши ҷараёни нави радикалии афғонӣ шаҳодати он аст, ки ба қудрат расидани ҳаракати «Толибон» сабабҳои зиёди дохилӣ ва хориҷӣ дошт. Аввалан, дар ин раванд омили этникӣ-динӣ бартарӣ дорад. Дар ҷанубу шарқ, ҷанубу ғарби Афғонистон ва шимолу ғарби вилоятҳои

сарҳадии Покистон, асосан пуштуҳо сокин буданд, ки сабаби пайдоиши ташаккули қувваи нави сиёсӣ – ҳаракати «Толибон» гардид [2-М, с.216-220]. Онҳо даъвои ба даст гирифтани ҳокимияти сиёсиро доштанд. Баҳонаи чунин даъво асосан он буд, ки гӯё дар натиҷаи Инқилоби саври соли 1978 пуштуҳо мавқеи калидии худро дар мақомоти идоракунии давлатӣ аз даст додаанд. Ин ҳолат дар зери таъсири баъзе пешвоёни қавмгаро зарурати муттаҳид шудани пуштуҳои ҳудуди Покистону Афғонистонро ба миён овард.

Ба навиштаи Қ. Искандаров шароити дуҷумро гурезаҳои афғон, ки ба Покистон рафтанду аксаран узви чараёни радикалии динии «Толибон» буданд, ба миён овард [2-М, с.216-220].

Муҳаққиқони рус Ляховский А.А. ва Забродин В.М. ташаккули ҳаракати «Толибон»-ро ба ҷангҳои дарозмуддати миёни мучоҳиддин, ки давлатро ба хавфи нестшавӣ мебард, рабт медиҳанд [54, с.42-43].

Уилям Мейлӣ зикр намудааст: «Ҷунбиши «Толибон» аз аввали даҳаи соли 1980 дар Афғонистон вучуд дошт. Дар аввал ин ҳаракат дигар буд. Онҳо бештар ба сарбозони одӣ монанд буданд. Намуди зоҳирии онҳо аслан хоҳиши Покистонро барои дидани як навъ нерӯе инъикос мекард, ки метавонад ҳудудҳое, ки Ҳикматёр роҳбари Ҳизби исломӣ натавонист ба даст орад, ба он соҳиб гарданд» [130, с.25-26]. Дар ин радиф, низоъҳо ва нооромии дохилии Афғонистон барои муҳофизати кишварҳои хориҷӣ низ дар ин сарзамин замина гузошт.

Ҳанӯз то омадани ҳукумати муваққатӣ, ки дар Покистон ташкил шуда буд, миёни гурӯҳҳои мучоҳиддин даргириҳои шадид ба вуқӯ пайваست. Чуноне дар боло ишора гардид, Гулбиддин Ҳикматёр дар натиҷаи мувофиқа бо як ҷанд роҳбари сиёсӣ ва низомии пуштунтабори давлатӣ аввалин шуда ба шаҳри Кобул дохил шуд ва дар шаҳр, ки ҳукумати коммунистӣ ба истеъфо рафт ва зарурати ҷанг вучуд надошт, ҷангро дар ин сарзамин оғоз бахшид. Ҳазорон нафари мусаллаҳ дохили шаҳри Кобул шуданд. Аз рӯйи баъзе маълумотҳо зиёда аз се ҳазор маҳбус, ки ба хоҷаҳои дуздӣ, қатл ва ҷиноятҳои дигар дар зиндонҳо буданд, озод шуданд. Дуздию ғоратгарӣ, беназмию

бесуботӣ шаҳрро фаро гирифт. Ҳангоми ҳучуми Г. Ҳикматёр ба Кобул, ҳанӯз Қандаҳор, Пактиё, Нангарҳор сукут накарда буданд [44, с.31-32]. Баъди расидани овозаи сукути Кобул ҳама дар тарсу ҳарос афтиданд ва мардум ба ҳар тараф гурехтанд. Силоҳу муҳиммот, танку тӯп бесоҳиб монд.

Ҳама чиз, новобаста аз моликияти шахсӣ давлатӣ дуздида ва ба Покистон фурӯхта мешуд. Қувваҳои мусаллаҳи Афғонистон дар охири президенти доктор Муҳаммад Начибулло 2500 танк дошт, ки мувофиқи маълумоти ба даст омада аз танкҳои Эронӣ Покистон дида дар ҳамон замон зиёдтар буданд [28, с.286]. Покистон ба хотири аз байн бурдани техникаҳои ҷангии Афғонистон эълон кард, ки оҳани танкро бо нархи баланд меҳарад. Ин буд, ки шабона танкҳо аз тарафи гурӯҳҳои гуногун тарконида мешуданд ва оҳани он ба фӯруш мерафт. Нерӯҳои Аҳмадшоҳи Масъуд, Абдурашид Дӯстум ва ҳизби «Ваҳдат» якҷо бо баъзе қисмҳои ҳарбии ҳукумати собиқ ҷангҷӯёни Ҳикматёрро аз шаҳр берун карданд. Аммо қудратталабии аз ҳад зиёди баъзе роҳбарони ҷиҳодӣ, ба хусус Г. Ҳикматёр тамоми раванди сулҳро барҳам зад, пойбарҷо мондани ҳукуматро зерӣ шубҳа қарор дод.

Пойтахти кишвар шаҳри Кобул ҳамчунон миёни гурӯҳҳои рақиб тақсим шуда буд. Бешубҳа, ихтилофоти ҳизбӣ ва дарунҳизбӣ, ҷангҳои пайдарпайи онҳо, ки то сукути Кобул аз тарафи «Толибон» 4 сол давом кард, сабаби заиф шудани ҳукумат гардид, аз истиқрори як давлати миллӣ ҷилавгирӣ намуд ва заминаи зуҳури ҷунбиши «Толибон»-ро фароҳам сохт [44, с.39].

Таҳлили назари пажӯҳишгарон нишон медиҳад, ки дар ҳама ин ҷангу ҷидолҳо ва ғорату ҳаробиҳо нақши Г. Ҳикматёр барҷаста буд. Тасодуфӣ нест, ки маҳз ўро заминасози зуҳури ҷунбиши «Толибон» меноманд. Зуҳури «Толибон» албатта, ҳам омилҳои дохилӣ ва ҳам хориҷӣ дошт. Ҳамин бесуботӣ, нооромию беамниятӣ ва қудрати силоҳ буд, ки қумондонҳои маҳаллӣ дар бенизомӣ, ғоратгарӣ, таҷовуз ба номуси инсонҳо дасти боз доштанд, яке аз омилҳои асосии шаклгирии ҷунбиши «Толибон» гардиданд.

Пажӯҳишгари масоили бӯҳрони Афғонистон Қ. Искандаров таъкид менамояд: «Қумондонҳои маҳаллӣ аз бенизомӣ истифода бурда, барои ба

даст овардани пул ҳама чизро ба покистониҳо мефурӯхтанд. Онҳо симҳои телефону дастгоҳҳои корхонаҳоро ба даллолони покистонӣ фурӯхтанд. Ҳатто дарахтҳои сабз бераҳмона бурида шуда, ба Покистон содирот мешуд. Бо мардум ҳарчи меҳостанд, мекарданд. Молу хонаҳои онҳоро ба зурӣ ва тарсонидан мегирифтанд. Духтарону писарони ҷавонро ба мақсадҳои шахвонии худ мерабуданд. Дар роҳҳои рафтуомад сари ҳар қадам ҳама ҷо хаймаҳои қумондонҳо ҷойгир буд, ки аз мардум андоз мегирифтанд» [44, с.40-41]. Ин вазъият наметавонист мардумро дигар бетараф гузорад.

Дар бораи он ки чӣ гуна Мулло Умар* тавонист, гурӯҳи хурди «Толибон»-ро бар зидди қумондонҳои бераҳми Қандаҳор бархезонад, дostonҳои зиёде бар сари забонҳо буд. Ба қавли хабарнигори покистонӣ - Аҳмад Рашид ʔтимодноктарини онҳо чунин аст: «Баҳори соли 1994 сокинони маҳаллаи Сангсор (Мулло Умар муллои масчиди он буд) барои шикоят аз як қумондон назди Мулло Умар омаданд. Онҳо изҳор доштанд, ки яке аз қумондонон ду духтари ҷавонро рабуда, дар як пойгоҳи низомӣ мавриди таҷовуз қарор додаанд. Мулло Умар бо ҷамъоварии 30 толиб, ки танҳо 16 нафарашон мусаллаҳ буданд, ба пойгоҳи қумондонҳои мазкур ҳамла намуда, пас аз озод кардани духтарон фармондеҳи ҷинояткорро дар мили танк ба дор овехтанд. Чанд моҳ баъд аз ин ҳодиса ду қумондони дигар дар Қандаҳор бар зидди якдигар қарор гирифтанд. Ин даъфа мавзуи аслии писарбачае буд, ки ҳар як аз ин ду қумондон хоҳони он буданд. Дар ҷанге, ки байни онҳо даргирифт, ҷандин шаҳрванд кушта шуданд. Гурӯҳи Мулло Умар писарбачаро озод кард ва пас аз он мардум бо иштиёқ аз онҳо хоҳиш намуданд, ки дар ҳалли дигар низoъҳо ҳам ба онҳо ёрӣ расонанд. Ё ба ивази ин кӯмак ҳеч подош талаб намекард. Хостаи ӯ танҳо ин буд, ки барои таъсиси як низоми комилан исломӣ аз ӯ пайравӣ кунанд» [79, с.51].

* Мулло Муҳаммад Умар (ному насаби аслии ва пуррааш-Сайид Муҳаммад Охундзода) соли 1959 дар деҳаи Навдеҳи вилояти Қандаҳори Афғонистон таваллуд шудааст. Миллаташ пушту. Роҳбари Ҷунбиши «Толибон». Мулло Муҳаммад Умар аз 27 сентябри соли 1996 то 13 ноябри соли 2001 роҳбари Шурои Олии Афғонистон (Амиралмўминин) махсуб буд.

Мулло Умар дар атрофаш шиносҳои деринашро ҷамъ кард, ки онҳо баъдан муассисони ҷунбиши «Толибон» шинохта шудаанд. Мулло Муҳаммад Ҳасан, Мулло Ғафс, Мулло Муҳаммад Раббонӣ, Мулло Умар ҳама урузғониасл буданд ва дар солҳои ҷиҳод дар ҳаёти гурӯҳҳои гуногуни низомӣ - сиёсӣ меҷангиданд [44, с.42].

Вазъи мураккаби Афғонистон ва ҷинойту хиёнатҳои фармондеҳон албатта, боиси бадбинии зиёди мардум нисбати гурӯҳҳои ҷиҳодӣ шуда буд. Аммо, ба ақидаи Қ. Искандаров: «ба ҳеҷ ваҷҳ гурӯҳи «си нафараи Мулло Умар, ки нисфаш яроқ надоштааст» наметавонист, бидуни кӯмаки хориҷӣ, дар як муддати кӯтоҳ ба як нерӯи пуриктидор мубаддал шавад» [44, с.42].

Бояд гуфт, ки дар зуҳури ин ҷунбиш дар радифи омили дохилӣ омилҳои хориҷӣ нақши муҳим бозидаанд. Дар бисёр маврид дастаҳои хориҷӣ кӯшиш мекарданд, ки муҳолифатҳои байни азҳоб ва гурӯҳҳоро доман зананд, то гурӯҳ ё нерӯи қобили қабули онҳо аз имтиёзоти бештаре дар қудрат бархӯрдор бошанд ва ё ҳукумате, ки қобили қабули онҳо нест, сукут кунад. Бинобар ин, зуҳури «Толибон»-ро ба ҳеҷ ваҷҳ наметавон бидуни пайвастигии авомили дохилӣ ва хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор дод.

Аз давлатҳои хориҷӣ бешубҳа, Покистон дар раванди шаклгирӣ ва тақвияти «Толибон» нақши калидӣ дошт. «Толибон» аксаран дар Покистон ба воя расидаанд, дар мадориси динии таҳти сарпарастии Мавлоно Фазл-ур – Раҳмон, ки бо сарвазири онвақтаи Покистон – Беназир Бхутто робитаи наздик дошт. Ӯ ин ҷунбиши дар ҳолати ташккулбударо ба ISI (Созмони истихбороти артиши Покистон) муаррифӣ кард.

Рӯзноманигори тоҷикистонӣ Н. Давлатов дар масъалаи нақши Покистон дар зуҳури «Толибон» чунин менависад: «Баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ Покистон дар фикри ба роҳ мондани ҳамкориҳо ва доду гирифт бо кишварҳои Осиёи Марказӣ буд, вале ҷанги Афғонистон ба ин ҳалал мерасонд. Ҳадафи дигари Покистон аз ҷимояти «Толибон» дар он буд, ки ҳукумати Бурҳониддин Раббониро, ки бо Эрон ва Ҳинд робита дошт, сарнагун созад. Бо ҷимоят аз «Толибон» меҳостанд ин эҳсосро дар Эрон ба

вучуд оваранд, дар ҳамсоғиаш хатаре вучуд дорад, ки он низоми исломии Техронро таҳдид мекунад» [106].

Стратегияи Покистон дар як бунбаст қарор дошт. Оё аз Г. Ҳикматёр пуштибонӣ кунад ва ё ҷонибдорӣ худро аз як давлатӣ эътилофӣ эълон намояд. ISI бар он назар буд, ки ҳукумати ғайрипуштӯӣ наметавонад ҷавобгӯ ба манфиатҳои Покистон бошад. Аз ин рӯ, ISI мехост дар артиш ва ҳукумати Афғонистон вазифаҳои калидӣ дар дасти пуштуҳо бошад.

Дар артиши Покистон 20% фармондеҳони олирутбаро пуштуҳо ташкил мекарданд. Артиш ва таблиғоти бунёдгароёни исломӣ дар дохили ISI омили таъинкунандаи пирӯзии пуштуҳо буд.

Тибқи маълумоти рӯзномаи «Аргументы и факты» ҳаракати «Толибон»-ро истихбороти низомии Покистон – ISI, бо кӯмаки Раёсати марказии истихбороти Амрико таъсис дод [118].

Муҳаққиқи афғонистоншиноси тоҷик Қ. Искандаров дар бораи нақши Покистон дар зуҳури «Толибон» ишора мекунад: «баъди шикасти Ҳикматёр дар аввали соли 1994 Покистон дигар рағбати сармоягӯзорӣ ба ин нерӯи шикастхӯрдаро надошт ва дар фикри пайдо кардани нерӯи дигар буд» [44, с.44].

Тибқи ҳамин нақша буд, ки ин ҷунбиши «Толибон» мебоист ҳамчун ҷунбиши худҷӯш ва афғонӣ бар зидди бесуботӣ, анархия ва фасод, бо пуштибонӣ аз ҳукумати Қобул оғоз мешуд. Дар ҳоле ки аз ҳамон ибтидо Покистон вазифаҳои вобаста ба омӯзиши аъзои «Толибон» кӯмакҳои молӣ ва таъмини ҳама чизи заруриро ба уҳда гирифта буд. Ҷангҷӯёни ҷунбиши «Толибон» аз ҷумлаи талабаҳои мадрасаҳои динии Покистон бояд пурра мешуд. Роҳбарони ин ҷунбиш дар ҷалби ошкорои онҳо ба ҷанг дар Афғонистон дасти боз доштанд. Ҳукумати Покистон на танҳо монеи сарбозгирӣ намешуд, балки бо хоҳиши «Толибон» мадорисро мебастанд, то ки шогирдон барои ба ҷанг рафтан озод шаванд. Гузашта аз ин, садҳо нафар аз афсарони қўшунҳои вижаи артиши Покистон дар сурати зарурӣ метавонистанд ба ҷабҳаи Афғонистон фиристода шаванд.

Собиқ сарвазири Покистон Беназир Бхуту дар яке аз мусоҳибаҳои телевизионӣ, дар ҷавоб ба пурсиши хабарнигорони ВВС, ки чаро Покистон аз ҳаракати иртиҷоии «Толибон» ҳимоят менамуд, чунин гуфт: «Покистон дар ин робита танҳо нест, нақшаи ин ҷунбиш аз англисҳост, сарпарастияшон ба дӯши Амрико, таъмини пулии он аз кишварҳои Халиҷ аст. Покистон танҳо омӯзиши онҳоро ба уҳда дошт» [90, с.186].

Муҳаққиқи дигари дигар Ҷ. Алимӣ дар мавриди зухур ва кӯмаки Покистон ба «Толибон» чунин нигоштааст: «Шуруъ аз тирамоҳи соли 1994 аз ҷониби нерӯҳои муассир, хадамоти махсус ва ниҳодҳои интизомии қудратии Покистон кӯмаку дастгириҳои ҳамаҷониба ва мухталиф ба ҷунбиши «Толибон» афзоиш ёфт» [97, с.11].

Тақияи Покистон ба «Толибон» муносибати байни Афғонистон ва Покистонро сард кард. Ин буд, ки моҳи октябри соли 1995 намояндаи профессор Бурҳониддин Раббонӣ дар Исломобод аз ҳудуди Покистон расман хориҷ шуд. Моҳи декабри ҳамон сол консули генералии Афғонистон низ Покистонро тарк кард [97, с.11].

Қобили зикр аст, ки Гулбиддин Ҳикматёр нақши хоссаи англисҳоро дар ташаккули ҳаракати «Толибон» таъкид намудааст. Ӯ муътақид буд, ки маҳз англисҳо ва Насрулло Бобур амрикоӣҳоро таблиғ карданд, ки аз «ҷунбиши суннатгаро» ва «муътадил» бар зидди бунёдгароён истифода кунад. Бобур ғайр аз ин, ба онҳо гуфта буд, ки «Толибон» ба бозгаштани шоҳи собиқ мувофиқанд [90, с.185]. Тавре ки олими фаронсавӣ Руа Оливе дар иртиботи нақшаи Покистон иброз медорад, бешубҳа, нақши он бо омӯзиши «Толибон» маҳдуд намешуд. Кӯмаки Покистон бисёрсамта буд, аз ҷумла кӯмаки пӯлӣ. Маоши кормандони ҳукумати «Толибон»-ро Покистон мепардохт, ки солона 6 млн. долларро ташкил медод ва покистониҳо кӯшиш мекарданд, аз буҷети солонаи давлати худ ин маблағро пинҳон кунанд [80, с.186]. Хабарнигори покистонӣ Аҳмад Рашид менависад, ки «дар солҳои 1997–1998 Покистон ҳудуди 30 миллион доллар дар ихтиёри «Толибон» қарор дод. Покистон,

инчунин барои «Толибон» низ заминаи хариди силоҳ ва муҳиммотро аз Украина ва Аврупои Шарқӣ фароҳам мекард» [79, с.142].

Манбаи аслии ҷалби сарбозон толибони мадрасаҳои динии Покистон буданд, ки дар солҳои ҷанг шумораашон хеле зиёд шуда буд. Агар дар соли 1981 дар Покистон 900 мадраса вуҷуд дошта бошад, дар соли 1988 8000 мадрасаи расмӣ ва 25000 мадрасаи сабтиномнашуда ғайриқонунӣ мекард [79, с.46].

Муҳити тарбиятӣ дар ин мадрасаҳо тавре буд, ки ҷавонон бо оилаҳои худ робита надоштанд. Гузашта аз ин, бисёре аз ин шогирдон یتим буданд. Онҳо наслӣ буданд, ки дар зери хаймаҳои урдугоҳҳои гурезагон дар Покистон ба воя расида буданд [44, с.51].

Дар ин лагерҳо мактаб вуҷуд дошт ва дар онҳо илмҳои асриро низ дарс медоданд. Аммо баъзе хонаводаҳо фикр мекарданд, ки таълимоти асрӣ боиси гумроҳии ҷавонон мегардад ва онҳоро аз дин дур мекунад. (Дар Афғонистон мадрасаи асриро «мактаб» меномиданд). Сабаби дигаре, ки гурезаҳо фарзандони худро ба мадрасаҳои динӣ медоданд, ин масъалаи камбизоатӣ буд. Дар мадрасаҳои динӣ ҳама чиз ройгон буд. Кишварҳои пулдори Халиҷи Форс ба ин мадрасаҳо пули зиёд кӯмак мекарданд. Шумораи зиёди мадрасаҳо ба ҳизби «Ҳаракати инқилоби исломӣ»-и М.Н. Муҳаммадӣ ва «Ҳизби исломӣ»-и Ю. Холис тааллуқ доштанд. Дар солҳои ҷиҳод нуфуз ва обрӯи мулло ва мадрасаи динӣ хеле баланд гардида буд.

Ваҳиди Мужда, муҳаққиқи афғон, ки ӯ худ дар Вазорати корҳои хориҷии Аморати исломии Афғонистон дар солҳои 90-уми асри XX ғайриқонунӣ намудааст, дар китоби худ «Афғонистон ва панҷ соли султан толибон» чунин ишора кардааст: «Дар Покистон садҳо мадрасаи динӣ кушода мешуд, шогирдон дар ин мадорис, робитаи каме бо хонаводаи худ доштанд. Аз лутфу меҳрубонии модар маҳрум буданд. Онҳо аз устод یتоат кардан ва ба ӯ эҳтиром гузоштанро меомӯхтанд. Ҳамин یتоат аз устод буд, ки ба афзоиши нуфузи Покистон дар байни «Толибон» кӯмак намуд. «Толибон» мебоист салла мебастанд, риш наметарошиданд. Дар муҳити онҳо

зан, махсусан зани таҳсилкардаи шахрӣ ҳуқуқи дохил шудан надошт ва гузашта аз ин, зан мавҷуди хатарнок ҳисоб мешуд» [60, с.12].

Роҳбарони Покистон бовар доштанд, ки «Толибон» баъди ба қудрат расидан «хатти Дюранд»-ро ба расмият хоҳанд шинохт. Вале онҳо, ҳангоме ки Кобулро ба даст гирифтанд, ин дархости покистониҳоро рад карданд.

Бояд гуфт, ки ИМА баъд аз хуруҷи нерӯҳои Шуравӣ аз Афғонистон ва сукути давлати Муҳаммад Начибулло муваққатан Афғонистонро «фаромӯш» кард. Изҳороти маъмурини амрикоӣ дар вазорати хориҷа ва берун аз он рафту омад ва музокироти онҳо дар робита ба Афғонистон дар Покистон ва минтақа ва ҳамчунин, тамосҳо ва гуфтугӯҳо бо гурӯҳҳои мухталифи ҷиҳодӣ ва ғарбӣ дар Афғонистон, бахусус бо «Толибон» ҳама нишондиҳандаи нақши Амрико дар шаклгирӣ ва тақвияти «Толибон» аст. Муаллифи китоби «Ҷанги ашбоҳ» Стив Кол (Steve Coll) менависад ки Беназир Бҳуто баҳори соли 1995 ба Вашингтон сафар кард ва бо Бил Клинтон мулоқот намуд. Ӯ «Толибон»-ро як гурӯҳи ҷонибдор аз Покистон муаррифӣ намуд, ки метавонистанд суботро ба минтақа баргардонанд. Бҳуто мегӯяд: «Дар ин музокирот мавзӯи Афғонистон дар баррасии барномаи ҳеҷ тарафе қарор надошт, қазияи Афғонистон дар ҳоли беаҳаммиятӣ буд, аммо ташреҳоти ӯ аз «Толибон» ба ҳайси гардонандаи субот ба Афғонистон мавриди алоқамандии маъмурини миёнрутабаи амрикоӣ қарор гирифт» [173]. Мутахассисони Амрико таҳти назари афроди ғарбгаро чун Ҳомид Карзай қарор гирифта буданд, ки аз зуҳури «Толибон» ба ҳайси як ҳаракати муттаҳидкунандаи пуштуҳо истиқбол намуд. Дар Шурои амнияти миллии Амрико «Толибон» ба ҳайси нерӯи оварандаи сулҳ дар сарзамине, ки дучори ҷанг буд, арзёбӣ мешуд. СИА фикр мекард, ки зуҳури «Толибон» мумкин боиси эҷоди субот шавад. Дар Қасри сафед фикр мекарданд, тавре ки «Толибон» як роҳи ҳал барои Афғонистон шуда метавонанд, онҳо барои ширкатҳои нафтии Амрико метавонанд як роҳи ҳал бошанд [61, с.522].

Мавриди зикр аст, ки Амрико давлати Раббониро дар ин давра ба расмият наметинохт ва нерӯҳои давлатиро, ки асосан аз нерӯҳои Ҷамъияти

исломӣ ташкил ёфта буданд, мисли дигар дастаҳои мусаллаҳи аҳзоби афғонӣ медонист. Мақомоти амрикоӣ ҳам мисли бисёре аз кишварҳои дигар муътақид буданд, ки гурӯҳҳои ҷиходӣ наметавонанд ба Афғонистон сулҳ биёранд.

Амрикоӣҳо умед доштанд, ки «Толибон» ба кишт ва истеҳсоли тарёк хотима мебахшанд [44, с.48]. Дар аввал Амрико фикр мекард, ки қоидае, ки «Толибон» дар Қандаҳор ҷорӣ карданд, ҳеҷ мушкилие надорад. Маъмурияти ИМА фикр мекард, ки «Толибон» бо сиёсате, ки доранд, монеи нуфузи Русия ва Эрон дар Афғонистон мегардад [106].

Мухаққиқ Қ. Искандаров баъд аз мулоқот бо яке аз роҳбарони Департаменти Осиёи Ҷанубии Вазорати хориҷаи Амрико чунин навиштааст: «Барои амрикоӣҳо он чиз муҳим буд, ки «Толибон» иддаои ҳокимият намекарданд, бисёр қаноатпеша буданд, аз ин сабаб бо эҳтимоли қавӣ, дар ибтидо аз «Толибон» ба сифати «ҳамворкунандаи роҳ» барои як нерӯи муътадил, яъне М. Зоҳиршоҳ истифода мешуд» [44, с.48].

Ба назар мерасад, ки «Толибон» ба амрикоӣҳо ва саудӣҳо ваъда дода буданд, ки онҳо ҳукумат ташкил нахоҳанд кард ва баъд аз ҳалъи силоҳи мучоҳиддин як ҳукумати исломӣ бо қоидаи васеъ мебоист бунёд карда шавад. Баъдҳо намоёндагони вазорати хориҷаи ИМА бо «Толибон» диду боздидҳо оғоз карданд ва аз сиёсатҳои онҳо то вақте нигаронӣ нишон надоданд, ки онҳо Қобулро ишғол карданд. Метавон гуфт, ки амрикоӣҳо низ аз ҳадафу мақсади «Толибон» эҳтимолан дертар огоҳӣ пайдо карданд. Кори сохтмони хати газу нафт ҳам оғоз нашуд ва аз охири соли 1997 сиёсати ИМА нисбати «Толибон» ба қуллӣ тағйир ёфт [44, с.49].

Бояд гуфт, ки дар ташаккули ҷунбиши «Толибон» нақши Арабистони Саудӣ низ кам набуд. Ин кишвар дар таъмини моли «Толибон» нақши калон бозӣ карда, аз таъсиси ин ҷунбиш ҳадафҳои худро дошт.

Ваҳиди Мужда менависад, ки баъд аз ҳоким шудани «Толибон» дар Қобул сафири вақти Арабистони Саудӣ дар Афғонистон Салмон-ал Амрӣ бо муовини Шурои сарпарастии Қобул Мулло Муҳаммад Ҳасан мулоқот кард ва

баъд аз оғози тавзеҳоти ӯ дар бораи вазъият бо асабонӣ суҳанонашро бурид ва гуфт: «Мулло Ҳасан: оё қарори мову шумо ҳамин буд, ки шумо ба Қобул дохил шавед? Оё қарор ин буд, ки шумо дар Қобул ҳукумат бисозед. Ману ту ва Мулло Раббонӣ чӣ маслиҳат карда будем? Шумо кореро, ки набояд анҷом медедед, анҷом додед, акнун масъулияти ояндаи қор ба души шумост» [60, с.19]. Аз ин суҳбат бармеояд, ки «Толибон» бояд, мувофиқи амри хоҷагони худ амал мекарданд.

Нуралӣ Давлатов дар мақолаи худ «Толибон: аз пайдоиш то сукут» аз Муҳаммад бини Ид-ал-Утайбӣ сафири собиқи Арабистон дар Афғонистон, ки дар давраи маъмурияти сиёсии худ аз наздик шоҳиди зуҳур ва сукути «Толибон» будааст, иқтибос меорад. Дар мусоҳиба бо рӯзномаи арабии «Ал-ҳаёт» оид ба зуҳури «Толибон» чунин андеша дорад: «Бунёдгузорони «Толибон» касоне буданд, ки саҳме дар ҳайати давлати Б. Раббонӣ надоштанд. Онҳо аз 4 гурӯҳ иборат буданд: Якум, касоне, ки дар ҳукумати собиқ (Муҳаммад Начибулло) дар замони ишғоли Афғонистон масъулият доштанд. Дуюм, гурӯҳе буд, ки аз давлати Раббонӣ ҷудо шуданд. Сеюм, гурӯҳи афсарони ба истеъфарафтаи Созмони иттилоотии (разветка)-и Покистон буданд, ки масъулияти омӯзиш ва фармондеҳии нерӯҳои афғонӣ дар ҷанг алайҳи Артиши сурхро ба уҳда доштанд. Чаҳорум, кормандони Вазорати хориҷии Покистон, ки ҳама пуштуҳоянд. Дар ин ҷо бояд гуфт: «Толибон» номи ҷунбиши донишомӯзони динист. Ин донишомӯзон дар мадориси динии Покистон таҳсил кардаанд ва ба номи «Толибон» машҳур ҳастанд. Аз лиҳози наҷодӣ рӯҳияи пуштугарой доранд ва 40 дарсади сокинони ҷанубу шарқи Афғонистон, ба хусус дар вилояти Қандаҳорро пуштуҳо ташкил медиҳад» [106].

Арабистони Саудӣ, ки яке аз шарикони стратегии Амрико ба шумор меравад дар идомаи сиёсати зидди Эронии худ «Толибон»-ро кӯмак кард, то ба як нерӯи пуққудрати низомӣ табдил ёбанд.

А. Девиз дар бобати нақши Арабистони Саудӣ чунин ишора кардааст: ««Толибон» барои бидуни муқовимат тасарруф намудани шаҳри Қандаҳор

маблағи 1,5 млн. доллари амрикоӣ ба қумондонон «тӯҳфа» карда буданд [33, с.71]. Дар шароити онрӯзаи Афғонистон ин маблағи хеле калон буд. Аз ин бармеояд, ки Арабистони Саудӣ на танҳо ба «Толибон» кӯмак мерасонд, балки қумондонҳои саҳроиро низ бо пул харидорӣ карда, онҳоро ба сафи «Толибон» мепайваст.

Ҳамин тавр, дар ташкили ҷунбиши «Толибон» ба сифати як гурӯҳи низомӣ-сиёсӣ омили хориҷӣ бисёр муҳим буд ва ҳадди ақал 4 давлат монанди Покистон, ИМА, Британияи Кабир ва Арабистони Саудиро метавон аз муассисони ғайрирасмӣ ин ҷунбиш ном бурд. Инро сарвазири собики Покистон Беназир Бхутто дар мусоҳибаи худ бо ВВС ба таври возеҳ эътироф намудааст.

Нуралӣ Давлат дар мақолаи худ «Аҳмадшоҳи Масъуд: 20 сол дар сангар» дар бораи «Толибон» чунин менависад: «Толибон тобистони соли 1994 пайдо шуда, аз тамоми тарафҳои даргир талаб карданд, ки ба ҷанг дар Афғонистон хотима диҳанд. Мардуми Афғонистон, ки дар тӯли 15 соли ҷанг ташнаи сулҳ буд, ин иқдомро фоли нек донист. Аммо дере нагузашта, «Толибон» ба қатлу ғорат даст заданд ва аксари вилояти таҳти тасарруфи Ҳикматёр мондаро ба осонӣ гирифтанд» [104]. Аммо воқеият ин аст, ки «Толибон» дар аввал тавонистанд, силоҳро аз мардум ҷамъоварӣ намуда, пеши роҳи бесарусомонӣ ва ғоратгариро бигиранд. Ин вазъият мавқеи онҳоро, ба хусус дар ҷануб тақвият бахшид.

Дар ин хусус, Қ. Искандаров зикр намудааст, ки моҳи октябри соли 1994 дар шаҳраки марзии Спинбулдак байни дастаҳои «Толибон» ва Г. Ҳикматёр задухӯрд ба амал омада, бо ғалабаи «Толибон» анҷомид. Ҳамин дастан аввалин дар Покистон аз ҳисоби талабаҳои мадрасаи динӣ ташкил ёфта буд ва ба қавли шоҳидон, ҳангоми амалиёт бар зидди дастаҳои Г. Ҳикматёр онҳо ба оташи тӯп аз он тарафи сарҳад пуштибонӣ мешуданд. Ҳадафи аввалини онҳо анборҳои бисёр бузурги силоҳ ва муҳиммоти «Пошо» буд, ки дар ихтиёри Ҳизби исломии Гулбиддин Ҳикматёр қарор доштанд. Баъд аз ин чараёни ғасбкунии «Толибон» бисёр пуршироб буда, моҳи ноябри соли 1994

онҳо Қандаҳор ва 5-уми сентябри соли 1995 Ҳиротро зери назорати худ дароварданд [44, с.54]. 26-уми сентябри соли 1996 Кобул зери тасарруфи «Толибон» даромад.

Чуноне ки Азиз Аҳмад Бориз ишора намудааст: ««Толибон» баъд аз тасарруфи Кобул, дар аввалин иқдом доктор Муҳаммад Начибулло – собик Раиси Ҷумҳуриро шаби 26-уми сентябри соли 1996 аз паноҳгоҳаш дар дафтари СММ берун карда, тавассути афсари собиқи гурӯҳи «Халқ»-и ҲДХА ба қатл расонданд. Ҷасади хунолуди ӯ ва бародарашро ба манзури эҷоди тарс дар миёни мардум дар чаҳорроҳи Ориёнои Кобул ба дор овехтанд» [145, с.158].

Нуралӣ Давлатов зикр намудааст, ки Муҳаммад Зоҳиршоҳ, ки дар муддати чил сол подшоҳи Афғонистон буд, «Толибон»-ро вориси Ҳикматёр хондааст. Ӯ дар мусоҳибааш мегӯяд: «Тайи ду соли идомаи ҷанг ба Ҳикматёр муяссар нашуд, ки Давлати исломиро шикаст диҳад. Аз ин рӯ, ӯ се бор сарвазири ҳукумати Раббонӣ таъйин шуд. Покистониҳо низ диданд, ки пешвои Ҳизби исломӣ пирӯз намешавад, ба арсаи сиёсии Афғонистон нерӯи навро бо номи «Толибон» ворид намуданд. Тамоми қаламрави зери назорати Ҳизби исломии Ҳикматёр ва аксар қумондонҳои ӯ бе ҷанг ба «Толибон» таслим шуданд» [105].

Дар ташаккул ва пирӯзиҳои «Толибон», бешубҳа нақши Покистон бисёр калон аст. Баъди ишғоли Қандаҳор, якбора 20 ҳазор талабаи афғонии Покистон ва садҳо покистонӣ аз сарҳад гузашта, ба «Толибон» пайвастанд. Ба гуфтаи Қ. Искандаров «дар давоми 7 соли ҳокимияти толибон ба таври муназзам ҳазорон толиб аз Покистон ба Афғонистон омада, дар ҷанг иштирок мекарданд ва пас ба Покистон мерафтанд» [44, с.54-55]. Албатта, нақши талабаҳои мадориси динӣ дар ҷунбиш хеле барҷаста буд, аммо ҷунбиши «Толибон» танҳо аз толибҳо иборат набуд.

Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-полковники милитсия, дар китоби худ таҳти унвони «Афғонистон: воқеият ва таҳлилҳо» чунин менависад: «Ҷунбиши «Толибон» аз ҷониби нерӯҳои амниятии Покистон дастгирӣ мешуд. Пас аз он ки Покистон Гулбуддин Ҳикматёрро

хамчун проксии асосии худ аз даст дод, мақомоти амниятии ин кишвар ба дастгирии мустақими «Толибон» рӯ оварданд. Вазорати корҳои дохилии Покистон ва Хадамоти байнимуассисавии иқтишофии он ба маблағгузорӣ, таъминот ва омӯзиши аъзои ҷунбиши «Толибон» оғоз намуданд» [78, с.44].

Профессор Қ. Искандаров дар китоби худ «Афғонистон толибон ва ташаккули марказҳои террористӣ» таркиби «Толибон»-ро ба гурӯҳи зерин ҷудо кардааст:

1. Қисмати аслии ҷангҷӯёни ҷунбиш аз толибони мадориси динӣ дар Покистон ташкил ёфта буд, ки ба номи ислом ва таъсиси ҳукумати исломӣ ба ин гурӯҳ якҷо шуда буданд. Онҳо муътақид буданд, ки миллати мусулмони Афғонистонро аз шарру ғасоди мучоҳиддин (танзимҳои ҷиҳодӣ) начот медиҳанд;

2. Дар таркиби «Толибон» он идда аъзои танзимҳои ҷиҳодии Афғонистон низ шомил буданд, ки аз нооромӣ ва бесуботию ҷанг ба дод омада, роҳи начотро дар мубориза бар зидди ҳама танзимҳои ҷиҳодӣ медиданд;

3. Қисми ҷунбиши «Толибон»-ро касоне ташкил мекарданд, ки бо низоми коммунистӣ ҳамкорӣ доштанд ва ба далели ҳамин ҳамкорӣ аз мучоҳиддин садама дида буданд ва акнун барои интиқом дар сафи «Толибон» нуфуз карданд. Бархе ҳам ба хоҳири дарёфти пул дар хизмати толиб шомил шуданд;

4. Қисмати дигари аъзои ҷунбиш аз афсарони коммунисте иборат буд, ки пас аз сукути ҳукумати Начибулло ба Покистон кӯч баста буданд ва дар он ҷо тавассути созмонҳои ҷосусии Покистон танзим гардида, бо «Толибон» якҷо карда шуданд. Лётчикҳо, танкистҳо, тупчӣ ва ҳама мутахассисҳои техникии «Толибон»-ро ҳамин афсарон ташкил медоданд ва идораи ҷанг дар ихтиёри онҳо буд;

5. Як гурӯҳи ҷунбиши «Толибон»-ро касоне ташкил медоданд, ки дин ва мазҳабро бо урфу ривоҷи қавмӣ ва маҳаллӣ омехта мекарданд [44, с.56].

Аз соли 1994 то 2001 таркиби «Толибон» хеле дигаргун шуд ва ба ғайр аз худи «Толибон» ва низомии покистонӣ арабҳо, аъзои созмонҳои террористии кишварҳои Осиёи Марказӣ, Русия, Чин ва ғайра шомил гардиданд.

«Толибон» се Шуро ташкил карданд. Шурои олий – мақоми олии тасмимгирандаи «Толибон», ки ҳамеша дар Қандаҳор буд. Зеро Қандаҳор мисли давраи Аҳмадшоҳи Дурронӣ нақши маркази руҳонии давлатро иҷро мекард. Худи Мулло Умар ҳамеша дар Қандаҳор буд ва дар давоми тамоми ҳокимияташ фақат як ё ду бор ба Кобул омада буд.

Шурои олий 10 узв дошт, ки аз он 6 нафар пуштуҳои дурронӣ буданд. Дар таркиби он фақат як узбеки форёбӣ бо номи Мулло Сайидғиёсиддин шомил буд, ки солҳои зиёде дар манотиқи пуштунишин зиндагӣ карда буд ва ба мақоми вазири маориф расида буд. Ду Шурои дигар низ вуҷуд дошт, ки аз ҷаъолияти худ ба Шурои олии Қандаҳор ҳисобот медоданд. Яке аз онҳо Шурои вазирон, яъне Ҳукумат буд, ки бо номи Шурои Кобул ёд мешуд ва дигаре Шурои низомӣ [44, с.58].

Таҳлили осори муҳаққиқон ва коршиносони масъалаи мазкур нишон медиҳад, ки сохтори низомии «Толибон» ҳам сиррӣ буд ва эҳтимолан шакли муназзаме надошт. Фармондеҳии нерӯҳои мусаллаҳро худи Мулло Умар ба уҳда дошт. Фармондеҳони низомӣ танҳо ба худи Мулло Умар ҳисобот медоданд. Ҳатто Мулло Раббонӣ, шахси дувуми ҷунбиш ҳаққи бозхости фармондеҳонро надошт. Ваҳиди Мужда тазаккур додааст, ки «Як бор Мавлавӣ Мутавакил дар музокира бо муҳолифин ба мувофиқа расид, то онҳо низ дар сохтори қудрати давлатӣ шарик шаванд. Ҳамин ки хабар ба фармондеҳон расид, феврал эътирози худро ба Мулло Умар расониданд. Онҳо гуфтанд, ки муҳолифини Аморати исломӣ боғианд (ошӯбгар) ва бинобар ин ҷанг бар зидди онҳо як вачиҳаи шаръӣ аст. Ин ки файсала мешавад, ки онҳо дар Аморат шарик шаванд, маънои онро дорад, ки онҳо боғӣ набудаанд. Пас дар он сурат ҷанг бо онҳо аз назари шаръ чӣ гуна будааст? Куштаҳои мо ба дасти онҳо шаҳиданд ё не?...

Мулло Умар, - мегӯяд Ваҳиди Мужда, дар муқобили онон ҷавобе надошт ва ночор ин мавзӯ ба фаромӯшӣ супурда шуд» [60, с.78].

Асосгузор ва роҳбари ҷунбиши «Толибон» - Мулло Муҳаммад Умар буд, ки аз вазифаи як муллои деҳотӣ, таҳсилкардаи мадрасаи маҳаллии Қандаҳор ба мақоми «амир-ал-муъминин» расид. Шохидон ва таҳлилгарон менависанд, ки сатҳи донишу фаҳмиши ӯ аз сатҳи як муллои деҳотӣ боло нарафта буд. Вале шахси зирак ва ба қавли худашон «ботакво» буд.

То вақте ки кори «Толибон» омад мекард ва қариб, ки бе ҷанг ҷануби Афғонистонро зери тасарруфи худ дароварданд, дар сафи «Толибон» ихтилофи камтар ба ҷашм мерасид. Вале баъд аз шикаст дар наздикии Кобул ва муҳосираи 10 моҳи бебарори ин шаҳр, афзудани талафоти онҳо, аз ибтидои соли 1995 дар байнашон норозигӣҳо ба вуҷуд омад. Махсусан, зимистони соли 1995–1996 ҷиноҳи миёнарави «Толибон» ба оғози гуфтушунид бо давлати Кобул таъкид мекард [44, с.62]. Ифротӣни қандаҳории наздик ба Мулло Умар, баръакс тарафдори ҷанг ва бо зӯрӣ гирифтани шаҳри Кобул буданд.

Хулоса, зуҳури «Толибон» омилҳои дохилӣ ва хориҷӣ дорад. Омили дохилии он ноамнии давлат, зулму ситам, нодорӣи мардум буд, ки давлат натавонист пеши роҳи беадолатию қатлу ғоратро бигирад. Дар натиҷа, эътироз дар кишвар вусъат пайдо карда, боиси ташкили ҷунбиши нав бо номи «Толибон» гардид. Қабл аз гунаҳгор намудани қудратҳои хориҷӣ бояд мушкилот ва сабаби онро дар дохили худ Афғонистон ҷустуҷӯ намуд. Махсусан, дар ростои омили дохилӣ бояд ба тафаккури ҷомеаи Афғонистон, ки анъанагарой бештар дар шакли қавмгарой ва дингарой мушоҳида мешуд, таваҷҷуҳ зоҳир намуд. Аслан, қавмгарой дар ташаккули ин падидаи номатлуб бештар таъсир расонидааст. Вақте мо ба решаҳои ташаккули он таваҷҷуҳ зоҳир менамоем, аз бунёдгузораи – Мулло Умар сар карда, то сарварони имрӯзи «Толибон» ҳамагӣ аз манфиатҳои қавми пушту ҳимоя менамоем. Бадбинӣ ва хусумат нисбат ба қавмҳои дигар дар тафаккури саркардаҳои «Толибон» аз ибтидо то имрӯз вуҷуд дошт ва дорад. Махсусан, онҳо дар

симои ҳукумати Бурҳониддин Раббонӣ ва талошҳои Аҳмадшоҳи Масъуд гӯё як навъ поймол намудани ҳукуки мардуми пуштуро медиданд. Дар муносибат бо ҳукумати Бурҳониддин Раббонӣ «Толибон» аз саркардаи дигари қавми пушту – Гулбиддин Ҳикматёр, ки дар қавмгарой ҳамто надошт, ҳеч фарқе надоштанд ва надоранд. Дар ибтидои ташаккули ин ҳаракати хусусияти дингарой ва қавмгарой дошта, мо иштироки ҳеч аз шахрвандони тоҷиктабори Афғонистонро намебинем. Баъдан, аз афкори дунявият дур шудани аксар мардуми қисми ҷанубу ғарбии Афғонистон ва дар мадрасаҳо дар зери таъсири руҳониёне чун Мулло Умар, ки ҳамагӣ дониши асримиёнагии динӣ доштанд, мондан боис шуд, ки аз мафкураи ҷавонон истифода карда шавад. Мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодии Афғонистон фақат хосси ҳукумати Бурҳониддин Раббонӣ набуд. Он решаи хеле куҳан дошт, ки дар афкори асримиёнагии ҷомеа нухуфта буд. Тамоми айбҳо ба сари ҳукумати Раббонӣ бор намудани «Толибон»-у Ҳикматёр ҳеч асосе надошт. Ҳадафи Раббонӣ ташкили ҳукумати ҳамашумул ва мутамаркази Афғонистон буд, ки истиклолу озодии онро таъмин намояд. Ҳеч қуввае дар ин давраи ҳассос дар фикри якпорчагии Афғонистон ба мисли Раббонӣ бо Аҳмадшоҳи Масъуд набуданд. Ба ақидаи мо мушкилот дар афкори худӣ ҷомеаи Афғонистон буд, ки аз маориф дур шуданду бо ҷомеаи мутамаддин ҳамқадам набуданд. Бухрони маърифатӣ заминаи ташаккули ҷоҳилиятро дар ин сарзамини таъриху тамаддуни куҳандошта гузошт. Ин бухрону ҷоҳилият решаи амиқе дошт, ки ба зиёда аз сад сол баробар буд. Аз ин маърифати асримиёнагии куҳнашудаи динситезу қавмгаро нерӯҳои хориҷӣ албатта, ҷиҳати амалӣ намудани ҳадафҳои хеш, ки барои онҳо умуман на пушту ва на тоҷику узбек аҳаммият надошт, истифода намуданд.

Омили хориҷии он даст доштани давлатҳои манфиатдор аст, ки мехостанд тавассути намояндагони худ дар Афғонистон ҳукмронӣ намоянд, вале ба ҳадафи худ нарасида буданд. Аз ин рӯ, хостанд, ки тавассути ҳаракати «Толибон» ҳадафҳои худро дар ин сарзамин амалӣ созанд, аз ин лиҳоз яке тавассути барнома, яке тавассути молу пул, дигаре тавассути яроку

аслиҳа барои ба сахнаи сиёсии Афғонистон ворид шудани «Толибон» кӯмак намуданд. Махсусан, аз мисолҳои боло ва назари донишмандон ба чунин ақида омадан мумкин аст, ки баъди заволи давлати Шуравӣ, Амрико барои устувор намудани мақомаш дар минтақа тавассути Афғонистон аз шарикони стратегиаш – Покистон ва Арабистони Саудӣ истифода намуд. Аз Покистон барои манфиат доштан дар дастгирии қавми пушту ва аз Арабистони Саудӣ барои зиддият бо Эрон. Заминаи асосии хориҷии ташаккули ҳаракати «Толибон» Покистон буд, ки аз ҳама ҷиҳат онҳоро дастгирӣ менамуд. Покистон баъди ноумедӣ аз Гулбиддин Ҳикматёр ба «Толибон» умед баст, то ҳукумати Афғонистонро ба даст гирад. Аз ҳавасмандии Покистон дар масъалаи ҳамаҷониба ёрӣ расонидан бар саркардаҳои «Толибон» Амрико ҳам дар навбати худ истифода намуд. Дар маҷмӯъ, тавассути «Толибон» бояд ҳукумат ва мардуми Афғонистон пурра пойбанди нерӯҳои қудратманди хориҷӣ мешуд, ки имрӯз аллакай мо натиҷаашро мушоҳида намуда истодем. Чи дар гузашта ва чи имрӯз паёмади ба даст гирифтани ҳукумати Афғонистон аз ҷониби «Толибон» барои ҷомеаи ҷаҳонӣ маълум буд ва ҳаст. Дар маҷмӯъ, метавон гуфт, ки ин ҳама бозигҳои сиёсии қудратҳои хориҷӣ аст, ки аз мушкилоти афкори ҷомеаи Афғонистон истифода намуданд.

3.2. Андешаҳои динию сиёсӣ ва сиёсати иҷтимоии «Толибон»

Таҳқиқи раванди ташккули ҳаракати «Толибон» ва фаъолияти минбаъдаи он баёнгари он аст, ки ҳадафашон ташкили давлати дар асоси афкори динӣ бунёдшуда маҳсуб меёфт. Дар меҳвари ин андешаҳо ташкили низоми Амوراتӣ қарор дошт. «Толибон» таъсиси давлати аз ҷиҳати маънавӣ покро ҳадафи худ эълон карданд. Пас аз сукути Кобул, моҳи март соли 1996 наздикони Мулло Умар дар шаҳри Қандаҳор Ҷиргаи калонро даъват намуданд. Дар он беш аз 2 ҳазор намоёнда аз руҳониён, раисони қавму қабоил, фармондеҳони низомӣ иштирок карданд ва дар давоми ду ҳафта дар бораи вазъияти ҷорӣ ва ояндаи ҷунбиш баҳс карданд. Дар ин хусус С. Муродӣ зикр менамояд, ки «Толибон» пас аз ба даст гирифтани поре аз

Афғонистон дар соли 1996 бо интихоби мулло Муҳаммад Умар ба унвони амирулмуъминин давлати худро ташкил намуданд. Пас аз тасарруфи Кобул ва Мазори Шариф низоми сиёсии аморати ислонии Афғонистонро соли 1998 эълон намуданд [61, с.524].

Нозирони воқеаҳои Афғонистон ба ин андешаанд, ки 4-уми апрели соли 1996 Мулло Умар худро дар хирқаи паёмбари ислом Муҳаммад (с), ки дар 60 соли охир аввалин бор аз ҷойи аслиаш гирифта шуда буд, печонида дар болои боми яке аз иморатҳои шаҳр зоҳир шуд. Мулло Умар хирқаро ба танаш печида, дар ҷараёни шамол тавре истода буд, ки хирқа дар ҷунбиш даромад ва бо тамошои ин манзара муллоҳо ба вачд омада, бо шуру ҳаяҷон ўро «амир-ал-муъминин» хитоб карданд [79, с.76].

Ин саҳнасоӣ, албатта як бозии сиёсӣ буд, ки хеле моҳирона иҷро шуд. Ба ҳамин роҳ Мулло Умар на танҳо роҳбари тамоми Афғонистон мешуд, балки ҳуқуқ пайдо мекард, ки роҳбари тамоми мусулмонон бошад. Инро коршиносон «ғалабаи калони қандаҳориҳо» номиданд. Аммо бисёр афғонҳо ва мусулмонони дигар кишварҳо ин ҷасорати Мулло Умарро, ки ягон муносибат ба хонаводаи паёмбар надошта, ҳеч дараҷаи илмӣ нагирифта буд ва донишаш аз сатҳи дониши як муллои деҳотӣ боло набуда, худро амир-ал-муъминин эълон кард, таҳқир ба суннатҳои исломӣ ҳисоб мекарданд. Ба ҳар сурат, бо гирифтани ин унвон Мулло Умар тавонист, то ҷойе муҳолифатҳоро ғуруӣ нишонад ва ҳар чизе меҳост ба дигарон таҳмил мекард, гарчанде бо баъзе саҳтгириҳо ва дастурҳои Мулло Умар, аз қабилӣ шикастани муҷассамаҳои Буддо дар Бомӣён бисёриҳо дар ҳукумати ӯ норозӣ буданд.

Ба ҳар сурат, баробари густариши ҳокимияти «Толибон» зулму истибдодашон ҳам шиддати бештар мегирифт. Маълум буд, ки қабिलाҳои пушту дар ҷануб таассуби саҳти динӣ надоштанд ва барои як пушту пайравӣ аз расму одат ва қонуни қавмӣ худ бо номи «Пуштуволай» пайравӣ аз ислом камтар нест. Бинобар ин, саҳтгирии «Толибон» дар масъалаи ҳичоб ва қору ғайолияти қанон он қадар эҳсос намешуд. «Толибон» баромади деҳотӣ доштанд ва аз расму одат ва арзишҳои шаҳрӣ беҳабар буданд. Онҳо

меҳостанд, арзишҳои деҳотиро бар шаҳр таҳмил кунанд. То омадани «Толибон» дар шаҳрҳои бузург занон ва духтарон ҳаққи кор ва таҳсил доштанд, шунидани мусиқӣ, пӯшидани либос ба таври ғарбӣ манъ набуд. Агар барқ мебуд, мардум телевизион тамошо мекарданд. Дар чунин шаҳрҳои пешрафта мисли Ҳирот, Ҷалолобод, Кобул «Толибон» қоидаҳои сахтро қорӣ карданд, ки норозигии мардум ва ҷомеаи ҷаҳониро афзоиш дод.

Бо омадани «Толибон» духтарон ва занон аз ҳуқуқи кор ва таҳсил маҳрум шуданд. Ҳазорон хонавода дар солҳои ҷанг бесаробон монда, масъулияти таъмини фарзандон ба дӯши занон афтода буд. Манъ намудани занон аз кору фаъолият вазъияти хонаводаҳои бесарпарастро хеле муташанниҷ намуд. Аз мардон талаб мекарданд, ки риш монанд ва салла банданд дар акси ҳол, онҳоро ба кор қабул намеkunанд ва онҳое, ки ришро тарошидаанд, зиндонӣ мешуданд ва то баромади ришашон дар он ҷо нигоҳ дошта мешуданд [143]. «Толибон» ҷинояткоронро шадидан ҷазо медоданд, алаҳусус, дар аҳди ҳукумати онҳо қатлҳои оммавӣ иҷро мешуданд. Дар кишвар «Вазорати амр ба маъруф ва наҳӣ аз мункар» пайдо шуд. Дар ин марҳала роҳбарони олии амр ба маъруф ва наҳӣ аз мункар якҷанд фармонҳо ва қонунҳо бароварданд, ки ҳаққи ҳуқуқи занҳоро маҳдуд мекарданд. Масалан, дар фармони роҳбарияти олии амр ба маъруф ва наҳӣ аз мункар (полиси ахлоқ), чунин омада буд: «Эй занҳо, шумо набояд аз манзилҳои худ берун шавед. Агар аз хона берун шавӣ, набояд мисли заноне бошӣ, ки пеш аз зуҳури ислом дар баробари мардон либосҳои муд ба бар карда, худро бо малҳам молида, дар назди мардон биистӣ. Ислом, эътиқоди наҷотбахш нишон медиҳад, ки шаъну шарафи зан хос аст. Ислом ба зан ҳидоятҳои арзишманд медиҳад. Занҳо набояд таваҷҷуҳи бешармонаро ҷалб кунанд, ки ба онҳо бо ҷашми бад менигаранд» [165].

Фармони дигари роҳбарияти олии амр ба маъруф ва наҳӣ аз мункар аз декабри соли 1996 низ масъалаҳои иҷтимоиро танзим мекард. Ба ронандагон савор кардани зани бо буркаи эронӣ манъ шуд. Вайронкорон мувофиқи фармон ба зиндон андохта мешуданд.

Мусиқӣ манъ буд. Дар мағозаҳо, меҳмонхонаҳо, мошинҳо ва сутудияҳо сабти фитта ва мусиқӣ манъ гардид. Агар дар мағоза фиттаи мусиқӣ пайдо мешуд, соҳиби он ба маҳбас партофта шуда, мағоза баста мешуд. Агар навор аз мошин пайдо мегардид, мошин ва ронанда боздошт мешуданд.

Ба навиштаи Раҳимзода Рамазон радиои Афғонистон ба «Овози Шариат» табдил дода шуда, телевизион ҳамчун сарчашмаи таназзули ахлоқӣ манъ гардид [78, с.45].

Нигоҳ доштани кабутар ва паррандагон барои вақтхушӣ манъ шуд. Дар шаҳр дуконҳои фиттафурушӣ баста шуданд. Ороиши мӯй бо услуби амрикоӣ ё аврупоӣ манъ шуд. Одамони мӯйдарозро дастгир карда, ба идораи полиси динӣ мебурданд, то мӯйи сарашонро тарошанд. Онҳо бояд ба сартарош маблағ пардохт мекарданд.

Дар назди ҷӯйборҳои шаҳр шустушӯи ҷавонзанҳо манъ шуд. Вайронкорон боздошт ва бо муомилаи дурусти исломӣ ба хона оварда мешуданд ва шавҳаронашон ҷазои саҳт мегирифтанд.

Ҳангоми издивоҷ мусиқӣ ва ракс манъ гардид. Дар сурати риоя накардани қонун сарвари оила боздошт ва мучозот мешавад. Ба замми ин, «Толибон» қонун бароварданд, ки тирезаҳои хонаҳо сиёҳ карда шавад, то мабодо ҷашми марде ба дохили хона наафтад ва занро набинад.

Дар маҷмӯъ, дар низоми «Толибон» занон қариб, ки зиндони хона буданд, онҳо бидуни ҳамроҳии маҳраи худ аз хона баромада наметавонистанд. Ба зан ҳамчун мол муносибат мешуд, ки ин аз комилан беҳуқуқии занон далолат мекард [131].

Раҳимзода Рамазон Ҳамро, вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-полковники милитсия, дар китоби худ «Афғонистон: таҳлилҳо ва воқеият» ба масъалаи поймол шудани ҳуқуқи занон дар Иморати исломии Афғонистон таваҷҷуҳ зоҳир намуда, суҳбати Залмай Халилзод бо вазири иттилооти Толибон Амирхон Мутақиро чунин нақл мекунад. Залмай Халилзод аз Амирхон Мутақӣ мепурсад: «Ба ман нишон диҳед, ки дар кадом ҷои Қурон навишта шудааст, ки бо занон ҳамчун шаҳрвандони дараҷаи дуюм

муносибат бояд кард, онҳо бояд бо фаранҷӣ гарданд ва аз гирифтани маълумот маҳрум бошанд». Дар посух, Амирхон Мутақӣ худро ноҳинҷор ҳис намуда, изҳор медорад, ки «Толибон тибқи нишондодҳои муллоҳо амал мекунанд». Ба гуфтаи муаллиф, муллоҳо дар сохтори мазҳабӣ аз Толибон болотар қарор доранд.

Дар идомаи суҳбат, Халилзод боз савол мегузорад: «Тавре маълум аст, бисёре аз муллоҳои афғон саводи кофӣ надоранд. Андешаҳои онҳо дар чунин масъалаи муҳим набояд кӯр-кӯрона қабул карда шаванд. Пас мақомоти олии динӣ кучоянд?» Ба ин суол Амирхон Мутақӣ посухе намодааст.

«Толибон» тамоми ҷашнҳои миллӣ, аз ҷумла Иди Наврӯзро манъ карданд. 18-уми март соли 2000 радиои «Толибон» эълон кард, ки маросими соли нав ҳилофи шариати исломӣ аст ва набояд таҷлил гардад. Полис 21-уми март бо зӯру хушунат ба таҷлили Наврӯз дар шаҳрҳои Кобул ва Мазори Шариф монеа шуд.

Мавриди зикр аст, ки осори осорхонаи Кобул, ки гаронбаҳотарин осори бостонии Афғонистон буд, чандин бор таллаю тороҷ гардид. Роҳбари «Толибон» Мулло Умар 26-уми феввали соли 2000 фатвои нобуд кардани мучассамаҳои Буддуро дар Бомӣён эълон кард, ки таърихи 2 ҳазорсола доштанд. Ҷомеаи байналмилалӣ ин иқдоми «Толибон»-ро маҳкум намуда, онро ҷиноят бар зидди мероси ҷаҳонӣи башарият донистанд ва талаб кард, ки аз ин ҷиноят худдорӣ кунанд. «Толибон» ба ҳама даъват ва тақозои аҳли башар, махсусан пайравони Буддо дар бораи хароб накардани мучассамаҳо ҷавоби манфӣ дода, 9–11 март соли 2001 он ёдгориҳои гаронбаҳоро аз байн бурданд. Баъд аз ин, бисёр аз кишварҳо, ки ҷанги Афғонистонро масъалаи дохилӣ меҳонданд, ба ҳубӣ моҳият ва хатари «Толибон»-ро дарк карданд.

Амалҳои «Толибон», нақзи ҳуқуқи башар, махсусан ҳуқуқи замон, хароб кардани ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ, наслкушӣ сиёсати «замини сӯхта» ва дигар аъмоли зишти онҳо, ҳамзамон бо нуфуз пайдо кардани гурӯҳҳои ифротӣ ва террористии хориҷӣ дар Афғонистон амалӣ мешуд.

Ба ҳар як мусулмон равшан аст, ки дини мубини ислом мусулмононро аз озори одамон, ваҳшоният, ғитна дар байни мардум комилаи манъ менамояд ва ин амалҳоро хилофи ислом мешуморад. Ҳатто истифодаи тамокуро барои мусулмон макруҳ меҳисобад. Вале ин гурӯҳ худро паҳнкунандани ислом мешумориданд ва гӯё давлатро тибқи гуфтаи Худованду расулаш идора менамоянд, вале аз лаҳзаи ба сари қудрат омадани онҳо кишти тарёку озори мардум, таҷовузи одамон зиёд гардид.

Ин буд, ки ҷомеаи байналмилалиро афзоиши кишти тарёк дар Афғонистон низ нигарон кард. Бо вучуди изҳороти «Толибон» дар бораи манъ кардани кишти тарёк, деҳқонон озодона ба кишти он машғул буданд. Ҳукумати «Толибон» аз ҳосили тарёк 20% андоз мегирифт, ки ба қавли исломшиносон аз меъёри закоти исломӣ хеле зиёд буд. Ба қавли А. Рашид, дар ибтидо аз ҳисоби андоз аз ҳосили маводди муҳаддир ғоидаи «Толибон» 20 млн. долларро ташкил мекард, ки дар соли 1998 ин рақам ба 3 млрд. доллари амрикоӣ расид [79, с.225]. Ин пул, аз ҷумла барои хариди силоҳу муҳиммоти ҷангӣ сарф мешуд.

Ҷомеаи байналмилалӣ, СММ, Созмони конфронси исломӣ ва анҷуману созмонҳои дигари байналмилалӣ аз роҳбарияти «Толибон» даъват ба амал овард, ки барои ҳалли масъалаи Афғонистон ва ташкили давлати фарогир бо Давлати исломии Афғонистон сари мизи гуфтушунид нишинанд, вале «Толибон» ин дархостро рад мекарданд ва ё шартҳои мегузоштанд, ки ҳеҷ қобили қабули ҷониби дигар набуд. Ҷуноне дида мешавад, имрӯз ҳам, ки «Толибон» дубора ба қудрат расиданд, талабҳои ҷомеаи байналмилалиро қабул надоранд.

Он вақт ҷомеаи байналмилалӣ маҷбур гардид, то муқобили «Толибон» чораҳои зарурӣ андешад. 15 октябри соли 1999 Шурои амнияти СММ Қатъномаи 1267-ро қабул кард, ки аз «Толибон» даъват мешуд, то Усома бини Лоданро таслим кунанд [6]. Дар асоси ин қатънома ба муқобили онҳо таҳримҳои байналмилалӣ пешбинӣ мешуд. Парвози ҳавопаймоҳои ширкати ҳавоии «Ориёно» ба хориҷи кишвар манъ гардид ва шумораи ҳисобҳои

бонкии «Толибон» дар бонкҳои хориҷӣ баста шуд. Аммо ин даъвату таҳримҳо ба «Толибон» ҳеч таъсире накарданд. Бинобар ин, 19-уми декабри соли 2000-ум Шурои амнияти СММ Қатъномаи 1333-ро қабул карда [7], ба муқобили «Толибон» таҳрими низомӣ муайян намуд. Ин маънои онро дошт, ки ҳамаи кишварҳо уҳдадоранд, ба «Толибон» ғуруҳтани яроқ ва дигар воситаҳои ҷангино манъ кунанд, ба онҳо машвараю маслиҳат дар робита ба умури низомӣ нарасонанд. Манбаъҳои молии Усома бини Лодан* дар бонкҳои хориҷӣ боздошта шуданд. Бо мақсади мубориза ба муқобили маводди муҳаддир ва роҳ надодани сармоягузори терроризм аз ҳисоби маблағи аз маводди муҳаддир ба даст омада ба «Толибон» расонидани маводди химиявӣ мамнуъ эълон гардид. Мувофиқи Қатъномаи 1333 Шурои амнияти СММ парвози ҳавопаймоҳои хориҷӣ аз ҳудуди Афғонистон, ба ғайр аз ҳавопаймоҳое, ки аз тарафи Кумитаи муқозоти СММ иҷозат дода шудаанд, манъ гардид.

Ба навиштаи М.Р. Арунова «моҳи августи соли 2000 дар шаҳри Музаффарободи Покистон маҷлиси махфии ҷонибдорони Усома бини Лодан аз созмонҳои «Ал-Қоида»* ва ғуруҳҳои тундрави покистонӣ «Ҳаракат-ул-ансор», «Ҳизби исломӣ», «Ҳаракат-ул-муҷоҳиддин», «Ҷамоати таблиғ ва даъво», «Лашкари тайиба» ва «Ал-Бадр» бо иштироки роҳбари «Ҳаракати

* Усома бини Лодан тибқи маълумотҳо соли 1953 ва баъзе дигар соли 1957 таваллуд шуда, фарзанди ҳабдах (дар миёни 57 фарзанд) - уми Муҳаммад бини Лодани яманӣ буд. Модараш саудитабор ва яке аз 20-умин ҳамсари Муҳаммад ба шумор мерафт. Муҳаммад соҳиби ширкати сохтмонӣ буд ва аз ҳисоби бозсозӣ ва навсозии масҷиди Макка ва Мадина соҳиби сарвати зиёде гардидааст. Ӯ бо шоҳ Файсал робитаи наздик дошт. Усома ҳангоми таҳсилаш дар Донишгоҳи Абдулазиз ба мутолиоти исломӣ шавқ пайдо кард. Падараш аз ҳомиёни муҷоҳиддини афғон буд ва ба онҳо ёри мерасонид. Бинобар ин, вақте Усома тасмим гирифт ба муҷоҳиддин бипайвандад, хонаводааш бо хушнудӣ қабул карданд. Соли 1979 ба Покистон рафта, бо муҷоҳиддин ҳамроҳ шуд ва бо нерӯҳои Шуравӣ мубориза бурд. Соли 1988 ӯ созмони «Ал-Қоида»-ро таъсис дод. Соли 1992 мақомоти Арабистони Саудӣ ӯро аз салтанат берун карданд ва ӯ ба Судон рафт, вале зери фишори Амрико дар соли 1996 маҷбур шуд, ки кишварро тарк кунад. Пас аз расидан ба Афғонистон, ӯ бо ИМА ҷанг эълон кард ва ба як ҷанг ҳамлаи террористӣ фармон дод. Барои ширкат дар тарқишҳои сафратхонаҳои ИМА дар Кения ва Танзания дар соли 1998, Усома бини Лодан ба рӯйхати даҳ фирорӣ дар ҷустуҷӯ ва террористҳои кофтукови рус (англис) шомил карда шуд. Дар воқеаи 11-уми сентябри соли 2001 низ Усома бини Лодан даст дошт. 2-юми майи соли 2011 Усома бини Лодан дар ҷараёни амалиёти нерӯҳои вижаи Амрико бо фармони Барак Обама дар паногоҳи худ Абботободи Покистон ба қатл расонида шуд.

* «Ал-Қоида», «Ҳаракат-ул-ансор», «Ҳизби исломӣ», «Ҳаракат-ул-муҷоҳиддин», «Ҷамоати таблиғ ва даъво», «Лашкари тайиба», «Ал-Бадр» ва «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» дар Тоҷикистон ғуруҳи мамнуъ ва террористӣ эълон шуда.

исломии Ўзбекистон», ки мақсад аз он ба роҳ мондани мубориза бар зидди низомҳои сари қудрат дар кишварҳои Осиёи Миёна буд» [101, с.22].

Моҳи июни соли 1997 нерӯҳои зидди «Толибон» аз таъсиси «Ҷабҳаи муттаҳиди миллии Ислामी наҷоти Афғонистон» таъсис дода шуд, ки бо таври ғайрирасмӣ, ҳамчун «Иттиҳоди Шимол» машҳур шуд, хабар доданд [176].

Эътилофи Шимол бо пуштибонии Русия, ҳамчунин кишварҳои Ғарб ва давлатҳои минтақа ва бо дастрасӣ ба силоҳҳои наву замонавӣ тавонист дар муддати кӯтоҳ то 25 фоизи қаламрави кишварро зери назорати худ дарорад. Аксари аҳолии ин минтақахоро тоҷикон ташкил медоданд.

Аммо соли 1998 «Толибон» тақрибан 80 % қаламрави Афғонистонро таҳти назорат гирифтанд. Моҳи августи соли 1998 «Толибон» бори дигар баъди ронда шудан дар соли 1997 аз Мазори Шариф ин шаҳрро забт карданд ва барои пешгирии такрори шуриши соли 1997 мардумро қатли ом карданд [188].

Бо вучуди истикрори сулҳ дар қаламрави таҳти назорат, низоми «Толибон» натавонист иқтисоди Афғонистонро эҳё кунад, ки дар натиҷаи ҷангҳои тӯлонӣ ба мушкilotи зиёд дучор мешуд. Низоми «Толибон»-ро Покистон аз ҷиҳати молиявӣ дастгирӣ мекард. Инчунин, онҳо бо кишварҳои ҳамсоя - Туркманистон ва ҳатто Эрон тиҷорат мекарданд ва аз фурӯши афюни дар Афғонистон истеҳсолшуда маблағҳои зиёд ба даст меоварданд. Бо гузашти вақт, «Толибон» таҳти фишори ҷомеаи ҷаҳонӣ, моҳи июли соли 2000 маҷбур шуданд, ки парвариши кӯкнорро манъ кунанд. Дар натиҷаи ин қарор, истеҳсоли афюн дар ҷаҳон ду баробар кам шуд [165].

Ҳукумати «Толибон» аз ҷониби ҷомеаи байналмилалӣ қонунӣ ҳисобида намешуд. Ба истиснои Арабистони Саудӣ, Покистон ва Аморати Муттаҳидаи Араб, дигар кишварҳо Аморати исломиро ба расмият нашинохтанд. Покистон дастгирии молиявӣ «Толибон»-ро идома дод ва онҳоро бо силоҳ таъмин кард [186]. Муносибатҳои байни «Толибон» ва Арабистони Саудӣ, ки аслан ба ин ҳаракат кӯмак мерасонданд, пас аз робитаи «Толибон» бо бин

Лодан, ки аз аввали солҳои 90-уми асри XX бо оилаи шоҳи Арабистони Саудӣ бархӯрд мекард, хеле бад шуд. Соли 1998 муносибатҳои Саудӣ ва «Толибон» комилан сард шуданд [169]. Аксари давлатҳои ҳамсоя ҳаракати «Толибон»-ро ҳамчун таҳдид қабул карданд, ки инро дастгирии ҷунбишҳои ҷудоихоҳ ва исломии «Толибон» тасдиқ кард. Аз ҷумла, моҳи январӣ соли 2000 «Толибон» ҳукумати Чеченистони мустақилро бо сардории Аслан Масхадов ба расмӣ шинохтанд ва бо ӯ муносибатҳои дипломатӣ барқарор карданд [109]. Мақомоти Эрон ҳамсоя аз оғози мавҷудияти ҷунбиш ба он муқобилат карданд, зеро онҳо «Толибон»-ро василаи дасти Покистон, Арабистони Саудӣ ва Амрико медиданд [174]. Ихтилофи Эрон ва «Толибон» соли 1998 ба авҷи аълои худ расид, вақте ки нерӯҳои «Толибон» дар ҳамла ба Мазори Шариф нӯҳ дипломати эрониро куштанд, Эрон қариб буд бо ҳамлаи низомӣ ба Афғонистон посух диҳад [188]. Аммо дере нагузашта робитаҳо байни «Толибон» ва Эрон хуб шуд ва Эрон роҳҳои тичоратиро барои онҳо кушод.

Бояд гуфт, ки сиёсати «Толибон» дар соҳаи маориф нигарониҳои зиёди мардуми Афғонистон ва ҷомеаи ҷаҳониро ба бор оварда буд. «Толибон» дар самти таҳсили духтарон маҳдудиятҳо қарор намуданд. Аз ин рӯ, вазъи омӯзишу тарбия дар ин давра рӯ ба таназзул ниҳод. Масалан, хондан ва кор кардани зан берун аз муҳити хонавода яке аз масъалаҳои муҳим ва ҳассос дар низоми «Толибон» буд. Марказҳои олии таҳсилотӣ, мактабҳо, донишгоҳҳо барои занон мамнӯъ буд. Муҳаққиқи афғонистонӣ Муҳаммад Шариф Шарифӣ дар китоби худ «Омӯзиш ва парвариш дар шароити низоми «Толибон» дар Афғонистон» бо таъкиди Ваҳиди Мужда «Афғонистон ва панҷ соли султи Толибон» чунин навиштааст: «Чанд ҳафта баъд аз сукути Қобул ба дасти толибон, додгоҳи толибон дар мавриди таҳсил ва кори занон шадидан мавриди интиқоди ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор гирифт» [91, с.43].

Мухолифати «Толибон» бо маорифи занону духтарон ва мухолифат ба таълиму таҳсили занону духтарон танҳо ба иқдомот ва иҷрооти вазоратҳои

маориф ва таҳсилоти олий хулоса намешуд. Вазорати амр ба маъруф ва наҳйи аз мункар умдатарин идора ва мақомоти боздорандаи маориф буд. Вазорати амр ба маъруф ва наҳйи аз мункар дар Аморати исломии «Толибон» вазифа ва салоҳиятҳои номаҳдудеро дар татбиқи бовар ва дидгоҳи «Толибон» ба номи «шариати исломӣ» дошт.

«Толибон» саъй доштанд, то мадрасаҳои диниро яку якбора ҷойнишини мадрасаҳои умумӣ созанд. Масалан, «дар Кобул литсейи Зарғуна, ки як литсейии духтарона буд, ба дорулхофиз барои писарон мубаддал карданд». Литсейҳои вилоятҳои Хилманд, Лугар, Ғазнӣ ва ғайра баста шуд [91, с.44].

«Толибон» қабл аз тасарруфи Кобул дар тамоми вилоятҳои, ки таҳти ишғоли онҳо қарор гирифта буд, макотиби духтаронро бастанд. Дар Қандаҳор – дувумин шаҳри бузурги Афғонистон макотиби писарона низ баста гардид. «Мутобиқи гузориши Юнеско дар соли 1990 теъдоди духтарони дар мактаб таҳсил дошта, 34%-ро ташкил мекард, ин шумора дар соли 1999 ба 7% расид. Миқдори ками духтарон дар мактабҳои хусусӣ низ таҳсил мекарданд» [91, с.44]. Бешубҳа, «Толибон» дар самтҳои гуногун таъриф ва амалкарди дигаре аз шариатро доштанд.

Пеш аз омадани «Толибон» занон 40% духтурон, 70% муаллимони Афғонистонро ташкил медоданд, 40 ҳазор зан дар идораҳои давлатӣ кор мекард. Мувофиқи маълумотҳои СММ, соли 1996 дар 158 мактаби шаҳри Кобул 148323 писар ва 103256 духтар дарс меҳонданд. Аз 11 ҳазору 308 муаллим 7793 нафараш зан буд. Ба қавли раиси собиқи Донишгоҳи Кобул Ҳасанёр дар ҳамин сол дар ин донишгоҳ 4 ҳазор духтари донишҷӯ машғули таҳсил буданд [35, с.127-128]. Аммо «Толибон дар баҳори соли 1997 теъдоди 7014 тан аз муаллимони зан ва дар соли 1998 ба теъдоди 27054 тан муаллим ва корманди маорифро, ки аксаран занон буданд, аз вазифаашон сабукдӯш карданд» [91, с.45]. Вазорати маорифи «Толибон» расман бастҳои марбути занонро ба шумули муаллими занон дар макотиб ва муассисоти омӯзишӣ барҳам доданд.

«Толибон» дар давраи ҳукмронии худ ба таҳияи қонун дар соҳаи маориф ва муқаррароти дар бораи омӯзиш дар таҳсилоти олӣ ва макотиб, аз ҷумла саводомӯзӣ оғоз карданд. Аммо амалкарди онҳо бо қонун ва муқаррароте, ки худ қабул намуда буданд, дар зиддият қарор дошт. Барномаҳои таълимии мактабҳо низ тавре тартиб гардида буд, ки бештари соатҳо ба улуми динӣ ҷудо шуда буд.

Умдатан афроде, ки дар роҳбарии Вазорати маорифи «Толибон» таъйин мегардиданд, афроди мутаассиб буданд ва ҳар кадом нисбат ба шахси пешина дар самтдиҳии раванди омӯзиш ба сӯйи гумроҳӣ пеша мегирифт. Мавлавӣ Сайид Ғиёсиддин шахсан методи таълими муаллимонро зери назорат дошт ва таълими риёзӣ ва расм низ мамнуъ қарор дода шуд ва маошоте, ки аз тарафи муассисаҳои ғайридавлатӣ ба муаллимон пардохта мешуд, мамнуъ гардид. Шогирдони мадрасаҳо ба монанди ҷангҷуёни ҳарбӣ кор гирифта мешуд. Аъзои мадрасаи Форуқия, ки аз тарафи Мулло Муттақӣ дар минтақаи Институти политехникӣ таъсис гардида буд, аз рафтани ба ҷабҳаи ҷанг худдорӣ карданд ва дар натиҷа ин мадраса баста шуд.

Ба андешаи А. Расулӣ «Вазъи таълим ва рушди фарҳанги ҷомеа ба ҳолати завол расид ва мардум дар зерӣ фишори маънавии миёншикан қарор гирифтанд. Мардуми Афғонистон, махсусан духтарон ба таври кулӣ аз таҳсил дур монда буданд ва маориф аз рушду ташаккул боз монд» [75, с.38].

Сиёсати муҳолифат бо маорифи навин аз ҷониби «Толибон» танҳо ба бастани макотиби духтарон ва тағйир дар низоми омӯзишӣ ва барномаҳои дарсии мактабҳо ва муассисаҳои таҳсилоти писарон маҳдуд намешуд. «Толибон» бастани салларо барои шогирдони тамоми давраҳои мактаб, ҳатто касбӣ, давраи ибтидоӣ ва донишҷуёни муассисоти таҳсилӣ ва касбӣ маҷбурӣ эълон карданд. «Доштани риши баланд ва худдорӣ аз пушидани кастюм яке аз шартҳои «Толибон» барои аҳли маориф буд», - навиштааст М. Шарифӣ [91, с.45].

Муҳолифат ва хусумати «Толибон» бо маорифи нав, ба хусус таълиму тарбияи духтарон сабаби эҷоди макотиб ва муассисаҳои махфӣ таҳсилоти

духтарон шуд. Ин навъ мактабҳо дар солҳои ҳокимияти «Толибон» аз тарафи муассисаҳои ғайридавлатӣ ташкил мегардид ва агар онҳо аз мавҷудияти чунин мактабе иттилоъ ҳосил менамуданд, феврал онро баста, масъулини онро ҷазо медоданд. Мактабҳои духтарона, ки тавассути «Толибон» баста шуданд, инчунин теъдоди муаллимони зан ҳам кам шуд. Мутахассисон чунин ақида доранд, ки сабаби зиддияти «Толибон» бо маориф ва илми муосир бардошт ва огоҳии нодурусти онҳо аз ислом аст. Дар ҳоле ки ислом ҳеҷ гоҳе бо илмҳои асрӣ муқобил нест.

Бояд қайд кард, ки ин гурӯҳ, аз деҳаҳо ва қабилҳои тақрибан таълимнофта, бо дидгоҳ ва ҷаҳонбинии танг зухур намуда буд, бо шиори татбиқи шариат ва истифода аз эҳсоси поки мардум ақидаи худро болои онҳо таҳмил намуданд. Ин гурӯҳ василае буданд дар дасти душманони сиёсӣ ва таърихии Афғонистон. Онҳое, ки дар ташкили ин гурӯҳи тачовузор ва ақибгаро нақши таъйинкунандаро ифода намуда, дар тачҳиз ва фиристодани онҳо ба кишвар аз тамоми имконот истифода бурданд, решаҳои маорифро хушкуниданд.

Мулло Муҳаммад Ғавс вазири корҳои хориҷии «Толибон» дар як нишасте бо намояндагони СММ зиддияти «Толибон»-ро дар масъалаи донишомӯзии занон ба таври мухтасар чунин баён карда буд: «бо афроди низомии хеш созишномае дорем, ки яке аз қисматҳои он манбаи мавзӯи таҳсили занон аст. Агар мо ин созишномаро иҷро накунем, низомиён марзҳои ҷангиро раҳо карда, ба деҳаҳои худ бармегарданд. Аз ин ҷиҳат, то замоне ки муҳолифин дар муқобили мо қарор доранд, мо низ барои ҷанг бо онҳо ниёз дорем. Аз ин рӯ, мо маҷбур ҳастем, ки ба ин сиёсати худ то замони ба охир расидани ҷанг идома диҳем» [83, с.121].

Ҳамин тавр, бо дур сохтани занон аз низоми маориф, ки аксарияти муаллимони кишварро ташкил медоданд, дар ҳақиқат, низоми маорифи замонавӣ коста гардид. Бояд гуфт, ки дар Аморати исломӣ баъд аз соли 2021 ҳам ин вазъият такрор шудааст. Ин шаҳодат аз он медиҳад, ки намояндагони боломақоми «Толибон» ҳақиқатро пинҳон дошта, ҷомеаи байналмилалиро фиреб медоданд.

Имрӯз ҳам мисли солҳои 90-уми асри XX сабаби кушода нашудани мактабҳои духтаронаро масъалаи иқтисодӣ ба қалам додаанд. Лекин дар он вақт ва имрӯз ҳам, масъалаи на иқтисодӣ, балки таърифи нодуруст аз дин аст. Масалан, «давлатҳои аврупоӣ ҳозир буданд, харчи сохтмон ва таъмини ҳамаҷиҳатаи панҷ мактаби духтаронаро дар Кобул ба уҳда бигиранд» [151, с.26]. Кишварҳои аврупоӣ омода буданд, 10 мактаби бузургро дар шаҳри Кобул сохта ва таъмир намоянд, ба шарте ки 5 мактаби он барои донишомӯзии духтарон сохта шавад. Аммо «Толибон» ин корро ба ҳар баҳона кашол доданд.

Дар соҳаи тандурустӣ низ Толибон маҳдудиятҳо ҷорӣ намуда, қоидаҳои ғайриқонунии беморхонаҳои давлатӣ ва хусусан дар асоси принципҳои шариат ба роҳ монданд. Масалан, беморони зан бояд ба табибони зан муроҷиат кунанд. Агар табиби мард лозим шавад, занро бояд ҳеши наздиқаш ҳамроҳӣ кунад. Ё ки табиби мард набояд дигар узвҳои бадани занро бинад ва даст нарасонад, ба ҷуз он узве, ки гирифтори ин беморӣ аст, утокҳои интизории беморони занона бояд беҳатар пӯшида шаванд ва шахсе, ки навбати беморони занро идора мекунад, танҳо зан буда метавонад.

Чунин қоидаҳоро Вазорати ниғаҳдории тандурустӣ аз номи амирул-муъминин Мулло Муҳаммад Умар қабул намуда буд. Ғайр аз ин, «Толибон» дар байни духтуроне, ки дар ИҚШС маълумоти олӣ гирифта буданд, «тозақунӣ» гузаронда, ҳамаи шахсонро, ки барои хондани ҳубу аъло мукофотонида шудаанд, аз кор озод карданд. Ин дар шароите буд, ки духтурон тамоман намерасиданд. Соҳаи тандурустӣ дар мамлакат амалан хароб шуда буд. Аз 31 вилоят танҳо 11-тоаш беморхона ва бунгоҳи тиббӣ дошт. Масалан, дар вилояти Ҳирот ки шумораи аҳолии он тақрибан 800 ҳазор нафар мерасид 30 духтур рост меомад [122].

Ҳамин тавр, «Толибон» баъди ба қудрати сиёсии Афғонистон расидан, гӯё динро дар ҷойи аввал гузоштанд ва мардонро ба пӯшидани ҷомаву салла ва занонро ба пӯшидани ҳиҷоб даъват карданд. Вале он чизҳое, ки умуман ба дин тааллуқ надошт, онҳоро ҳам бар сари мардум бор карданд. Масалан, дини ислом зарар нарасонидан ба дигаронро ё барои марду зан хонданро фарз ғардонидаст, аммо

«Толибон» бедодгариҳоро нисбати мардум раво дониста, занонро аз ҳаққи хондан маҳрум карда буд.

«Толибон» меҳостанд давлати исломиро ташкил диҳанд, аз ин лиҳоз номи давлатро ба Аморати исломӣ иваз карданд. Андешаи динии баргирифтаи онҳо хосси мактаби Девбанд ва омехта бо суннатҳои қабилавии пуштуҳо буд. Ягон барномаи пешрафт ва консепсияҳо барои пешрафти кишвар таҳия нагардид. Дар самти маориф бояд, ки чораҳои зарурӣ андешида мешуд, баръакс тамоми мактабҳои занона баста шуданд. Дар ин радиф, мактабҳои зиёд дар натиҷаи задухӯрдҳо валангор шуда, ба ҳок яксон гардида буданд. Баъзе мактабҳое, ки дар маҳаллаҳо монда буданд, ба пойгоҳи низомӣ табдил ёфтанд. Вазъи соҳаи тандурустӣ ҳам бисёр ташвишовар гардид, ки сабаби асосиаш дар сиёсати нодуруст ва таассубангези «Толибон» нухуфта буд.

Дар умум, афкори «Толибон», ки ба талаботи ҷомеа ҳеч созгор несту мантиқан ҷомеаро ба қафо, яъне асрҳои миёна бурданист, боис шуд, ки тамоми самтҳои ҳаёти шаҳрвандон ба мушкilot гирифтор шавад. «Толибон» ба одитарин ҳуқуқи афроди ҷомеа арҷ нагузошта, тамоми зулму истисморро нисбати шаҳрвандон раво медиданд ва онро пӯшиши исломӣ мебахшиданд. Дар ҳоле ки тафаккури солим несту бар ивази он ҷаҳолат ҳукмрон аст, аз ахлоқу ислом ва ҳуқуқи инсонӣ ҳарф задан ғайримкон аст. Хоҷагони хориҷии «Толибон» ҳам ин сиёсатро дастгирӣ намуданд, чун барои онҳо идора намудани афроди аз донишу маърифат дур осон буд. Хурофоту ҷаҳолат дар ин сарзамини тамаддунӣ ба сатҳе расид, ки таърих мислашро ёд надорад. Ҳатто дар аҳди ҳучуми муғулҳои ғосиб маънавияту фарҳанги Хуросон то ин сатҳ осеб надида буд. Дарки нодурусти аҳкоми шариати исломӣ ҷомеаро ба ҷаҳолат рӯ ба рӯ сохт. Чӣ дар назария ва чӣ дар амалия ҳукумати «Толибон» ба ҳеч талаботи ҷомеаи асри нав созгор набуд. Аксари аъзои ин ҳаракати тундгаро худ дарк накарда буданд, ки бо кадом роҳу равиш ҳаракат доранд. Аксаран таълимгирандагони мадрасаҳои Покистону қисми ҷанубу ғарбии Афғонистон буданд, ки дар зерини таъсири руҳониёни қавмгаро таълим

мегирифтанд. Дарку фаҳмиши нодуруст аз мактаб дур мондан кишварро ба мочарои сиёсӣ ва майдони амалишавии ҳадафҳои нопоки қудратҳои хориҷӣ гирифтор намуд.

3.3. Шаклгирии муқовимат бар зидди «Толибон» ва терроризми байналмилалӣ

Пас аз васеъ гардидани доираи нуфуз ва ишғоли бештари қаламрави Афғонистон 26-уми сентябри соли 1996 «Толибон» Кобулро ишғол намуда, пойтахти худхондаи Аморати Исломии Афғонистонро аз Қандаҳор ба Кобул интиқол доданд. «Толибон» бо тарзу усулҳои асримиёнагӣ идораи давлатро ба роҳ монда, зулму истибдодро бештар карданд. Ҳақ бар ҷониби И.Е. Катков аст, ки чунин навиштааст: «Ин ваҳшонияти онҳо характери намоишкорӣ дошта, аҳли ҷомеаро ба даҳшат овардан меҳостанд» [115, с.44].

Зулму истибдод ва ваҳшонияти ҳаракати «Толибон», ҳамчунин тезу тундшавии вазъи дохилии Афғонистон зарурат пеш овард, ки 4-уми октябри соли 1996 роҳбарони Қазоқистон, Қирғизистон, Федератсияи Русия, Тоҷикистон ва Ўзбекистон изҳороти муштарак нашр намоянд. Дар он гуфта мешуд, ки «амалҳои низоми нав дар Афғонистон вазъиятро пуршиддат карда, ҷочаи умумимиллиро ба вучуд оварда, боиси парокандашавии давлати афғонҳо мегардад» [150, с.47].

Ишғоли шаҳри Кобул роҳи «Толибон»-ро ба самти шимол ҳамвор намуд. Вале новобаста ба ин онҳо ба як чанд шикаст дучор гашта, маҷбур шуданд, ки 22-юми октябри соли 1996 бо Аҳмадшоҳи Масъуд қарордоди муваққатиро ба имзо расонанд. Ибтидои моҳи ноябри соли 1996 оромии нисбӣ барқарор гашт. Дар ин лаҳза се қувваи асосӣ дар сахна намоён буд:

- ҳаракати «Толибон»;
- қувваҳои ҳукумати зери фармондеҳии Аҳмадшоҳи Масъуд;
- дастаҳои генерал Абдурашид Дўстум, ки шаш вилоятро дар шимоли Афғонистон зери дасти худ нигоҳ медошт.

Шурои амнияти СММ аз мураккаб гардидани вазъи Афғонистон ба ташвиш омада, Қатъномаи 1076-ро қабул кард ва аз роҳёбии терроризм дар ин давлат бори нахуст хабар дод [2-М, с.218].

Муҳаққиқи рус Н.И. Козирев дар мақолаи худ дар бораи ишғоли Мазори Шариф аз тарафи «Толибон» чунин зикр намудааст: «24-уми майи соли 1997 «Толибон» Мазори Шарифро ишғол карданд. Генерал Абдурашид Дӯстум ба Туркия фирор кард. Покистон ҳаракати «Толибон»-ро расман эътироф кард. Баъди чанд муддат ба он Арабистони Саудӣ ва Аморати Муттаҳидаи Араб ҳамроҳ шуд. Вале «Толибон» шаҳрро зери нуфузи худ нигоҳ дошта натавонистанд ва 27–28- уми май гурӯҳи «Толибон» дар Мазори Шариф торумор карда шуд» [116, с.42]. Аммо ин шикаст муваққатӣ буд ва баъди як сол дар моҳи августи соли 1998 онҳо дубора Мазори Шарифро ишғол карда, 2000 мардуми ҳазораро, ки соли гузашта дар қиёми зидди «Толибон» фаъол буданд, дар давоми 3 рӯз ба қатл расониданд [130, с.26-27].

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки дар ҳудуди Афғонистон ҳар сол беш аз 15 ҳазор ифротгаро аз 20 давлати ҷаҳон аз тайёрии ҷангӣ мегузаштанд. Зархаридон тайёрии махсусро гузашта, дар Чеченистони Русия, Эрон, штати ҳиндии Ҷамму ва Кашмир, ноҳияи худмухтори Синзяну Уйғури Чин ва дигар мамлакатҳои Осиёи Марказӣ дар амалиёти ҳарбӣ ва террористӣ иштирок мекарданд.

Оид ба ин масъала Шурои амнияти СММ дар ҷаласаи 3952-и худ моҳи декабри соли 1998 Қатъномаи 1214 (1998) «Оид ба вазъи Афғонистон»-ро қабул намуд. Дар ин Қатънома ба «Толибон» муроҷиат гардидааст, ки онҳо додани паноҳгоҳро ба ташкилот ва террористони байналхалқӣ ва дигар гурӯҳҳои афғонӣ хотима диҳанд ва оид ба маҳкама кашидани гунаҳкорони ба терроризм айбдоршаванда ҳамкорӣ намоянд [132, с.96-103].

Дар ин давра ҳар як қисмати Давлати исломии Афғонистон дар алоҳидагӣ бар зидди «Толибон» мубориза мебарданд. Вале ҳеч кадомашон ба муборизаи онҳо тоб оварда наметавонистанд. Хатари бузурги «Толибон»-ро эҳсос намуда, гурӯҳҳои гуногуни низомию сиёсӣ зиддиятҳои

байниҳамдигарии худро як сӯ гузошта, дар Ҳинҷон чамъ омаданд. Дар Ҳинҷон Аҳмадшоҳи Масъуд, Абдуррашид Дӯстум ва намояндаи аҳзоби шиамазҳабон Карим Халилӣ барои муборизаи якҷоя бар зидди «Толибон» ба як қарор омаданд. Онҳо дар Ҳинҷон «Ҷабҳаи Муттаҳид»-ро бо роҳбарии Аҳмадшоҳи Масъуд ва як чанд роҳбари ҳизбҳо аз қабили Абдуррашид Дӯстум, Карим Халилӣ*, Муҳаммад Акбарӣ, Абдулраб Расул Сайёф ва Саид Аҳмад Гелонӣ* таъсис доданд.

Ба навиштаи муҳаққиқони афғонистоншиноси тоҷик Қ. Искандаров, Р. Давлатов, Р. Абдуллоҳев «то ишғоли манотиқи шимол аз ҷониби «Толибон» нерӯҳои Ҷамъияти исломӣ дар ин вилоятҳо 65000 ҳазора ва ўзбекҳои Халилӣ ва Дӯстум 50 ҳазор сарбоз дар ҳайати Иттиҳоди шимол доштанд» [45, с.167].

Дар ин ҷо суоле ба миён меояд, ки чаро ин роҳбарон ба миқдори зарурӣ сарбоз доштанд, вале бар зидди «Толибон» истодагарӣ карда наметавонистанд? Сабаби асосӣ дар номутаҳидии роҳбарони ҳизбу ҳаракатҳо аст, ки ботинан дар байнашон ваҳдат вучуд надошт. Баъзан омилҳои этникӣ ва мазҳабӣ баратарӣ пайдо мекард.

Қумондонҳо ба якдигар боварӣ надоштанд ва муттаҳидона амал намекарданд. Онҳоро танҳо тарсу ҳарос аз «Толибон» муттаҳид карда буд. Баъзе аз қумондонҳо бо пул харида ва фурӯхта мешуданд. Ин буд, ки бо хиёлати баъзе аз қумондонҳо «Толибон» Мазори Шарифро ишғол намуда, ҳокимияти худро дар тамоми вилоятҳои Шимол ва Шимолу Шарқ ба ғайр аз Бадахшон барқарор карданд.

* Карим Халилӣ – роҳбари як қисми «Ҳизби ваҳдати исломии Афғонистон», (соли 1995 баъд аз ба қатл расидани А. Мазорӣ ба ин мансаб расидааст), соли 1949 дар Майдоншаҳри вилояти Вардак ба дунё омадааст. Миллаташ ҳазора. То ташкил гардидани ҳизби «Ваҳдат» якҷо бо А. Мазорӣ дар ҳайати роҳбарӣ ва муассисини созмони «Наср» дохил мешуд. Дар ташкили ҳизби «Ваҳдат» саҳм гузоштааст.

* Сайид Аҳмади Гелонӣ – асосгузори ва раиси «Маҳозии миллии исломии Афғонистон», соли 1933 дар шаҳри Кобул, дар оилаи руҳонии маъруф ба дунё омадааст. Таҳсилот: литсейи Абӯханифаи шаҳри Кобул, факултети шаръиёти Донишгоҳи Кобул ва мутолиоти шахсӣ дар назди уламоҳои барҷастаи Афғонистон. Дар замони ҳукумронии Муҳаммад Зоҳиршоҳ бо ҳонадони ҳукумрон наздикӣ дошт, замин ва амволи манқул ва ғайриманқули зиёд, аз ҷумла намояндагии фурӯши автомобилҳои ширкати «Пэжо»-ро дар ихтиёр дошт. С.А. Гелонӣ баъд аз инқилоби соли 1978 ба Пешовар рафта, Маҳозии миллиро ташкил кардааст. Аз солҳои ҷанг то имрӯз ҷонибдори Лувӣ Ҷирга (Маҷлиси бузург) ва бозгашти М. Зоҳиршоҳ ба сифати роҳбари Афғонистон буд.

Аз омӯзиши раванди мубориза бо «Толибон» бармеояд, ки ягона қуввае, ки дар мавқеи худ истода буд, нерӯҳои ҳукумати бо фармондеҳии Аҳмадшоҳи Масъуд ба шумор мерафт. Чуноне ки Қ. Искандаров менависад: «Дар ин айём Аҳмадшоҳи Масъуд маҳорати баланди сарлашкарӣ нишон дода, қувваҳои калони «Толибон»-ро дар назди Солган шикаст дод ва роҳи онҳоро ба самти нақби Солган баст. Агар дигар гурӯҳҳои муқовимат ҳам ба мисли Аҳмадшоҳи Масъуд мутташакилона муқовимат нишон медоданд, Ҷабҳаи муттаҳид метавонист пеши роҳи «Толибон»-ро ба самти Шимол бигирад» [46, с.47].

Мутаассифона, бисёре аз роҳбарони ҳизбҳо ба ғайр аз Аҳмадшоҳи Масъуд дар ҳолати саҳти мубориза аз хоки Афғонистон фирор мекарданд ва дар ҳолати муътадил гардидани вазъият дубора бармегаштанд.

Муҳақиқони тоҷик Ҳ. Қурбонов, Ғ. Ғолиб таъкид менамоянд: «Баъди ба тасарруфи «Толибон» даромадани аксар манотиқи Афғонистон, Покистон пеш аз ҳама ҳукумати «Толибон»-ро ба расмият шинохт ва пуштибонии худро аз он эълон намуд. Вазири корҳои хориҷии Покистон гуфт, ки ба зудӣ раиси давлати Афғонистон Бурҳониддин Раббонӣ, генерал Абдурашид Дӯстум ва Аҳмадшоҳи Масъуд аз ҷониби «Толибон» дастгир карда мешаванд» [51, с.43].

Бо ишғоли вилоятҳои асосии Шимоли Афғонистон роҳбарони гурӯҳҳои сиёсӣ низомӣ А. Дӯстум, С.М. Нодирӣ ва дигарон аз Афғонистон ба хориҷа рафтанд. Аммо Б. Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд ба муқовимат идома медоданд.

Маҳз, ҳамин эътимод ба пирӯзӣ ва қаҳрамонии Аҳмадшоҳи Масъуд ва Бурҳониддин Раббонӣ ба дигар муборизон боварӣ ва нерӯ мебахшид. Бо вучуди Аҳмадшоҳи Масъуд на танҳо ҳамчун фармондеҳи ҳарбӣ, балки сиёсатмадор ва дипломати моҳир буд. Ӯ кӯшиш мекард, ки симои воқеии «Толибон»-ро ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ошно созад ва дар байни давлатҳои хориҷӣ дастгирӣ ёбад.

Сафари Аҳмадшоҳи Масъуд ба Аврупо, вохурӣ ва суҳбатҳояш бо сиёсатмадорони барҷаста, баромад дар назди вакилони парлумони Иттиҳоди Аврупо ҳамаи ин ба он мусоидат карданд, ки доираҳои расмӣи Ғарб аз бобати воқеаҳои Давлати исломии Афғонистон маълумоти ҳақиқӣ гиранд. Дар Аврупо хавфи бузургӣ «Толибон» ба амнияти на фақат Афғонистон, балки ба тамоми ҷаҳон эҳсос карда шуд.

Аҳмадшоҳи Масъуд ва Бурҳониддин Раббонӣ тавонистанд, ки дар минтақаҳои мухталифи Афғонистон нуқтаҳои муқовиматро ташкил намојанд. Дигар роҳбарони «Ҷабҳаи муттаҳид» ҳам рӯҳбаланд гашта, аз нав ба мубориза ҳамроҳ мешуданд. Абдурашид Дӯстум, ки ба Туркия фирор карда буд, дубора ба Афғонистон баргашт ва бо Аҳмадшоҳи Масъуд пайваст. Исмоилхон аз зиндони «Толибон» фирор карда, аз нав муборизаро шуруъ кард. Ҳаракатҳои халқӣ дар минтақаҳои гуногун бар зидди «Толибон» авҷ гирифт.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки Аҳмадшоҳи Масъуд воқеан ҳам муборизи роҳи истиқлоли миллии Афғонистон буд. Дар ин гуфтаҳо ҷавоби Аҳмадшоҳи Масъуд ба кунҷқобии котиби давлатии ИМА оид ба Осиёи Ҷанубӣ Р. Рейфел бисёр ба маврид ва дақиқ буд. Р. Рейфел аз Аҳмадшоҳи Масъуд суол кард, ки агар «Толибон» Кобулро ишғол намојанд, шумо чи ақсуламал нишон медиҳад, Аҳмадшоҳи Масъуд ҷавоб дод: «Ба кӯҳҳо мебароем ва муборизаро идома медиҳем». Баъди ин Рейфел изҳор кард, ки «Толибон» то қуллаҳои кӯҳҳо ҳам мерасанд. Аҳмадшоҳи Масъуд қулоҳашро аз сар гирифта, ба Рейфел нишон дод ва гуфт: «Агар зерӣ пойи мо ҳамин қадар замин монад ҳам, муборизаро барои истиқлол ва яқпорчагии мамлакат идома медиҳем» [111].

Ҷанги «Толибон»-ро Аҳмадшоҳи Масъуд ҷанги Покистон ба муқобили Афғонистон медонист. «Толибон» ба амнияти тамоми минтақа таҳдид мекарданд. Онҳо борҳо изҳор карда буданд, ки баъди ишғоли Афғонистон ҳудудҳои аморати худро то Русияи марказӣ васеъ хоҳанд намуд. Гӯё халқи

мусулмони Русия ва Осиёи Марказиро аз низоми ғайриисломӣ озод мекарда бошанд.

Идома кардани ҷанг ҳарчи бештар симои ҳақиқии «Толибон»-ро ба ҷомеаи ҷаҳонӣ муаррифӣ мекард. Ҷорӣ кардани қоидаҳои асримиёнагӣ, поймол кардани ҳуқуқи занон, аз байн бурдани осори тамаддуни қадим дар мисоли муҷассамаҳои Буддои 36 метра ва 56 метра дар Бомӣён, табдили Афғонистон ба марказӣ тайёр намудани террористони байналхалқӣ бо сарвари Усома бини Лодан, кишт ва истехсоли маводди муҳаддир, нуктаи назари бисёр давлатҳо, аз ҷумла ИМА-ро нисбати онҳо дигаргун сохт [41, с.6].

Ба навиштаи рӯзноманигори покистонӣ Аҳмад Рашид, дар солҳои 1982–1992 тақрибан 35 ҳазор мусалмони ифротӣ аз 43 кишвари исломии Ховари Миёна, Шимол ва Шарқи Африқо, Осиёи Марказӣ ва Ховари Дур ҳамроҳ бо муҷоҳидини афғон таҷрибаи саҳти ҷанги Афғонистонро аз сар гузарониданд. Илова бар ин, беш аз 10 ҳазор мусалмони ифротӣ бо Покистон ва муҷоҳидини Афғонистон робитаи мустақим дошта, аз идеяи «ҷиҳод» таъсир пазируфтанд.

Саволи асосӣ ин аст, ки сабаби ҷунин аҳаммияти хос пайдо кардани Афғонистон дар чӣ буд? Оё воқеан масъала танҳо ба он марбут мешуд, ки дар Афғонистон коммунистон дар қудрат қарор доштанд? Ё воқеан ислом дар хатар буд? Посуҳи мусбат ба ин саволҳо метавонад танҳо бахше аз ҳақиқатро инъикос намояд. Воқеият ин аст, ки омилҳои ташкили як ҷабҳаи ҷаҳонӣ алайҳи ҳукумати вақти Кобул ва ҳузури низомии Иттиҳоди Шуравӣ дар Афғонистон хеле фаротар аз он чизе буданд, ки бо шиори «ҷиҳод алайҳи куффор» муаррифӣ мешуданд.

Бояд гуфт, ки дар миёни кишварҳои арабӣ, нақши асосӣ дар кӯмак ба ҷунбиши муқовимати Афғонистонро Арабистони Саудӣ бар уҳда дошт. Омилҳои нигарони роҳбарияти саудӣ аз ду самт сарчашма мегирифтанд.

Нахуст, пас аз вуруди нерӯҳои Иттиҳоди Шуравӣ ба Афғонистон, саудиҳо бар ин бовар буданд, ки Маскав дар пайи дастрасӣ ба манбаъҳои

нафту гази Халичи Форс аст ва ҳамла ба Афғонистон танҳо қадами аввал дар роҳи татбиқи ин стратегия маҳсуб меёбад. Ба андешаи онҳо, дар сурати амалӣ шудани чунин нақшаҳосуботи минтақа ҳалалдор мегардид ва дар ниҳоят амнияти хонадони салтанатии Арабистони Саудӣ низ ба хатар рӯ ба рӯ мешуд.

Дуюм, Арабистони Саудӣ худро пешвои ҷаҳони ислом медонист. Аз ин рӯ, таҷовузи Иттиҳоди Шуравӣ ба Афғонистон ва таъсиси ҳукумати коммунистӣ дар он кишвар аз назари саудиҳо ҳамчун таҷовуз ба ҳарими кишварҳои исломӣ ва ҳуди ислом арзёбӣ мешуд, ки амнияти онҳо ва мавқеи идеологии Саудиро таҳдид мекард.

Манофеи стратегии Арабистони Саудӣ дар ин самт бо ҳадафҳо ва манобеи Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва муттаҳидони он мутобиқат дошт ва ҳамин ҳамоҳангӣ заминаи ҳамкориҳои густурда дар қазияи Афғонистонро фароҳам овард.

Арабистони Саудӣ дар нахустин иқдомҳои худ кӯмакҳои молии густурдаеро дар ихтиёри гурӯҳҳои муҷоҳидини афғон қарор дод. Дар марҳилаи баъдӣ, роҳбарияти Саудӣ талош кард аз миёни раҳбарони аҳзоби исломии афғон, ки дар Покистон фаъолият мекарданд, шахсеро пайдо намояд, ки пурра дар иттиҳоди онҳо бошад ва битавонад нақши як раҳбари «исломии намунавӣ»-ро ба таври муассир ифода кунад.

Бо сабабҳои гуногун, аксари раҳбарони аҳзоби исломии афғон наметавонишанд ё намехостанд чунин нақшро, ки саудиҳо интизор доштанд, иҷро намоянд. Аз ин рӯ, интиҳоби онҳо ба Абдуррасули Сайёф рост омад. Ӯ то соли 1980 ҳамчун маҳбуси сиёсӣ дар зиндони Пули Чархии Кобул нигоҳ дошта мешуд. Пас аз озодӣ, Сайёф фавран ба Пешовар рафт ва дар оғоз қасд дошт ба Ҷамъияти исломии Афғонистон бипайвандад. Аммо дар ниҳоят қарор бар он шуд, ки роҳбарии созмони «Иттиҳоди исломии муҷоҳидини Афғонистон»-ро ба уҳда бигирад.

Дере нагузашта А. Сайёф бо кӯмаки саудиҳо хост Иттиҳодро мисли як ҳизби хоси худ истифода кунад. Аз ин сабаб аҳзоби шомили ӯ парпоканда

шуданд. Натиҷаи музокирот ин шуд, ки А. Сайёфро зери назорат доштанд, бо ӯ ворида музокира шуданд. Натиҷаи музокирот он шуд, ки А. Сайёф бо пули фаровони саудиҳо созмони навро бо ҳамон номи «Иттиҳоди исломии озодии Афғонистон» бунёд намуд. А. Сайёф баъд аз ин чунон пайвасти арабҳои ваҳобӣ гардид, ки ҳатто номи худро аз Абдуррасул ба Абдулраб иваз намуд.

Масъалаи дигар муносибати Усома бини Лодан бо Арабистони Саудӣ аст. Пас аз озодсозии Қувайт дар хоки Арабистони Саудӣ 20 ҳазор сарбози амрикоӣ боқӣ монд, ки омили сард шудани муносибатҳо миёни Усома ва Арабистони Саудӣ гардид. Дар чараёни мулоқоташ бо вазири корҳои дохилии Арабистони Саудӣ, шоҳзода Тоиф, Усома ӯро «хоини ислом» номид. Пас аз шикояти шоҳзода ба шоҳ, Усома ба ҳайси «унсури номатлуб» эълон гардид. Бо вучуди ин, дар хонаводаи салтанатӣ ҷонибдорони Усома бини Лодан зиёд буданд ва вай робитаҳои наздики худро бо идораҳои истихбороти Арабистони Саудӣ ва Покистон ҳифз карда буд. Баъд аз ин рӯйдодҳо, соли 1992 Усома бини Лодан ба Судон рафт, ки дар он ҷо ҳукумати исломӣ ба қудрат расида буд.

Дар Судон Усома бини Лодан ба фаъолияти тичоратӣ ва сохтмонӣ машғул шуд. Бародарони ӯ ва ёру дӯстонаш дар иқтисоди Судон сармоягузорӣ мекарданд. Бо ин ҳол, ҳамзамон атрофи Усома ҷангҷӯёни «афғон» ҷамъ мешуданд, ки ҳамагӣ аз сиёсати ҷойгиркунии нерӯҳои Амрико дар Арабистони Саудӣ норозӣ буданд.

Дар ҳамин давра ҷандин амалиёти террористӣ ба вуқӯ пайвастанд, ки боиси марги ҷандин нафар, хусусан сарбозони амрикоӣ гардид. Ба навиштаи муҳаққиқи рус В. Н. Пластун, бо кӯмаки Усома бин Лодан то соли 1995 дар Судон беш аз 20 омӯзишгоҳи террористӣ ташкил шуда буд. Аз соли 1992 то соли 1999, аз тарафи таълимгирифтаҳои ин омӯзишгоҳҳо, ки дар сохторҳои зоҳиран гуногун, вале аслан ягонаи Усома бини Лодан – «Ал-Қоида» муттаҳид шуда буданд, тақрибан 1300 нафар кушта шуданд [71, с.217]. Интиқоди Усома бин Лодан аз хонаводаи салтанатӣ боз ҳам шиддат гирифт ва ниҳоят, соли 1994 Арабистони Саудӣ шахрвандии ӯро бекор кард.

Баъд аз ҳамаи ин рӯйдодҳо фишори Амрико ва Арабистони Саудӣ бар Судон барои хориҷ кардани Усома бин Лодан аз он кишвар афзоиш ёфт. Мақомоти судонӣ маҷбур шуданд, аз ӯ талаб кунанд, ки хоки Судонро тарк кунад. Ба назар мерасид, ки Усома бин Лодан ба чунин таҳаввул омода буд. Ба қавли муҳаққиқи афғонистонӣ Ваҳиди Мужда, соли 1996 се нафар аз фармондеҳони онвақтаи Шурои ҷиҳодии Ҷалолобод – муҳандис Муҳаммад (аз Ҳизби Исломии Мавлавӣ Юсуф Холис), Фазлҳақ (аз Ҳизби Исломии Гулбуддин Ҳикматёр) ва Сознур (аз Иттиҳоди Исломии Абдурраб Расул Сайёф) – барои иштирок дар ҷашни инқилоби Судон ба он кишвар даъват шуданд. Онҳо дар Судон бо Усома бин Лодан вохӯрда, эҳтимолан бо назардошти тахти фишор буданаш ӯро ба Афғонистон даъват карданд [60, с.43]. Моҳи майи соли 1996 Усома бин Лодан ба Афғонистон баргашт. Ҳавопаймои иҷорагирифтаи ӯ ҳамроҳи гурӯҳи арабҳои ҷангчӯ ва аъзои хонаводааш (ба гуфтаи баъзе манобеъ бо ҳамсар ва 13 фарзандаш ва ба гуфтаи дигар бо ду писараш) дар Ҷалолобод фуруд омад. Усома то тасарруфи шаҳри Ҷалолобод ва Қобул аз тарафи Толибон тахти ҳимояи Шурои Ҷиҳодии Ҷалолобод ва махсусан, раиси Ҳизби Исломии Юнус Холис қарор дошт.

Моҳи августи соли 1996 Усома бори аввал эълонияи ҷиҳодро бар зидди Амрико нашр намуд, ки ба гуфтаи ӯ, қасд доштанд Арабистони Саудиро ишғол кунанд. Дар ҳамин замон, Раёсати марказии истихбороти Амрико як механизми назоратӣ ташкил кард, то фаъолияти Усома ва ҷангчӯёнашро пайгирӣ намояд. Дар ҳисоботи Департаменти давлатии ИМА моҳи августи соли 1996 омада буд, ки «Бин Лодан яке аз муҳимтарин манбаҳои ҳимояи молӣ барои фаъолиятҳои ифротгароёни мусулмон дар ҷаҳон аст». Дар ин ҳисобот қайд шуда буд, ки Усома бини Лодан пойгоҳҳои террористиро дар Сомалӣ, Миср, Судон, Яман ва Афғонистон ҳимояи молӣ мекунад. Дароихони молии Усома тахминан 250–300 миллион долларро ташкил медод.

Мақомоти истихбороти Миср баъдтар хабар доданд, ки Усома бини Лодан машғули омода кардани 100 ҷангчӯ – насли дуввуми арабҳои «афғон» буд, то «инқилоби исломиро дар кишварҳои арабӣ амалӣ намояд». Раёсати

марказии Амрико як гурӯҳи махсусро ба Пешовар фиристода буд, то бо ҳамкории покистониҳо ва афғонҳо Усомаро нобуд кунанд, вале ин амалиёт ноком монд. Зеро «Толибон» тамоми шарқи Афғонистонро таҳти назорат гирифта буданд.

Усома бини Лодан маҷбур шуд, ҷои амнтарро барои худ интихоб кунад. Баръакси баъзе гумонҳо, амнияти ӯ аз тарафи «Толибон» таъмин карда мешуд ва Усома ба пойтахти Толибон, шаҳри Қандаҳор кӯчонида шуд. Бо эҳтимоли қавӣ, мақомоти истихбороти Покистон, ки қаблан бо Усома ҳамкорӣ доштанд, дар ин раванд саҳм доштанд. Ҳузури Усома бо «Толибон» ба манфиати Покистон низ буд: аз як тараф, Покистон мехост қисме аз хароҷоти ҷанги Толибон аз тариқи ҷалби кӯмакҳои ҷаҳонии исломӣ бар дӯш гирифта шавад; аз тарафи дигар, ҳузури Усома таҳкими идорашавии Покистонро нишон медод, ки гӯё онҳо дар корҳои дохилии Афғонистон даҳлат намекунанд ва ҷангҷӯён танҳо ба хоҳири эътиқоди худ омадаанд.

Омили дигари робитаҳои Покистон бо Усома бини Лодан ва Афғонистони «Толибон» ин буд, ки Покистон мехост ҷангҷӯёни кашмиро дар омӯзишгоҳҳои низомии Афғонистон таълим диҳад, махсусан дар омӯзишгоҳҳое, ки Усома бин Лодан дар Хуст барои арабҳо ташкил карда буд. Ду пойгоҳи муҳим – «Халид бин Валид» ва «Мавия» – дар ихтиёри ҷангҷӯёни созмони «Ҳаракат-ал Ансор»-и покистонӣ гузошта шуданд, ки пас аз омӯзиш ба ҷанги зидди Ҳиндустон фиристода мешуданд.

Усома бини Лодан дар солҳои ҷиҳодаш дар Афғонистон таҷрибаи бузурге ба даст овард ва медонист, ҷӣ гуна ба эътимод ва дилҳои афғон роҳ ёбад. Ӯ мошинҳои қиматбаҳоро ҳамчун тухфа ба Мулло Муҳаммад Умар ва наздиконаш тақдим мекард ва маблағҳои зиёдеро барои муборизаи «Толибон» бо «Иттиҳоди Шимол» ва ба тарафи худ ҷалб кардани фармондеҳони муҳолиф равона месохт. Ҳузури Усома ба Афғонистон боиси саҳттар шудани сиёсати «Толибон» гардид. Агар дар ибтидо «Толибон» кӯшиш мекарданд, ки ба хоҳири эътирофи байналмилалӣ ба қадамҳои муҳолифат бо Амрико ва ҷаҳон ҷашм пӯшанд, зеро таъсири сармоягузориҳои

Усома бини Лодан Афғонистон ба маркази тарбияи ҷангҷӯёни террорист табдил ёфт.

23 феввали соли 1998 ҳамаи гурӯҳҳое, ки бо «Ал-Қоида» ҳамкорӣ доштанд, дар пойгоҳҳои Усома дар Хуст ҷамъ омаданд. Дар ҳамин ҷаласа «Ҷабҳаи байналмилалӣ исломӣ барои мубориза бар зидди яҳудиҳо ва салибиҳо» таъсис дода шуд. Бино ба маълумоти расонаҳо, ба ин ҷабҳа гурӯҳҳои исломии «Ал-Қоида», «Ҷамоаи исломия», «Ҷиходи ислом», «Ҳаракат-ул Ансор», «Ҷамоат-ал-уламо ислом» дохил гардиданд ва баъдтар созмонҳои исломии дигар аз Либия, Урдун, Ливан, Алҷазоир ва ғайра низ ҳамроҳ шуданд.

Баъд аз ҷаласа изҳороти «Ҷабҳаи байналмилалӣ исломӣ барои ҷиход бар зидди яҳудиҳо ва салибиҳо» нашр шуд. Дар он омада буд: «Беш аз 7 сол аст, ки Амрико муқаддастарин сарзамини исломӣ, яъне Ҷазират-ул-Арабро ишғол кардааст, сарватҳои онро ба яғмо мебарад, бар ҳукмронии он ҳукм содир мекунад, мардуми онро таҳқир мекунад, ҳамсоиягони онро ба ваҳшат меандозад ва пойгоҳҳои худро дар шебаи ҷазира бо сарнайза ҳифз мекунад, то аз тариқи он ба кишварҳои исломии ҳамсоия таҳдид намояд» [79, с.210].

Аммо ҳар касе ки бо ҳаёти Усома бин Лодан ошноӣ дорад, медонад, ки ӯ дар сохтори ҷомеаи исломӣ ҷойгоҳи мушаххас надорад. Ӯ на фақат аст ва на муҳаққиқ, инчунин на устод ё андешапардозӣ маъруф. Аз ин рӯ, дар доираи фикҳ ӯ наметавонад фатво содир кунад. Дархости ӯ барои «куштани амрикоӣҳо» дар Ғарб танҳо ҳамчун назари шахсӣ ва талаби сиёсӣ баррасӣ мешавад ва дар ҷаҳони ислом эътибори қонуний фикҳӣ надорад.

Арабҳои афғон, ки ӯро хуб мешиносанд, мегӯянд, Усома таҳсилоти қавӣ надорад ва тарҳи возеҳе барои ояндаи дунёи ислом пешкаш накардааст. Аз ин ҷиҳат, ӯ дар ҷаҳони ислом на бо Ленин қобили муқоиса аст ва на ба мисли Че Гевара метавонад назарияпардозии инқилоби ҷаҳонии исломӣ бошад.

Усома бини Лодан изҳор дошта буд, ки ИМА барои муҷаҳҳаз сохтани артиши худ ва ҳифзи Аврупо ва Амрико аз Русия 455 миллиард доллар сарф кардаанд, вале як тир ҳам напарондаанд. Ӯ илова кардааст: «Мо бо русҳо

чандин сол чанг кардем ва гарчанде набояд гуфт, ки мо аз болои онҳо ғалаба кардем, Худованд ба онҳо чунон зарба зад, ки аз давлати Иттиҳоди Шуравӣ чизе намонд... Мо рӯзи сиёҳи Амрико ва заволи онро пешгӯӣ мекунем. Иёлотӣ Муттаҳида ба қисмҳои алоҳида чудо мешавад ва онҳо маҷбур мешаванд ҳасади фарзандонашонро аз сарзаминҳои мо ҷамъ карда ба Амрико фиристанд. Иродаи Худованд ҳам ин аст» [71, с.225].

Таркишҳо дар сафоратхонаҳои Амрико дар Кения ва Танзания, ки дар асари онҳо 220 нафар кушта шуд, номи Усома бини Лоданро ҳам дар дунёи ислом ва ҳам дар Ғарб ба сари забонҳо андохт. Иёлотӣ Муттаҳида баъд аз 13 рӯзи ин ҳодисаҳо пойгоҳҳои Усомаро дар атрофи Хуст ва Чалолобод мушакборон намуд. Чандин пойгоҳе, ки «Толибон» дар ихтиёри тундравони покистонӣ ва арабҳои афғон гузошта буданд, мавриди ҳамлаи мушакӣ қарор гирифтанд. Пойгоҳҳои «Ал-Бадр», «Холид ибни Валид», «Маовия» аҳдофи аслий буданд. Дар натиҷаи ин ҳамлаи мушакӣ 14 хориҷӣ ба қатл расид: 3-яманӣ, 2-мисрӣ, 1-судонӣ, 1-турк ва 7-покистонӣ. Дар байни кушташудагон 20 афғон низ буд [79, с.211].

Дар Покистон ба ҳубӣ эҳсос мекарданд, ки агар «Толибон» суқут кунад, он гоҳ анбӯҳи бузурги ҷангиён ба ҳудуди Покистон паноҳ мебаранд. Он гоҳ барои ҳукумати Покистон масъалаи ҳалли ҷангиёни «Толибон» ба амал меомад. «Ал-Қоида» ба устувории низоми «Толибон» саҳт ҳавасманд буд. Афғонистон мамлакате буд, ки Усома бини Лодан дар зерӣ ҳимояи роҳбари «Толибон» Мулло Умар тамоми амалҳои худро анҷом дода метавонист.

Бояд гуфт, ки дар ин раванд Аҳмадшоҳи Масъуд дар Афғонистон нуфӯзи ҳарбӣ ва сиёсии рақами як ҳисоб мешуд, «Толибон» ва умуман пуштуҳо ин гуна пешво надоштанд. Ҳатто аз соли 1747 аз даврони Аҳмадшоҳи Дурронӣ сар карда, пуштуҳо пешвои машҳур надоштанд, ки ба Аҳмадшоҳи Масъуд қувваи баробар дошта бошад [43, с.436]. Агар Аҳмадшоҳи Масъуд дар оянда зинда мемонд, дар ташкили дилхоҳ ҳукумат нақши ҳалқунандаро мебозид ва ояндаи сиёсии Афғонистонро муайян менамуд. Аз ин рӯ, бисёре аз муҳаққиқон бар он боваранд, ки идеяи

нобудсозии ҷисмонии Аҳмадшоҳи Масъуд маҳз бо роҳбари «Ал-Қоида» Усома бини Лодан тааллуқ дошт. Усома бини Лодан меҳост, ки «Толибон»-ро аз рақибии асосиашон – Аҳмадшоҳи Масъуд дар мубориза барои Афғонистон ҳалос намояд.

Бини Лодан мегуфт: «То замоне ки Аҳмадшоҳи Масъуд зиндааст, мо пирӯз нахоҳем шуд» [110, с.16]. Ҳамин тавр, 9-уми сентябр соли 2001 Аҳмадшоҳи Масъуд дар маркази фармондеҳиаш дар Хочабаҳовуддин аз тарафи террористони араб ба қатл расид.

Доир ба суиқасд ба ҷони Аҳмадшоҳи Масъуд андешаҳои муҳаққиқон гуногунанд. Танҳо ҳаминаш равшан аст, ки террори Аҳмадшоҳи Масъуд бо як тағйироти бузурге, ки бояд дар Афғонистон рӯй меод, алоқаманд буд. Воситаҳои гуногуни ахбори умум хело пеш аз воқеаҳои 11-уми сентябри соли 2001 дар бораи ҳучуми густурдаи ИМА бар зидди «Толибон» хабар меоданд. Зеро «Толибон» талаби чандин маротибаи ИМА-ро дар бораи боздошт ва ба Амрико супоридани Усома бини Лодан ба эътибор нагирифтанд.

Таҳлилгари рус Алексей Богловский гуфтааст: «Танҳо қатли Масъуд ба ИМА роҳи Афғонистонро боз намуд ва мувофиқ омадани ду сана, яъне 9-уми сентябр – шаҳодати Масъуд ва 11-уми сентябр – ғоҷаи Нью-Йоркро тасодуфӣ номидан мушкил аст. Амрико намехост, ки бе ёрии нерӯҳои дохилӣ Афғонистонро забт кунад, зеро ин мучиби талафоти сангине мешуд» [142, с.9] аз ин бар меояд, ки дар марги Аҳмадшоҳи Масъуд Амрико низ манфиатдор буд.

Дар ин хусус Р. Раҳимзода чунин ишора кардааст: «Амали террористии 11 сентябри соли 2001 дар бинои Маркази умумиҷаҳонии савдо дар шаҳри Нью-Йорк рух дода, боиси хисороти бузурги молӣ ва талафоти ҷонӣ гардид. Ду бинои зиёда аз садост, ки баландии онҳо беш аз 400 метрро ташкил меод, пурра хароб шуда, қариб 3 ҳазор нафар ҷони худро аз даст доданд» [78, с.61].

Ин ҳодисаи мудҳиш дар равандҳои сиёсӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ, баҳусус миёни кишварҳои абарқудрат ва иттифоқчиёни онҳо дар мубориза бо терроризм ва экстремизм, андеша ва мавқеъгириҳои гуногунро ба вучуд овард.

Гарчанде Иттиҳоди Шуравӣ баъд аз сарфи қувва ва воситаҳои зиёд, аз ҷумла истифодаи техникаи ҳарбӣ ва граждании заминӣ ва ҳавоӣ, таъминоти молу маҳсулот (хӯрока, либос, доруворӣ, сӯзишворӣ, масолеҳи сохтмонӣ ва ғайра) аз ҳудуди Афғонистон ноком берун шуд, барои муддате ҷойи таъсиргузориҳои абарқудратҳо дар ин кишвар ҳолӣ монд. Ин вазъият ба Иёлооти Муттаҳидаи Амрико имкон фароҳам овард, ки мавқеи худро дар Афғонистон тадричан устувор намояд.

Дар ин давра Афғонистон ба пойгоҳи асосии ҳаракату ташкилотҳои террористӣ табдил ёфта буд. Ҳаракати «Толибон», ки дар солҳои 80-уми асри гузашта дар чараёни муқовимат алайҳи Артиши Иттиҳоди Шуравӣ ташаккул ёфта буд, ба неруи ҷиддии сиёсӣ ва ҳарбӣ табдил ёфт. Онҳо қисми зиёди қаламрави Афғонистонро зери назорати худ қарор дода, дар кишвар ҳукмронӣ мекарданд.

Р. Раҳимзода менависад, ки «сафи исломгароёни тундрави хориҷӣ дар Афғонистон афзуда, ҷудоихоҳони чечен, ифротии исломӣ аз Бангладеш, Филиппин, Алҷазоир, Кения, Покистон, Ёзбекистон, Тоҷикистон, Қирғизистон, Чин ва дигар кишварҳо дар ин сарзамин паноҳ мебурданд. Онҳо дар урдугӯҳ ва пойгоҳҳои террористии «Ал-Қоида» тамрин карда, барои анҷом додани амалҳои террористӣ дар кишварҳои худ омодагӣ мегирифтанд» [78, с.65].

Дар минтақаҳои гуногуни Афғонистон дахҳо пойгоҳ ва маркази омӯзишии террористони байналмилалӣ фаъолият мекард. Танҳо дар шаҳри Кобул ва атрофи он зиёда аз 20 ҷунин пойгоҳ вучуд дошт. Дар ҳобгоҳи ҳарбии наздикии Ришхур таҳти роҳбарии Қорӣ Сайфуллои Ахтар (ҳамсафи покистони Усома бини Лодан) ва бо иштироки беш аз 100 мураббӣ зиёда аз

хазор ҷанганда тамрин медид. Дар ҳуди маркази таълимии Ришхур тақрибан 600 нафар ба омӯзиши амалҳои террористӣ машғул буданд.

Дар пойгоҳи Чорсиёб садҳо ҷанганда аз кишварҳои арабӣ, уйғур ва филиппинӣ таълим мегирифтанд. Дар маркази низомии назди Айнаки вилояти Лугар арабҳо усулҳои амалиёти таҳрибкорона ва террористиро меомӯхтанд. Ҷангандаҳои Ҳаракати исломии Ёзбекистон, инчунин тоҷикон ва чеченҳо дар пойгоҳҳои Кобул ва Мазори Шариф тамрин мекарданд.

Чунин таълимгоҳҳо дар вилоятҳои Нангархор, Қандаҳор, Хуст, Пактиё, Ҳилманд, Қундуз, Балх, Ҳирот, Зобул, Қузҷон, Урузгон, Ғазнӣ ва Вардак низ ҷаъол буданд. Ҳаракати «Толибон» бо гурӯҳҳо ва аҳзоби ифротии Покистон ва дигар кишварҳои исломӣ робита ва ҳамкориҳои наздик дошт.

Вақте Амрико дарк кард, ки «Толибон» аз доираи идорашавӣ берун рафта, ба амнияти миллӣ ва манфиатҳои он таҳдид менамоянд, сиёсати худро нисбат ба Афғонистон тағйир дод. Иёлоти Муттаҳида муддати тӯлонӣ роҳҳои устувор сохтани мавқеи худро дар кишварҳои Осиёи Марказӣ меҷуст.

Пас аз Англия ва Иттиҳоди Шуравӣ, Амрико кӯшиш намуд нуфузи худро дар ин минтақа таҳким бахшад. Ҳузури ҳарбӣ ва таъсиси пойгоҳҳо дар Афғонистон барои ИМА ҳамчун василаи фишор ва баробарвазнӣ нисбат ба рақибони асосиаш – Русия ва Чин, ҳамзамон ҳамчун омили ҳаросафканӣ ва хушдор ба Эрон, ки дар ҷанд даҳсолаи охир яке аз рақибони асосии ИМА ба шумор меравад, арзёбӣ мешуд.

Баъд аз амали террористии 11 сентябри соли 2001 дар Нью-Йорк, Президенти ИМА Қорч Буш кишварашро дар ҳолати ҷанг алайҳи терроризм ва экстремизм эълон кард. Ҳузури ташкилоти террористии байналмилалӣ «Ал-Қоида» ва роҳбари он Усома бин Лодан дар Афғонистон, ки масъулияти ҳамлаҳои террористӣ ба сафоратхонаҳои ИМА дар Африқо (соли 1998) ва ҳамлаҳои 11 сентябри соли 2001-ро ба уҳда гирифта буд, барои оғоз намудани амалиёти ҳарбӣ асос гардид.

«Усома бин Лодан пас аз ҳамлаҳои соли 1998 дар Кения ва Танзания ба рӯйхати даҳ террористи аз ҳама хатарноки ҷустуҷӯшавандаи ҷаҳон ворид

шуда буд. Маъмурияти ИМА барои маълумот дар бораи ҷойи будубоши ӯ мукофоти 25 миллион доллар эълон намуд» [78, с.65].

Бо вучуди талаботи расмӣ Амрико ҷиҳати таслими Усома бини Лодан, ҳаракати «Толибон» ин дархостро рад кард. Дар натиҷа, шаби 7 октябри соли 2001 ИМА бо ҳамроҳии иттифоқчиёнаш амалиёти ҳарбиро алайҳи «Толибон» таҳти унвони «Озодии шикастнопазир» оғоз намуд, ки ба он 170 давлат, аз 188 давлати аъзои СММ дохил гардида буданд. Тасмими ИМА барои ҳучум ба Афғонистон ва ҷанги умумӣ ба муқобили терроризм аз тарафи созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ ҷонибдорӣ гардид, 17 давлат ба маҳалли Маркази фармондеҳии ИМА беш аз 16500 нафар хидматчиҳои ҳарбии худро эъзом ва 136 давлат ба ин ё он шакл ёрии низомии худро пешниҳод намуданд. Ин «якдилиҳои ҷаҳонӣ» собиқа надошт [41, с.50-51].

Дар 142 давлат фармон ва қонунҳо дар бораи бастанӣ ҳисобҳои бонкии шахсон ва созмонҳои гумонбар дар ёрӣ ба террористон қабул гардиданд. Рӯйхати 189 созмон, сохторҳо ва шахсонӣ воқеӣ тартиб дода шуда буд, ки ба ин ё он шакл ба терроризм ёрии пулӣ мерасониданд. Дар умум, дар ҳисоби бонкии гуногун 104,8 млн доллари амрикоӣ (34,2 млн. доллар дар ИМА; 70,6 млн. доллар дар хориҷ) боз дошта шуд [41, с.50-51].

Хадамоти махсус ба боздошт ва ҳабси пайравон ва кӯмаккунандагони «Ал-Қоида» оғоз намуданд. Баъди 11-уми сентябр дар як муддати кӯтоҳ дар 60 мамлакат беш аз ҳазор агенти ин созмони байналмилалӣ террористӣ боздошт гардид [93, с.13]. 22-юми сентябр Аморати Муттаҳидаи Араб ва 25-уми сентябр Арабистони Саудӣ дар пайи ҳамлаҳои террористӣ дар Амрико равобитаи сиёсӣ ва иқтисодӣ бо ҳукумати «Толибон» қатъ намуданд [113].

Бо ин тоҷикони Афғонистон бори дигар исбот карданд, ки дар тақдирӣ Афғонистони ҷангзада нақши муҳим доранд. Дар натиҷаи ҳучумҳои муваффақонаи НАТО ва дастгирии «Ҷабҳаи муттаҳид» дар муддати беш аз як моҳ ба иқтисоди ҳарбии «Толибон» шикасти бузург расонида шуд. Артиши «Толибон» ба шикасти сахтарин дучор гардида, қобилияти ҷангии

худро аз даст дод. Дастаҳои «Толибон» рӯ ба гурез оварда, ба ҳар тараф, аз ҷумла дар хоки Покистон паноҳ бурданд. 12-уми ноябри соли 2001 қувваҳои «Ҷабҳаи муттаҳид» ба Кобул ворид шуданд.

Дар натиҷаи амалиёти якҷояи «Ҷабҳаи муттаҳид» ва қувваҳои Ёзтилофи байналмилалӣ низоми «Толибон» аз байн бурда шуд. «Толибон» чи гунае, ки ба сахнаи сиёсӣ бо суръати тез ворид шуда буданд, ҳамон гуна аз сахна хориҷ шуданд. Баъди суқути «Толибон» Ҳукумати нав ба миён омад. Дар охири моҳи ноябри соли 2001 дар шаҳри Бонн зери роҳбарии СММ конференсияи байналмилалӣ оид ба ташкили Ҳукумати нави Афғонистон баргузор гардид. «Ҷабҳаи муттаҳид» дар ин конференсия як чанд бартариро дошт:

Якум, бо вучуди норозигиҳои баъзе аз гурӯҳҳо «Ҷабҳаи муттаҳид» пойтахти мамлакатро ба зери назорати худ гирифт;

Дуюм, қувваҳои ҳукуматӣ, яъне қувваҳои Бурҳониддин Раббонӣ ва Муҳаммад Фаҳим вориси содиқи Аҳмадшоҳи Масъуд дар ин лаҳза артиши аз ҳама беҳтарин ва қобилияти ҷангӣ дошта дар Афғонистон ҳисоб мешуданд;

Сеюм, қувваҳои Аҳмадшоҳи Масъуд ягона қувваҳои ҳарбие буданд, ки зидди «Толибон» ва пуштибонони хориҷии онҳо то охир мубориза бурданд ва нагузоштанд, ки «Толибон» ҳокимияти худро дар тамоми ҳудуди Афғонистон ҷорӣ намоянд [43, с.438].

Дипломат ва донишманди тоҷик Ш. Имомов зикр менамояд, ки «Дар рӯзҳои баргузории конфронс намояндагони «Ҷабҳаи муттаҳид», гурӯҳи Рим (тарафдорони Зоҳиршоҳ)-ро ба он айбдор мекарданд, ки замоне дар Афғонистон шимолиҳо мубориза мебуданд, Зоҳиршоҳ дар Рим ва ИМА тарзи зиндагонии ғарбиро ихтиёр карда, ба кайфу сафо машғул буд, ҳоло ки Шимол то дараҷае ин мушкилиҳоро паси сар кард, Зоҳиршоҳ меҳаҳад дубора ба ҳокимият соҳиб шавад» [39, с.256].

Воқеан ҳам, чунин фикр ҳоким буд, ки мубориза ва ҷоннисориҳои Бурҳониддин Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд ба тарафдорони онҳо ҳуқуқи маънавӣ медиҳад, ки дар ҳукумати оянда нақши асосӣ дошта бошад. Аммо дар Конференсияи Бонн намояндагони «Ҷабҳаи муттаҳид» зери фишори

давлатҳои абаркудрати ҷаҳонӣ қарор гирифтанд ва маҷбур шуданд, ки фикрҳои намоёндагони Ётилифи байналмилалиро ғуш кунанд. Дар акси ҳол имконияти охирини сулҳ дар сарзамини Афғонистон аз байн мерафт.

Наврӯзи К., дар ин хусус зикр намудааст, ки «Чун маълум гашт, ки Амрико Афғонистонро ба қасди нобудсозии шабакаи «Ал-Қоида»-и Усома бини Лодан ва ҷунбиши «Толибон» мавриди ҳамлаҳои ҳавоӣ ва мушакӣ қарор медиҳад, Парвиз Мушарраф, Президенти Покистон, муттаҳиди стратегии «Толибон» ва пуштибони онҳо дар хиёнатҳояшон ба манобеи миллии Афғонистон эълон дошт: «Аз умри ҳукумати толибон чанд рӯзи дигар боқӣ мондааст» [123].

Донишманди тоҷик Қ. Искандаров доир ба амалиёти зиддитеррористӣ ва сукути «Толибон» чунин навиштааст: 7-уми октябр ИМА ва ҳампаймононаш амалиёти васеи мусаллаҳонаро дар Афғонистон оғоз карданд. Ҷанг бо бомбаборонкунии шадиди марказҳои стратегии «Толибон» дар шаҳрҳои Кобул, Мазори Шариф, Қандаҳор, Ҳирот, Ҷалолобод ва ғайра оғоз гардид. Дар зарфи якчанд рӯз фурудгоҳҳои ин шаҳрҳо, тамоми 80 ҳавопаймои ҷангии «Толибон» (асосан ҳавопаймоҳои русии МИГ-21), системаи мудофияи зиддихавоии онҳо пурра аз қор бароварда шуданд. Зарбаҳои ҳавоӣ ҳамчунон ба марказу пойгоҳҳои «Ал-Қоида», муассиссаҳои давлатӣ, нерӯгоҳҳои барқӣ ва ғайра зада мешуд [41, с.52].

Дар рӯзи аввали ҷанг 40 ҳавопаймои ҷангӣ дар амалиёт иштирок намуданд. Ба ҳадафҳо дар ҳудуди Афғонистон аз киштиҳои зеробии амрикоӣ ва англисӣ беш аз 50 мушаки болдор партоб гардид [41, с.52].

Марҳалаи аввали амалиёт аз 7-ум то 15-уми октябр давом кард. Дар ин марҳала пойгоҳҳои асосии низомии «Толибон» аз байн бурда шуданд. Дар марҳалаи дувум аз 15-уми октябр то 2-юми ноябр зарбаҳои мушакӣ ва бомбаборонкунӣ ба ҳадафҳои ҳаракаткунандаи «Толибон» зада мешуд. Дар марҳалаи сеюм аз 2-юм то 15-уми ноябр амрикоӣҳо ба манфиати «Ҷабҳаи муттаҳид» амал намуда, мавқеи «Толибон»-ро дар ҳатти аввали ҷабҳа бомбаборон мекарданд ва ниҳоят марҳалаи чорум аз 15-уми ноябр оғоз шуд

[41, с.53], ки қўшунҳои амрикоӣ ва англисӣ баъд аз нобуд сохтани қариб тамоми муассисаҳои муҳимми мулкӣ ва низомии «Толибон» ва зерин назорат гирифтани фазои ҳавоии Афғонистон ба тадриҷ ба амалиёти заминӣ гузаштанд, ки мақсад зоҳиран нест кардани душман дар тамоми қаламрави Афғонистон буд, вале дар асл мустақар намудани нерӯҳои низомӣ ва сохтани пойгоҳҳо дар Афғонистон ба ҳисоб мерафт. Амрикоӣҳо барои нест кардани террористон ва паҳш намудани муқовимати «Толибон» аз нерӯҳои низомии «Ҷабҳаи муттаҳид» истифода намуданд. Аммо ба назари коршиносон ин маънои онро надошт, ки онҳо ба ин Ҷабҳа эътиқод пайдо кардаанд ва мехоҳанд дар оянда давлати профессор Раббонӣ ба Қобул рафта, то ташкили як ҳукумати эътилофӣ ва ё ба истилоҳ «ҳукумати бо қоидаҳои васеъ» идораи Афғонистонро ба уҳда бигирад. Не, сухан фақат аз кӯмак ба амрикоӣҳо дар як замони муайян ва дар бадали пул мерафт.

Музокирот (ва ё аниқтараш тичорат)-и фармондеҳи нерӯҳои амрикоӣ Томи Фрэнкс бо фармондеҳи «Ҷабҳаи муттаҳид» Муҳаммад Қасим Фаҳим* дар дохили ҳавопаймои низомии амрикоии С-17 дар фурудгоҳи шаҳри Душанбе дар яке аз рӯзҳои охири моҳи октябри соли 2001 сурат гирифта буд. Муҳаммад Ориф Сарварӣ, ки дар ин музокирот Фаҳимро ҳамроҳӣ мекард, ба муҳаққиқи афғон М.И. Андешманд чунин гуфтааст: «... ду мавзӯё оҷандҳои (рӯзномаи) музокираро ташкил меод: яке барнома ва нақшаи амалиёт ва бомбаборонҳои амрикоӣ ва дувум имконоти «Ҷабҳаи муттаҳид». Дар мавзӯи бомбаборонҳо назари ҳар ду тараф мутафовит буд. Фаҳимхон мехост, ки хатҳои ҷанг дар Шимолӣ ва Толиқон барои пешравӣ бошиддат бомбаборон

* Муҳаммад Қасим Фаҳим соли 1957 дар деҳаи Умарзи вилояти Панҷшер таваллуд шудааст. Даврони хурдсолӣро дар зодгоҳаш гузаронида, дар назди уламои маҳал илму савод омӯхтааст. Соли 1970 ба Қобул омада, ба мадрасаи Дорулулуми арабӣ шомил гардид. Баъди Инқилоби Савр ба Покистон ҳиҷрат намуд. Аммо дар соли 1979 ба вилояти Қунароҳои Афғонистон баргашта, дар минтақаи Шигал ба муқобили низомии коммунистӣ ба мубориза оғоз намуд. Баъд аз ҷанд мӯддат дубора ба Покистон рафт ва аз он ҷо бо Аҳмадшоҳи Масъуд ба Панҷшер омада, дар манотиқи гуногун ҳастаҳои муқовимат ташкил намуданд. Пас аз пирӯзии мӯҷоҳиддин вазири амниятӣ миллӣ таъйин гардид ва 1-уми январӣ соли 1994 фармондеҳии умумии нерӯҳои давлатиро ба муқобили Абдурашид Дӯстум ва Гулбиддин Ҳикматёр, ки мехостанд Бурҳониддин Раббониро аз қудрат сарнагун кунанд, ба уҳда гирифт. Пас аз марги Аҳмадшоҳи Масъуд роҳбарии тамоми нерӯҳои муқовиматро ба душ гирифт. Дар конфронси Бонн ҷонишини раиси Идораи муқовимат ва вазири дифоъ интиҳоб гардид, ки ин мақомро дар Луя Ҷиргаи изтироӣ низ ҳифз кард. Муҳаммад Қасим Фаҳим бо рӯбаи олии низомӣ-маршал сазовор гардонида шудааст.

шавад ва Мазори Шариф бо дигар нуқот тахти ҳамалоти масруфкунанда гирифта шавад. Томи Фрэнкс баръакси онро мегуфт. Ӯ пофишорӣ дошт, ки аввал Мазори Шариф суқут кунад. Гап сари бомбаборонҳо ба натиҷа нарасид ва амрикоӣҳо ҳамон кори худро карданд, то охир аз бомбаборони хати аввали ҷанг бо «Толибон» дар Тахор ва Шимолӣ худдорӣ карданд. «Ҷабҳаи муттаҳид» бо имконоти худ бидуни кӯмаки ҳавоии амрикоӣҳо Тахор ва Кобулро озод намуд» [17, с.221-222].

Дар музокироти фармондеҳи «Ҷабҳаи муттаҳид» М.Қ. Фаҳим бо Томи Фрэнкс фармондеҳи нерӯҳои амрикоӣ дар Афғонистон дар фурудгоҳи Душанбе масъалаи ба Кобул рафтани «Ҷабҳаи муттаҳид» мавриди баҳс қарор гирифта буд ва Фаҳим ваъда дода буд, ки бидуни иҷозаи амрикоӣҳо ин корро нахоҳанд кард. Аммо «Толибон» аз муқовимати ҷиддӣ даст кашида, нерӯҳои худро барои оянда ҳифз мекарданд. Баъди 9-уми ноябр, ба дасти нерӯҳои «Ҷабҳаи муттаҳид» гузаштани шаҳри Мазори Шариф, «Толибон» ба тадриҷ тамоми шаҳрҳои шимоли Афғонистонро тарк намуданд. Зери бомбаборонҳои шадиди амрикоӣҳо ва англисҳо, ҳуҷуми нерӯҳои «Ҷабҳаи муттаҳид» ҳазорон нафар толиб, араб, покистониӣ дар шимоли Афғонистон дар шаҳри Қундуз ҷамъ шуда буданд. Парвиз Мушарраф дар як суҳбати телефонӣ аз сарвазири Британияи Кабир Тони Блэр ва котиби давлатии ИМА Колин Пауэл дархости кӯмак кард, то аз қатли омми хориҷиҳо дар Қундуз ба дасти нерӯҳои шимол пешгирӣ шавад. Ба қавли донишманди афғон М.И. Андешманд ҳавопаймоҳои низомии покистонӣ дар парвозҳои шабонаи худ афсарони артиш ва аъзои Созмони ҷосусии артиши Покистонро, ки солҳо дар шимол ба муқобили Аҳмадшоҳ меҷангиданд, ба Покистон интиқол доданд [17, с.91].

12-уми ноябр фармондеҳи «Ҷабҳаи муттаҳид» М.Қ. Фаҳим муҳолифати фармондеҳии кӯшунҳои эътилоф ва Покистонро ба назар нагирифта, нерӯҳои худро вориди Кобул намуд. Аз ин саркашии Фаҳим амрикоӣҳо ва махсусан, Покистон хеле нигарон шуданд. Амрикоӣҳо талаб карданд, ки Фаҳим нерӯҳояшро аз Кобул хориҷ кунад, аммо вақте Фаҳим аз хатари бозгашти «Толибон» ба Кобул иттилоъ дод, онҳо ба ин амали рӯхдода маҷбур шуданд,

розӣ шаванд.

Баъд аз сукути Кобул шаҳри Кундуз 26-уми ноябр озод гардид. 7-уми декабр пойгоҳи асосии «Толибон» дар шаҳри Қандаҳор фатҳ гардид ва 3 ҳазор сарбози амрикоӣ ба ғурудгоҳи шаҳр ғуруд омаданд [41, с.61-62].

Ҳамин тавр, дар зарфи 2 моҳ (аз 7-уми октябр то 7-уми декабр) низоми «Толибон», ки 5 сол дар Кобул ҳокимият дошт ва ҳазорон террористи байналмилалӣ ва тундравони исломиро аз тамоми кишварҳои исломӣ паноҳ медод ва Афғонистонро ба як пойгоҳи умдаи тарбияи онҳо мубаддал намуда буд, сарнагун карда шуд.

Дар тамоми дунё ба ҳабси дороиҳо ва ҳисобҳои бонкии созмонҳои террористӣ идома дода, дар 1,4 ҳазор ҳисоби бонкӣ маблағи 200 млн. доллари амрикоӣ, ки ба 300 созмони ба террористон робита дошта тааллуқ доштанд, масдуд гардид [41, с.55]. Ҳамин тариқ, дар натиҷаи амалиёти муштарак тамоми ҳаракати «Толибон» пароканда шуданд.

Пас аз сарнагун гардидани низоми «Толибон», тибқи қарори Шурои Амнияти Созмони Милали Муттаҳид аз 20 декабри соли 2001 Нерӯҳои байналмилалии мусоидат ба амният (ISAF) таъсис дода шуданд. Ҳадафи асосии ин нерӯҳо таъмини амният барои фаъолияти беамониати идораҳо ва муассисаҳои давлатӣ дар шаҳри Кобул ва шаҳру ноҳияҳои гирду атрофи он, инчунин фароҳам овардани шароити мусоид барои фаъолияти сохторҳои муваққатии ҳокимият ва намоёндагҳои СММ буд.

Дар натиҷаи амалиёти муштаракӣ нерӯҳои ҳарбии эътилофӣ дар Афғонистон, ки бо шикасти ҳаракати «Толибон» ва дур сохтани онҳо аз қудрат анҷом ёфт, моҳи ноябри соли 2001 Бурҳониддин Раббонӣ дубора ба иҷрои вазифаҳои роҳбари давлат шурӯъ намуд. Бо вучуди ин, таҳти фишори кишварҳои абарқудрати Ғарб ва ҳамчунин дигар гурӯҳҳои сиёсии афғон, ӯ розӣ шуд, ки таҳти сарпарастии Созмони Милали Муттаҳид дар шаҳри Бонни Олмон конфронси байналмилалӣ оид ба вазъи сиёсии Афғонистон баргузор гардад.

Дар чараёни Конфронси Бонн тарафҳо ба мувофиқа расиданд, ки бо

роҳбарии Ҳомид Карзай идораи муваққатии Афғонистон таъсис дода шавад. Дар доираи ин созиш, 22 декабри соли 2001 Бурҳониддин Раббонӣ аз вазифаи худ истеъфо дод ва Ҳомид Карзай ҳамчун роҳбари идораи муваққатии Афғонистон интихоб гардид.

Албатта, бо гузашти солҳо баъзеҳо ба ин ақида омаданд, ки «Бузургтарин иштибоҳи устод Бурҳониддин Раббонӣ дар зиндагиаш ин буд, ки ба Конфронси Бон мувофиқа намуд ва ҳукуматро зери фишори хориҷӣ таслим кард. Иштибоҳе, ки ба қиммати ҷони устод тамом шуд. Ё бояд ҳаргиз чунин кор намекард ва агар ҳам кард, бояд бо ҳукумате, ки таҳти ишғоли Амрико қарор дорад, ҳамкорӣ намекард». Аммо чунин гуфтан осон аст. Дар асл вазъият бисёр мураккаб буд ва Б. Раббонӣ дар зери фишори саҳти амрикоӣҳо ва ҳам дӯстони дироӯзааш қарор дошт. Ба андешаи Л. Пидром «баъди даргузашти Аҳмадшоҳи Масъуд, устод Раббонӣ натавонист ба дурустӣ ин наҳзатро идора кунад» [127].

Новобаста аз кӯтоҳмуддати ҳукумати «Толибон» мардуми Афғонистон дар муддати қариб 5 сол дар натиҷаи сиёсати золимонаи «Толибон» хисороти зиёди ҷонӣ ва моддию маънавӣ دیدанд. Афғонистон ба яке аз марказҳои асосии паноҳгоҳи террористони ҷаҳонӣ табдил ёфт. Терроризми ҷаҳонӣ дар ин сарзамини таърихан тамаддуни ғановатманддошта аз боиси хуруфоту ифроти қавмҳои муҳоҷиршудаи аз маърифат дур роҳ ёфт. Гурӯҳҳои қавмгаро аввал худ ва баъдан бо дасти «Толибон» ба мардуми кишвар зарари зиёд расониданд. Мушкilotи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ тамоми кишварро таҳдид мекард. Инчунин, ба кишварҳои ҳамсоя ва минтақа хатарҳои зиёд ба бор овард.

Амалан сиёсати «Толибон» хусусияти намоишкорнаро таҷассум мекард. Масалан, қатли М. Начибулло ва ба дор овехтани ӯ дар маркази шаҳр, аз байн бурдани муҷассамаҳои Буддо, ки таъриху фарҳанги қадимаи сарзаминро муаррифӣ мекард. Ҳамаи ин сабаб шуд, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ зидди «Толибон» ҷораҳои зарурӣ андешанду онҳоро аз қудрати сиёсии Афғонистон дур созад.

Қудратҳои ҷаҳонӣ дар ибтидо, гӯё зулму ситами «Толибон»-ро нисбати

мардуми азияткашидаи Афғонистон намедиданд. Он созмону ниҳодҳои аз ҳуқуқи инсон ҳимоякунанда низ муддати 5 сол ҳомӯш буданд, дар ҳоле ки шаҳрвандони зиёде ба қатл расонида шуданд. Бозиҳои геополитикии Амрико, Покистон, Арабистони Саудӣ ва Аморати Муттаҳидаи Араб тавассути истифодаи саркардаҳои қавми пушту дар аввал ва баъдан «Толибон» Афғонистонро аз тамоми лиҳоз ба мушкилоти ҷиддӣ гирифтोर намуд. Таҷрибаи раванди мубориза бо «Толибон» ва терроризми байналмилалӣ дар Афғонистон исбот намуд, ки ягона қуввае, ки баҳри мардуми Афғонистон ва ҳифзи истиқлолу суботи он талош намуд, нерӯҳои Аҳмадшоҳи Масъуд ба шумор мерафт. Ӯ новобаста аз таҳдидҳои зиёд то охириин лаҳза давлатӣ худро тарк накард, дар ҳоле ки баъзе роҳбарони гурӯҳҳои сиёсӣ низомии дигар ба хориҷи кишвар гурехтанд. Суиқасди ин қаҳрамони Афғонистон ва ҳодисаҳои 11-уми сентябри соли 2001 тасодуфӣ набуда, ба ҳам тавҷам мебошанд. Аввал ягона роҳбари мудофеи истиқлоли кишвар нест карда шуду баъдан бо эҷоди баҳонаи фочиаи 11-уми сентябр Амрико ба Афғонистон ворид шуд. Таҷрибаи минбаъда нишон дод, ки ин ҳама баҳона ва бозиҳои сиёсии абарқудратҳо дар ин кишвар аст. Албатта, шикасти низомии «Толибон» падидаи бисёр муҳим ба ҳисоб мерафт, ки то як муддате суботи нисбӣ дар кишвар таъмин гардид. Вале маълум аст, ки ҳеҷ қудрати хориҷие ба Афғонистон сулҳу субот оварда наметавонанд, ба ҷуз мардуми Афғонистон. Танҳо ваҳдати қавмҳо ва ташкили ҳукумати ҳамашумул қафилӣ суботи сиёсӣ ва зиндагии шоистаи ин мардум шуда метавонад.

ХУЛОСА

Таҳлили манбаъҳо ва адабиёти мавҷуда доир ба равандҳои муосири Афғонистон нишон дод, ки масъалаи мавриди пажӯҳиш ниҳоят муҳим аст. Барои мо равшан гардид, ки воқеан Афғонистон беш аз дусад сол боз зери таваҷҷуҳи қудратҳои ҷаҳонӣ қарор дошта, дар он масъалаи давлатсозӣ то имрӯз ҳал нашудааст ва дар солҳои 1992–2001 марҳалаи бисёр муҳиму сарнавиштсозро сипарӣ намуд. Ин марҳала паёмадхоеро ба бор овард, ки на танҳо ба Афғонистон, балки ба минтақа таъсири амиқи худро расонид. Ин на танҳо интиҳои асри XX ва ибтидои асри XXI, балки охири як марҳалаи бузурги таърихӣ ва оғози марҳалаи дигари сиёсатбозии қудратҳои ҷаҳонӣ дар Афғонистон ба шумор меравад.

Аз омӯзиши маводди дастрас ва назари донишмандону муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ ба чунин натиҷаҳо расидем:

1. Берун шудани артиши шуравӣ аз Афғонистон ва ғурупошии Иттиҳоди Шуравӣ як навъ шикасти тавозун на танҳо дар минтақа буд, балки дар сатҳи байналмилалӣ гардиши куллиро ба вуҷуд овард, ки аз ин раванд Амрико ва муттаҳидонаш хостанд ба манфиати худ истифода намоянд. Яке аз чунин минтақаҳои таъсиррасон ва калидӣ дар роҳи таҳкими нуфузи байналмилалии онҳо Афғонистон буд. Шиддат гирифтани муборизаҳои қавмӣ ва ғуруҳӣ дар Афғонистон барои ҳокимият раванди ташаккули бӯҳрони сиёсиро тезонид. Ҳар як қавм акнун сарвар ва ё пешвои худро дошт, ки ҷиҳати ба даст овардани ҳокимияти олӣ бар зидди ҳамдигар муборизаро оғоз намуданд. Бо берун шудани ғуруҳҳои хориҷӣ дар раванди мубориза рӯз то рӯз таъсири қудратҳои бузурги ҷаҳонӣ зиёд мегардид. Қавмҳои сершумору ҳукуматҳои, махсусан пуштуҳо акнун сарпарастии навро дар симои Амрико ва Покистон дарёфт намуданд [2-М], 4-М];

2. Қавмгароӣ, тундгароии динӣ ва падидаҳои дигари номатлуби дар дохили Афғонистон ба миёномада сади роҳи ташкили ҳукумати ҳамашумулро мегирифт. Ин зиддиятҳо имкон наметод, ки давлати мутамарказ ва босубот ташкил карда шавад. Ҳар ғуруҳ бо истифода аз

имконоти худ меҳост мақоми шоиста дошта бошад. Ҳукумати ташкилшуда бо сарвари С. Мучаддадӣ дар зарфи ду моҳ барои ҳалли мушкилоти кишвар нотаъсон буд. Дар радифи низоъҳои дохилӣ, инчунин даҳлати кишварҳои хориҷӣ ва пуштибонӣ аз нерӯҳои ифротӣ аз ҷониби онҳо монеи ба ҳам омадан ва ташкили ҳукумати ҳамашумул мегардид. Давлатҳои абарқудрати ҷаҳонӣ ва минтақавӣ бо назардошти манфиатҳои хеш ба равандҳои сиёсии Афғонистон назар менамуданд. Аксар роҳбарони сиёсӣ низомӣ ҳадафи пуштибонӣ аз манфиатҳои умумӣ надошта, бо назардошти манофеи этникии худ амал менамуданд.

Пас аз ҳукумати С. Мучаддадӣ, ки ба муҳлати ду моҳ интиҳоб гардида буд, зимони қудрат ба ихтиёри Б. Раббонӣ расид. Аммо муҳолифони Б. Раббонӣ ва А. Масъуд бо ҳар баҳона ба ҷанг идома бахшида, имкон надоданд, то як ҳукумати мутамаказ таъсис шавад.

Муноқишаҳои байниҳизбӣ барои қудрат шиддат гирифта, Г. Ҳикматёр, А. Дӯстум, С. Мучаддадӣ ва А. Мазорӣ ШХИИ-ро таъсис доданд, ки бевосита аз тарафи Покистон ба Г. Ҳикматёр пешниҳод шуда буд. Покистон, ки аз Г. Ҳикматёр ноумед шуд, бар ивази ӯ «Толибон»-ро ба майдон ворид намуд.

Бешубҳа ихтилофоти байни роҳбарони гурӯҳҳои этникии Афғонистон дар ташкили давлати босубот таъсири манфӣ гузошт. Инчунин, афкори ҷамъиятӣ низ дар ин раванд ҷиҳати амалӣ гардидани ҳадафи қудратҳои хориҷӣ ва бозингарони онҳо муосидат менамуд, ки воқеияти масъаларо дарк накарда буданд. Манфиатҳои қавмию миллӣ боло гирифта, манфиатҳои умумии мардуми Афғонистон аксаран ба эътибор гирифта намешуд. Аз шухратпарастии роҳбарони сиёсии Афғонистон кишварҳои ҳамсоя ва хориҷӣ истифода намуданд. Ба ҳар сурат дар масъалаи ташкили ҳукумати ҳамашумул гурӯҳҳои сиёсӣ натавонистанд ба мувофиқа бирасанд [4-М];

3. Новобаста аз мушкилоту норасоиҳо раиси ДИА Б. Раббонӣ кӯшиш кард, ки мардум аз илму фарҳанг то ҳадди имкон бархӯрдор бошанд. Б. Раббонӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дигар самтҳо

барномаҳо таҳрезӣ карда буд, вале шиддат гирифтани ҷанги дохилӣ ва мудохилаи кишварҳои хориҷӣ нагузоштанд ҳадафҳои давлати навташқил дар амал татбиқ шаванд. Ташаккули ҳаракати «Толибон» ва ба воситаи он амалӣ гардидани сиёсати абарқудратҳо ҷиҳати ҳифзи манфиатҳои геосиёсӣ геостратегӣ садди роҳи тамоми пешравиҳо дар Афғонистон гардид. Аз зиддиятҳои сиёсӣ идеологӣ ва қавмӣ истифода намуда, қувваҳои хориҷӣ бештар ба он гурӯҳҳо ёрӣ мерасониданд, ки барои онҳо манфиати аксарият аҳаммият надошт. Ҳадафи Бурҳониддин Раббонӣ, ки ташкили ҳукумати ҳамашумул ва сахм доштани тамоми ақвом дар идораи давлатӣ буд, ба манфиати сиёсати қудратҳои хориҷӣ мутобиқат намекард. Барои онҳо дастаҳои тундгарое чун Гулбиддин Ҳикматёр «Толибон» лозим буд, ки бо пул харида ва фурӯхта мешуданд ва аз манфиатҳои онҳо дифоъ мекарданд. Мушкилоти қавмгарой дар ин кишвари мусибатдида заминаи мушкилиҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ гардид. Кишварҳои абарқудрати хориҷӣ, ки барои бунёди давлати исломӣ ба нерӯҳои тундгаро ёрӣ мерасониданд, ба итмом расидани мочарои сиёсии Афғонистон ҳеч манифате надошт. Аз эҳсоси динию мазҳабии ин мардум истифода намуда, дар аввал Англия баъдан Амрико тавассути Покистону Арабистон ба ҳамон қувваҳои қавмгарою дорои мафкураи асримиёнагӣ таъя менамуданд. Аз таҳлили осори муҳаққиқон ва равандҳои имрӯзи Афғонистон баремояд, ки дар навбати аввал низоми маориф шикаста шуд, ки мушкилоти дигарро дар ин замина ба вуҷуд овард. Дар маҷмӯъ, тамоми нерӯҳои ифротӣ, ки дар зери сарпарастии қудратҳои хориҷӣ вазъи давлатро мураккаб намуданд, муқобили тоҷикон амал мекарданд. Бурҳониддин Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд новобаста аз он ки тоҷик буданд, вале ҳадафи асосиашон ташкили ҳукумати исломии муътадил ва ҳамашумул ва аз зери асорати қудратҳои хориҷӣ озод намудани Афғонистон ва мардуми он ба ҳисоб мерафт. Аммо гурӯҳҳои пурқудрати қавмгарои пушту, ки зери шиорҳои исломӣ сохта баромада буданд, ба ҳеч ваҷҳ ба ин розӣ набуданд [8-М];

4. Зухури «Толибон» омилҳои дохилӣ ва хориҷии худро дошт. Омили дохилии он бесуботӣ, зулму ситам, сатҳи пасти зиндагии мардум буд, ки давлат натавонист садди роҳи беадолатӣ ва қатлу ғорат шавад. Дар натиҷа, эътироз дар кишвар вусъат пайдо карда, боиси ташкили ҷунбиши нав бо номи «Толибон» гардид. Аммо як нуқтаро бояд зикр намуд, ки қабл аз гунаҳкор намудани қудратҳои хориҷӣ, мушкилот ва сабаби онро дар дохили ҳуди Афғонистон ҷустуҷӯ намуд. Махсусан, дар ростии омили дохилӣ бояд ба тафаккури ҷомеаи Афғонистон, ки суннатгарой бештар дар шакли қавмгарой ва тундгароии динӣ мушоҳида мешуд, таваҷҷуҳ зоҳир намуд. Аслан, қавмгарой дар ташаккули ин падидаи номатлуб бештар таъсир расонидааст. Вақте ба решаҳои ташаккули он таваҷҷуҳ зоҳир менамоем, аз бунёдгузориш – Мулло Умар сар карда, то сарварони имрӯзи «Толибон» ҳамагӣ аз манфиатҳои қавми пушту ҳимоя менамоенд. Бадбинӣ ва хусумат нисбат ба қавмҳои дигар дар тафаккури роҳбарони «Толибон» аз ибтидо то имрӯз вуҷуд дошт ва дорад. Махсусан, онҳо дар симои ҳукумати Бурҳониддин Раббонӣ ва талошҳои Аҳмадшоҳи Масъуд гӯё як навъ поймол намудани ҳуқуқи мардуми пуштуро меиданд. Дар муносибат бо ҳукумати Бурҳониддин Раббонӣ «Толибон» аз роҳбари дигари қавми пушту – Гулбиддин Ҳикматёр, ки дар қавмгарой ҳамто надошт, ҳеҷ фарқе надоштанд ва надоранд. Дар ибтидои ташаккули ин ҳаракати хусусияти тундгароии динӣ ва қавмгарой дошта, иштироқи ҳеҷ аз шахрвандони тоҷиктабори Афғонистонро намебинем. Баъдан, аксар ҷавонони дар мадрасаҳои динии Покистон таҳсилкарда гароиши ифротӣ пайдо карда, аз таърифи хосси талаботии дини ислом пайравӣ мекарданд. Мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодии Афғонистон фақат хосси ҳукумати Бурҳониддин Раббонӣ набуд. Тамоми айбро ба сари ҳукумати Раббонӣ бор намудани «Толибон»-у Ҳикматёр ҳеҷ асосе надошт. Ҳадафи Раббонӣ ин ташкили ҳукумати ҳамашумул ва босубот дар Афғонистон буд, ки истиқлолу озодии онро таъмин намояд. Аммо қуввае дар ин давраи ҳассос аз Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд пуштибонӣ намекард. Ба ақидаи мо мушкилот дар афкори ҳуди

ҷомеаи Афғонистон буд, ки аз маорифи асрӣ дур шуданду бо ҷомеаи мутамаддин ҳамқадам набуданд. Бухрони маърифатӣ заминаи ташаккули ҷоҳилиятро дар ин сарзамин гузошт [1-М];

5. Омили хориҷии ташаккули ҳаракати «Толибон» сахми қудратҳои хориҷии манфиатдор аст, ки меҳостанд тавассути намоёндагони худ дар Афғонистон ҳукмронӣ намоёнд, вале ба ҳадафи худ нарасида буданд. Аз ин рӯ, хоستانд, ки тавассути ҳаракати «Толибон» ҳадафҳои худро дар ин сарзамин амалӣ созанд. Баъди заволи давлати Шуравӣ, Амрико барои устувор намудани мақомаш дар минтақа тавассути Афғонистон аз шарикони стратегияш – Покистон ва Арабистони Саудӣ истифода намуд. Аз Покистон барои манфиат доштан дар дастгирии қавми пушту ва аз Арабистони Саудӣ барои зиддият бо Эрон. Заминаи асосии хориҷии ташаккули ҳаракати «Толибон» ин Покистон буд, ки аз тамоми лиҳоз онро дастгирӣ менамуд. Покистон баъди ноумедӣ аз Гулбиддин Ҳикматёр ба «Толибон» умед баст, то ҳукумати Афғонистонро вобастаи худ созад. Аз ҳавасмандии Покистон дар масъалаи ҳамачониба ёрӣ расонидан бар саркардаҳои толибон Амрико ҳам дар навбати худ истифода намуд. Дар умум, тавассути «Толибон» бояд ҳукумат ва мардуми Афғонистон пурра пойбанди нерӯҳои қудратманди хориҷӣ мешуд, ки натиҷаашро имрӯз мушоҳида намуда истодаем. Дар баробари ин, афкори «Толибон», ки ба талаботи ҷомеа ҳеҷ созгор несту мантиқан ҷомеаро ба қафо, яъне асрҳои миёна бурданист, боис шуд, ки тамоми самтҳои ҳаёти шаҳрвандон ба мушкilot гирифта шавад. «Толибон» ба одитарин ҳуқуқи афроди ҷомеа арҷ нагузошта, тамоми зулму истисморро нисбати шаҳрвандон раво медиданд ва онро пӯшиши исломӣ мебахшиданд. Дар ҳоле ки тафаккури солим несту бар ивази он ҷаҳолат ҳукмрон аст, аз ахлоқу ислом ва ҳуқуқи инсонӣ ҳарф задан ғайриимкон мебошад [1-М, 8-М];

6. Новобаста аз дер давом наёфтани ҳукумати «Толибон», мардуми Афғонистон дар муддати қариб 5 сол дар натиҷаи сиёсати золимонаи «Толибон» хисороти зиёди ҷонӣ ва моддию маънавӣ диданд. Дар натиҷа, Афғонистон ба яке аз марказҳои асосии паноҳгоҳи террористони

байналмилалӣ табдил ёфт. Мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ тамоми кишварро фаро гирифта буд. Инчунин, ба кишварҳои ҳамсоя ва минтақа хатарҳои зиёд таҳдид менамуд [1-М].

ТАВСИЯҲО ДОИР БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲО

1. Решаҳои бӯхрони сиёсиро дар дохили Афғонистон бояд дарёфт, ки он дар анъанаҳои номатлубе чун қавмгарой, ихтилофоти мазҳабӣ ва тундгарой бештар мушоҳида мешавад. Ба хоҳири аз байн бурдани чунин падидаҳои номатлуб зарур аст, ки тафаккури ҷомеаро тавассути ислоҳоти бузург дар соҳаи маориф рушд бахшид. Дар ин самт созмонҳои ҷаҳонии дахлдор бештар бояд кор баранд;

2. Афкори ҷомеаи Афғонистонро нисбат ба падидаҳои ҷаҳони муосир, махсусан арзишҳои чун демократия, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати дунявӣ ҳуқуқбунёд бояд мутобиқ сохт, ки ин ҳам ислоҳоти ҷадиду бузургро дар соҳаи таълиму тадрис талаб менамояд;

3. Созмони Милали Муттаҳид, ки ҳамчун ниҳоди посдорандаи сулҳу субот дар ҷаҳон ба шумор меравад, тавассути фишори лозимии сиёсӣ ба Покистон ва шарикони ӯ, ҷиҳати даҳлат накардан ба корҳои дохилии Афғонистон ҷораҳои заруриро бояд дар амал татбиқ намояд;

4. Давлатҳои минтақа, махсусан кишварҳои ҳамҷавори Афғонистонро зарур аст, ки мавқеи худро дар доираи манфиатҳои умумии ҷомеаи ин кишвари ҷангзада ва муносибатҳои тарафайн дуруст ва мушаххас муайян намоянд. Таҷриба нишон дод, ки чи дар соли 1996 ва чи имрӯз мавқеи кишварҳои ҳамҷавори Афғонистон баъди ба ҳокимият расидани «Толибон» мушаххас нест. Зарур аст, ки паёмади ин хатар аз ҷониби тамоми кишварҳои минтақа, ки оқибати ногувор дорад, дарк карда шавад;

5. Ҷиҳати ташкили ҳукумати ҳамашумул дар Афғонистони касирулмиллат зарур аст, ки давлатҳои минтақа ва созмонҳои ҷаҳонии дахлдор ташаббус нишон диҳанд. Дар ин самт таҷриба нишон дод, ки бо дарназрдошти манфиатҳои умумии ҷомеаи Афғонистон дурусттарин

мавқеъро ҷониби Тоҷикистон то имрӯз ихтиёр намудааст. Ҳамеша роҳбарияти Тоҷикистон ҷомеаи ҷаҳониро ба масъалаи ташкили ҳукумати ҳамашумул ва нест намудани решаҳои терроризм ва экстремизм дар ин давлати мусибатзада даъват менамояд;

6. Бо ҷалби кишварҳои абарқудрату таъсиррасон ва давлатҳои ҳамсоии Афғонистон зарур аст, ки ҷиҳати ҳаллу ҷасли ин қазияи доманадор як иттиҳод ва ё эътилоф ташкил карда шавад. Дар доираи ин иттиҳод масъалаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии Афғонистон бо ҷалби ҳукумати он бо назардошти манфиатҳои мардуми ин кишвар ҳаллу ҷасл карда шаванд. Зеро таҷриба нишон дод, ки мавҷуд набудани ҳамоҳангӣ дар сиёсати кишварҳои ҳамҷавор ва хориҷӣ дар масъалаи Афғонистон то рафт боиси тезутундшавии бӯҳрони сиёсӣ дар ин кишвар шуда истодааст.

РЎЙХАТИ МАНБАЪҲО ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ:

1. Всеобщая декларация прав человека: принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 г. [Текст]: – Минск: Амалфея, 2012. – 28 с.

2. Заявление Председателя Совета Безопасности. ООН по вопросу «Положения в Афганистане» от 30 ноября 1994 г. [Электронный ресурс]: – UN Security Council Resolution 1267 (1999) (umn.edu).(дата обращения 01.12.2021).

3. Резолюция 1076 (1996) принято Совета Безопасности на его 3706 – м заседании 22 октября 1996 года. [Электронный ресурс]: – N9628428.pdf (un.org) .(дата обращения 12.01.2024).

4. Заявление перседателя Совета Безопасности ООН по вопросу «Положения в Афганистане» от 16 декабря 1997 г. [Электронный ресурс]: – N9736878.pdf (un.org). (дата обращения 12.01.2024).

5. Резолюция 1214 (1998) принято Совета Безопасности на его 3952 – м заседании 8 декабря 1998 года. [Электронный ресурс]: – N9838783.pdf (un.org). (дата обращения 12.01.2024).

6. 15 октябри соли 1999 Шурои амнияти СММ Қатъномаи 1267-ро қабул кард, ки дар он аз толибон даъват мешуд то Усома бини Лоданро таслим диҳанд. - [Манбаи электронӣ]: UN Security Council Resolution 1267 (1999) (umn.edu). (Санаи мурочиат 11.10.2020).

7. 19 декабри соли 2000-ум Шурои амнияти СММ Қатъномаи 1333-ро қабул карда, ба муқобили «Толибон» таҳримӣ низомӣ муайян кард. - [Манбаи электронӣ]: UN Security Council Resolution 1267 (1999) (umn.edu). (Санаи мурочиат 11.10.2020).

8. Резолюция 56/58. Меры по ликвидации международного терроризма / Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 12 декабря 2001 г. № 56/58. - [Электронный ресурс]: UN Security Council Resolution 1267 (1999) (umn.edu). (дата обращения 12.05.2020).

9. Государственная Дума полностью поддерживает содержание и дух резолюции Совета Безопасности ООН 1368 от 12 сентября 2001 года.- [Электронный ресурс]: UN Security Council Resolution 1267 (1999) (umn.edu). (дата обращения 11.10.2020).

10. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи 49-уми Ассамблеяи Генералии СММ 1994 с. ИМА [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/4324> (Санаи мурочиат: 20.09.2021)

Бойгонӣ:

11. Бойгонии Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Раёсати иттилоот, матбуот, таҳлил ва банақшагирии сиёсати хориҷӣ. Папкаи «Афғонистон» (материалҳо барои солҳои 1992-2001). Бюллетени иттилоотӣ // Нашрияхои Департаменти иттилооти Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Солҳои 1994-1999. №54183. – Осиёи Марказӣ (солҳои 1997-2005).

12. Маводи бойгонии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. «Афғонистон» (материалҳо барои солҳои 1992-2001).

Монографияҳо ва маҷмуаҳои илмӣ:

13. Азимӣ, Н. Урду ва сиёсат [Матн] / Н. Азимӣ. – Кобул, 1994. – 640 с.

14. Аймоқ, Ҳ. Таърихи маорифи Афғонистон [Матн] / Ҳ. Аймоқ. – Кобул, 2008. – 464 с.

15. Али, Х. Шурои сартосарии кумандонони Афғонистон [Матн] / Х. Али. – Кобул, 1991 – 324 с.

16. Алимӣ, Ҷ. Афғонистон: муҷоҳидин, муҳолифин, муҳоилин [Матн] / Ҷамъахон Алимӣ. – Душанбе: Бухоро, 2012. – 339 с.

17. Андешманд, М.И. Амрико дар Афғонистон [Матн] / М.И. Андешманд. – Кобул, 2007. – 388 с.

18. Андешманд, М.И. Маорифи асрии Афғонистон [Матн] / М.И. Андешманд. – Кобул, 2011. – 416 с.

19. Андешманд, М.И. Наҳзатҳои исломии Афғонистон [Матн] / М.И. Андешманд. – Кобул, 1392 (2014). – 350 с.
20. Ансорӣ, Х.Б. Афғонистон дар оташи ҷанг [Матн] / Х.Б. Ансорӣ. – Кобул, 2003. – 521 с.
21. Арунова, М.Р. Афганская политика США в 1945-1999 гг. [Текст]: Краткий очерк / М.Р. Арунова; Ин-т изучения Израиля и Ближ. Восток, Ин-т востоковедения РАН. – М., 2000. – 127 с.
22. Арунова, М.Р. Афганский кризис и проблема формирования региональной системы безопасности в Центральной Азии [Текст] / М.Р. Арунова. – М.: РУДН, 2010. – Вып.1. – 105 с.
23. Арунова, М.Р. Граница России с Афганистаном [Текст]: Исторический очерк / М.Р. Арунова; РАН. Ин-т востоковедения. – М.: ИВ РАН, 1998. – 112 с.
24. Арунова, М.Р. Очерк истории формирования государственных границ между Россией, СССР и Афганистаном / М.Р. Арунова; Рос. Центр стратег. и межд. исслед., Ин-т востоковедения Рос. АН. – М.: РЦСМИ, 1994. – 115 с.
25. Арунова, М.Р. Очерк средневековой и новой истории Афганистана [Текст]: монография / М.Р. Арунова; Ин-т Востоковедения Рос. АН. – М.: Российский ун-т дружба народов, 2010. – 264 с.
26. Асозода, Х. Афғонистони инқилобӣ [Матн] / Х. Асозода. – Душанбе: Деваштич, 2003. – 400 с.
27. Аҳадӣ, А. Арабистони Саудӣ, Эрон ва ҷанг дар Афғонистон [Матн] / А. Аҳадӣ. – Машҳад, 1998. – 480 с.
28. Аҳмад, В. Марде устувор ва умедвор ба уфукҳои дур [Матн] / В. Аҳмад. – Машҳад, 1999. – 318 с.
29. Басов, В.В. Афганистан [Текст]: трудные судьбы революции / В.В. Басов, Г.А. Поляков. – М.: Знание, 1988. – 63 с.
30. Беги, А. Афғанистан бад аз пирӯзии инқилоби исломӣ то сукути шимол ба дасти толибон (1991-1998) [Матн] / А. Беги. – Пешавар, 2002. – 356 с.

31. Бойко, В.С. Мировая афганистика между наукой и политикой: проблемы истории и модернизации Афганистана в XX-начале XXI вв. [Текст]: учебное пособие / В.С. Бойко. – Барнаул: АлтГПУ, 2016. – 136 с.
32. Громов, Б. Ограниченный контингент [Текст] / Б. Громов. – М. 1994. – 127 с.
33. Девиз, А. Афғонистон, толибон ва сиёсатҳои ҷаҳонӣ [Матн] / А. Девиз. – Машҳад, 1998. – 680 с.
34. Забеҳулло, И. Ҳақоики пушти пардаи таҳҷуми Шуравӣ бар Афғонистон [Матн] / И. Забеҳулло. – Кобул, 1998. – 332 с.
35. Забеҳулло, И. Ҷараёни пуршиноси толибон [Матн] / И. Забеҳулло. – Кобул, 1999. – 618 с.
36. Зокиров, Г.Н. Минтақаи кӯҳистон (таҳқиқоти геополитикӣ) [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2016. – 152 с.
37. Зубайдӣ, И.А. Мухтасари Саҳеҳи Бухорӣ [Матн] / Имом Зайнулдин Аҳмад Зубайдӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2011. – 668 с.
38. Илмӣ, Ҳ. Дар масири пирӯзӣ [Матн] / Ҳ. Илмӣ. – Кобул, 2008. – 218 с.
39. Имомов, Ш. Нигоҳе ба таърихи тоҷикони Афғонистон дар нимаи дуввуми қарни XIX ва қарни XX [Матн] / Ш. Имомов. – Душанбе: Дониш, 2013. – 267 с.
40. Имомов, Ш. Усул ва роҳҳои дастбӣ ба сулҳ ва ризоияти милли дар Афғонистон [Матн] / Ш. Имомов. – Душанбе, 2000. – 37 с.
41. Искандаров, К. Афганистан в начале XXI века [Текст] / К. Искандаров. – Душанбе, 2010. – 236 с.
42. Искандаров, К. Молодежные движения в Афганистане (1945-1990 гг.) [Текст] / К. Искандаров. – Душанбе: Дониш, 1992. – 148 с.
43. Искандаров, К. Политические партии и движения Афганистана во второй половине XX века [Текст] / К. Искандаров. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 500 с.

44. Искандаров, Қ. Афғонистон: Толибон ва ташаккули марказҳои террористӣ [Матн] / Қ. Искандаров. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 132 с.
45. Искандаров, Қ. Афғонистони имрӯз: омилҳои дохилӣ ва хориҷии ҷангу сулҳ [Матн] / Қ. Искандаров, Р. Давлатов, Р. Абдуллоҳев. – Душанбе, 2018. – 216 с.
46. Искандаров, Қ. Нури шаҳри офтоб [Матн] / Қ. Искандаров. – Душанбе, 2009. – 123 с.
47. Князев, А.А. Афганистан и безопасность Центральной Азии [Текст] / А.А. Князев. – Бишкек: ИД «Prinhovse», 2010. – 159 с.
48. Князев, А.А. История афганской войны 1990-х гг. и превращение Афганистана в источник угроз для Центральной Азии [Текст] / А.А. Князев. – Бишкек: Изд-во КРСУ, 2002. – 246 с.
49. Коргун, Г.В. История Афганистана XX век [Текст] / В.Г. Коргун. – М.: ИВ РАН, 2004. – 529 с.
50. Коргун, Г.В. Россия и Афганистан: Исторические пути формирования образа России в афганистане [Текст] / В.Г. Коргун. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 320 с.
51. Курбонов, Ҳ. Панҷшер – сарзамини мардхез [Матн] / Ҳ. Курбонов, Ғ. Ғоиб. – Кулоб, 2011. – 280 с.
52. Латифов, Дж. Афганистан: семена надежды урегулирование политической ситуации, укрепление государственных основ и проблемы постконфликтного Афганистана [Текст] / Дж. Латифов. – Душанбе, 2007. – 127 с.
53. Ляховский, А.А. Гражданин, политик, воин. Памяти Ахмад Шаха Масуда [Текст] / А.А. Ляховский, В.М. Некрасов. – М., 2007. – 360 с.
54. Ляховский, А.А. Тайны афганской войны [Текст] / А.А. Ляховский, В.М. Забродин. – М., 1991. – 272 с.
55. Материалы XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза [Текст]. – М.: Издательство политической литературы, 1986. – 352 с.

56. Махмадшоев, Р. Процессы этнополитического и социокультурного развития таджиков Афганистана [Текст]: монография / Р. Махмадшоев. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 390 с.
57. Медведко, Л.И. Именем Аллаха... Политизация ислама и исламизация политики [Текст] / Л.И. Медведко, А.В. Германович. – М.: Политиздат, 1988. – 254 с.
58. Мирзоев, Н. Муносибатҳои Тоҷикистону Афғонистон [Матн] / Н. Мирзоев. – Душанбе: Сино, 1997. – 104 с.
59. Мубориз, А.Х. Ҳақиқат ва таҳлили вақоеи сиёсии Афғонистон (1973-1999) [Матн] / А.Х. Мубориз. – Кобул, 2000. – 420 с.
60. Мужда, В. Афғонистон ва панҷ соли салтаи толибон [Матн] / В. Мужда. – Пешовар: Майванд, 2002. – 480 с.
61. Муродӣ, С. Афғонистон дар садаи бистум (Аз Абдурраҳмон то Карзай) [Матн] / С. Муродӣ. – Кобул, 2016. – 750 с.
62. Муродӣ, С. Аҳмадшоҳи Масъуд ва таҳаввулотҳои даҳаи ҳаштод дар Афғонистон [Матн] / С. Муродӣ. – Кобул: Бунёди Шаҳид Масъуд, 1385 (2006). – 318 с.
63. Назаров, Ҳ. Мақоми тоҷикон дар таърихи Афғонистон [Матн] / Ҳ. Назаров. – Душанбе: Дониш, 1998. – 656 с.
64. Нуриддинов, П.Р. Кто есть, кто в Афганистане. Второе дополненное издание [Текст] / П.Р. Нуриддинов. – Душанбе, 2017. – 400 с.
65. Нуриддинов, П.Р. Политические партии и партийная система Афганистана [Текст] / П.Р. Нуриддинов. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 416 с.
66. Нуриддинов, Р.Ш. Формирование левых демократических движений в Афганистане [Текст] / Р.Ш. Нуриддинов. – Душанбе: Ватанпарвар, 2003. – 384 с.
67. Нуриддинов, Р.Ш. Эволюция формирования политической системы современного Афганистана [Текст] / Р.Ш. Нуриддинов. – Душанбе, 2004. – 371 с.

68. Ориёнфар, Ш. Дидгоҳҳои Аҳмадшоҳи Масъуд [Матн] / Ш. Ориёнфар. – С.42.
69. Панҷшерӣ, Ғ.Д. Зухур ва заволи Ҳизби халқии демократии Афғонистон [Матн] / Ғ.Д. Панҷшерӣ. – Пешовар, 1377 (1998). – 619 с.
70. Паҳлавон, Ч. Афғонистон, асри муҷоҳидин ва баромадани толибон [Матн] / Ч. Паҳлавон. – Техрон, 1999. – 268 с.
71. Пластун, В.Н. Эволюция деятельности экстремистических организаций в странах Востока [Текст] / В.Е. Пластун. – Новосибирск, 2002. – 711 с.
72. Примаков, Е. Мир после 11 сентября [Текст] / Е. Примаков. – М.: Мысл, 2002. – 188 с.
73. Проблемы и противоречия модернизации Афганистане в XX-начале XXI в. Очерки альтернативных стратегий и практик развития [Текст]: монография / В.С. Бойко. – М., 2010. – 140 с.
74. Пулод, И. Террористические события 11 сентября и вмешательство США в Афганистане [Текст] / И. Пулод. – Исп., 2006. – 200 с.
75. Расулӣ, А. Назаре бар завоёи торики таърихи муосири Афғонистон [Матн] / А. Расулӣ. – Техрон, 2003. – 360 с.
76. Расулӣ, А. Паймонҳои стратегии маориф бо кишварҳои ғарбӣ [Матн] / А. Расулӣ. – Пешовар, 2007. – 130 с.
77. Расулиён, Қ.Р. Осори Мунтахаб [Матн]: Тоҷикони Афғонистон: дирӯз ва имрӯз / Қ.Р. Расулиён. – Душанбе: Нашри Мубориз, 2022. – Ҷ.4. – 460 с.
78. Раҳимзода, Р. Афғонистон: воқеият ва таҳлилҳо [Матн] / Р. Раҳимзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2022. – 408 с.
79. Рашид, А. Толибон, ислом, нафт ва бозии бузурги ҷадид [Матн] / А. Рашид. – Техрон, 2000. – 336 с.
80. Руа, О. Афғонистон, ислом ва навгароии сиёсӣ [Матн] / О. Руа; тарҷумаи Абдулғаффор Муҳаққиқ. – Техрон, 2000. – 220 с.

81. Саидов, Х.С. Афганистан в поисках путей национально-государственного развития [Текст] / Х.С. Саидов. – М., 2011. – 440 с.
82. Саидов, Х.С. Маунстюарт Эльфинстоун английский дипломат и политик. Этнос, общества и власт в Афганистане [Текст] / Х.С. Саидов. – Душанбе, 2012. – 202 с.
83. Соқиб, М. Афғонистон ва кишварҳои аврупоӣ [Матн] / М. Соқиб. – Техрон, 2005. – 320 с.
84. Стрельникова, Н. Возвращение из Афганистана [Текст] / Н. Стрельникова. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 222 с.
85. Султон, Х. Аз Ардашер то Шери Панҷшер [Матн] / Х. Султон. – Душанбе: Ирфон, 2002. – 100 с.
86. Сушенцов, А.А. Очерки политика США в региональных конфликтах 2000-х годов [Текст] / А.А. Сушенцов. – М.: МГИМО-Университета, 2013. – 249 с.
87. Фаррухёр, Ш. Афғонистон сарзамини дараҳо [Текст] / Ш.Фаруххёр. – Техрон, 2001. – 420 с.
88. Фарҳанг, М. Афғонистон дар панҷ қарни охир [Матн] / М. Фарҳанг. – Кобул, 1394 (2016). – Ҷ.1-2. – 1354 с.
89. Филатов, В.И. Люди долга [Текст]: из афганского дневника / В.И. Филатов. – М.: Красная Звезда, 1987. – 80 с.
90. Ҳикматёр, Г. Дасоиси пинҳон ва чехраҳои урён. Аз хуруҷи қувваҳои русӣ то сукути ҳукумати эътилофӣ [Матн] / Г. Ҳикматёр. – Техрон, 2000. – 523 с.
91. Шарифӣ, М. Омӯзиш ва парвариш дар шароити низоъҳои низоми дар Афғонистон [Матн] / М. Шарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 180 с.
92. Шарифов, Р.Я. Традиционное образование народов Хорасана (Ретроспективный взгляд на историю формирования и эволюции системы) [Текст]: монография / Р.Я. Шарифов. – Душанбе: Эр-граф, 2017. – 109 с.
93. Центральная Азия до и после 11 сентября: геополитика и безопасность [Текст]. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2002. – 208 с.

Мақолаҳо:

94. Алимӣ, Қ. Аҳмадшоҳи Масъуд кист? [Матн] / Қ. Алимӣ // Миллат. – 2011. – 30 август.
95. Алимӣ, Қ. Бурҳониддин Раббонӣ кист? [Матн] / Қ. Алимӣ // Миллат. – 2011. – 9 март.
96. Алимӣ, Қ. Гулбиддин Хикматиёр кист? [Матн] / Қ. Алимӣ // Миллат. – 2011. – 2 феврал.
97. Алимӣ, Қ. Покистон дӯст ва ҳомии Толибон [Матн] / Қ. Алимӣ // Миллат. – 2011. – 19 октябр.
98. Алимӣ, Қ. Толибон кистанд? [Матн] / Қ. Алимӣ // Миллат. – 2011. – 28 апрел.
99. Амор, Ҳ. Таъсири фурупошии Шуравӣ бар Афғонистон, пас аз бист сол [Матн] / Ҳ. Амор // Би-би-си. – 2011. – 26 август.
100. Армон, А. «Лъва» Панджшера [Матн] / А. Армон // Фараж. – 2009. – 21 мая.
101. Афганистан процессы генезиса международного терроризма 2000-2001 гг. [Текст] // Афганистан на переходном этапе (сентябрь 2001-июнь 2002 г.). – Москва, 2002 – С.22.
102. Афганистан Ликвидируют неграмотность [Текст] // Известия. – 1982. – №5 (19986). – 5 января. – С.4.
103. Владимир, Е. Ахмадшах Масуд: Афганская война прекращается в Пакистан [Текст] / Е. Владимир // Известия. – 2000. – 2 декабря.
104. Давлат, Н. Аҳмадшоҳи Масъуд: 20 сол дар сангар [Текст] / Н. Давлат // Чавонони Тоҷикистон. – 1998. – 16 март.
105. Давлат, Н. Толибон вориси Ҳикматёр ҳастанд [Матн] / Н. Давлат // Чавонони Тоҷикистон. – 2000. – 31 август.
106. Давлатов, Н. Толибон: аз пайдоиш то сукут [Матн] / Н. Давлатов // Чавонони Тоҷикистон. – 2002. – 15 март.

107. Давыдов, А. Д. Режим талибов в Афганистане [Текст]: жесткая исламизация / А. Давыдов // Афганистан: война и проблемы мира. – М.: Наука, 1998. – С.47-59.
108. Деревянко, А. Каждый живет так, как ему позволяет совесть [Текст] / А. Деревянко // Новое время. – 1992. – №18. – май – С.26-28.
109. Дунаев, В. Чеченские боевики обзавелись посольством в Кабуле [Текст] / В. Дунаев // Известия. – 2000. – 25 января.
110. Сайдалиев, Ч. Ёдбуди Шери жаён дар Ирон [Матн] // Миллат. – 2011. – №38. – 21 сентябр. – С.16.
111. Ёди Давлат Усмон аз вохӯриҳо бо Масъуд: суҳбат аз Тоҷикистон, Ҳикматёр, хости ИМА ва марг [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://shutnik.ws/EeSg/> (Санаи мурочиат: 25.11.2020).
112. Имдод, С. Таҳлили вақоъ [Матн] / С. Имдод // Моҳномаи хабарӣ ва таҳлилии кумитаи сиёсии ҷамъияти саломии Афғонистон. – Пешовар, 1366 (1988). – №35. – С.5.
113. Искандаров, К. Афганистан в начале XXI века [Текст] / К. Искандаров // Миллат. – 2012. – 8 августа.
114. Исо, М. Ҷамъияти исломӣ дар як нигоҳ [Матн] / М. Исо // Уммат. – 2000. – №3. – август. – С.43.
115. Катков, И.Е. Социальные аспекты племенной структуры пуштунов [Текст] / И.Е. Катков // Афганистан: история, экономика, культура. – М., 1989. – С.37-57.
116. Козырев, Н.И. Афганистан. Вернутся ли талибы? [Текст] / Н.И. Козырев // Международная жизнь. – М., 2007. – №3. – С.42.
117. Косов, Г.В. «Исламофобия» и «этнофобия» в контексте политического конфликта [Текст] / Г.В. Косов, А.А. Вартумян // Социально-гуманитарные знания. – 2010. – №7. – С.321-335.
118. Кто такие талибы? [Текст] // Аргументы и факты. – 2000. – №41. – 11 октября.

119. Кузнецов, В. Врачи едут в кишлаки [Текст] / В. Кузнецов // Известия. – 1987. – №137 (21944). – 17 мая. – С.4.

120. Махмадшоев, Р. Духовная культура таджиков Афганистана и необходимость её изучения [Текст] / Р. Махмадшоев // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия история и филология. – 2009. – С.84-87.

121. Махмадшоев, Р. «Талибан» и таджико – пуштунский вопрос [Текст] / Р. Махмадшоев // Международная конференция «Афганистан и региональная безопасность: пять лет после «Талибан», Душанбе, 11, 12 декабря 2006 г. // Афганистан и безопасность: Центральной Азии. – 2006. – №3. – С.155-167.

122. Меликянц, Г. Новь Афганистана [Текст] / Г. Меликянц // Известия. – 1982. – №287 (20268). – 14 октября. – С.5.

123. Наврӯзи, К. Толибон ба Покистон бар мегарданд [Матн] / К. Наврӯзи // Ҷумҳурият. – 2001. – №134. – 15 ноябр.

124. Нуриддинов, П.Р. Методологические проблемы зарождения и эволюции идеологических установок и практической деятельности террористических движения [Текст] / П.Р. Нуриддинов // Терроризм: моҳият, ҳосият ва раванди ташаккулу инкишоф: маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ (ш.Душанбе, 12-13 январӣ соли 2016). – Душанбе, 2016. – С.41-49.

125. Нуронӣ, М. Абдурашид Дӯстум дар набард [Матн] / М. Нуронӣ // Афғонистон ва матбуот. – 1995. – №36. – С.7-9.

126. Плешов, О.В. Движение «Талибан»: истоки фундаментализма [Текст] / О.В. Плешов // Афганистан: война и проблемы мира. – М.: Наука, 1998. – С.39-46.

127. Раббонӣ Фирдавсии замона ва Масъуд Рустами қаҳрамони ӯ буд [Матн] // Миллат. – 2011. – №38. – 21 сентябр.

128. Сайдалиев, Ҷ. Амрико, Амрико ва боз ҳам Амрико [Матн] / Ҷ. Сайдалиев // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2001. – №37-38. – С.2.

129. Толибон, Б. Раббониҳо ба қатл расониданд [Матн] / Б. Толибон // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2011. – 22 сентябр.
130. Уильям, М. Афганистан с точки зрения истории и географии [Текст] / М. Уильям // Красного Креста. – 2010-2011. – №880-881. – С.23-27.
131. Умар, К. Зулми толиб барои зан [Матн] / К. Умар // Паёми зан. – 1998. – №9. – 25 ноябр.
132. Умнов, А.Ю. Общество и государство в Средней Азии и на Среднем Востоке [Текст] / А.Ю. Умнов // Мировая экономика и международные отношения. – М., 1996. – №7. – С.96-103.
133. Устинов, Г. Открытие мира [Текст] / Г. Устинов // Известия. – 1984. – №153 (20864). – 1 июня. – С.5.
134. Устинов, Г. Спасибо, доктор [Текст] / Г. Устинов // Известия. – 1985. – №289 (21366). – 16 октября. – С.5.
135. Устод Бурхониддин Раббонӣ террор шуд [Матн] // Миллат. – 2011. – №38. – 21 сентябр. – С.7.
136. Холбек, Ф. Афсонаҳои Афғонӣ [Матн] / Фахриддини Холбек // Нигоҳ. – 2011. – №16. – 6 июл. – С.9.
137. Цаголов, К. Афганская война: взгляд из сегодняшнего дня [Текст] / К. Цаголов, С. С. Херисон // Восток. – 1991. – №3. – С.53.
138. Шарифов, Р.Я. Историография проблемы образования в Афганистане [Текст] // Вестник Педагогического университета им. Садриддина Айни. – 2018. – №2 (74). – С.180-187.
139. Шарифов, Р.Я. Состояние системы образования в Афганистане в период республики (27.07.1973-27.04.1978 гг.) [Текст] // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). – 2017. – №3/7. – Ч.II. – С.3-6.
140. Шарифов, Р.Я. Социально-экономические предпосылки формирования современной системы образования в Афганистане [Текст] // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). – 2017. – №3/5. – С.126-130.

141. Шарифов, Р.Я. Этно-социальные предпосылки формирования современной системы образования в Афганистане [Текст] // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). – 2017. – №3/7. – С.79-85.

142. Шафё, Б. Аҳмадшоҳи Масъуд: Ошиқ, Пешво, Шаҳид [Матн] / Б. Шафё // Нигоҳ. – 2009. – №25. – 8 сентябр. – С.9.

143. Шеховцов, А. Религиозные истоки идеологии движения «Талибан» [Текст] / А. Шеховцов // Трансмиссия: Традиционализм и радикальная антропология. – 2005. – 19 январ. – №1.

Диссертатсияҳо:

144. Бойко, В.С. Власть и оппозиции в Афганистане: особенности политической борьбы в 1919-1953 гг. [Текст]: дис... д-ра истор. наук / Бойко Владимир Сергеевич. – М., 2012. – 565 с.

145. Бориз, А.А. Таҳаввули шаклҳои идоракунии давлати Афғонистон пас аз касбияти истиқлолияти давлатӣ [Матн]: дис... ном. илмҳои ҳуқуқ. / Азиз Аҳмад Бориз. – Душанбе, 2019. – 233 с.

146. Гудоз, М.А. Ташаккул ва рушди савдои дохилӣ дар шароити муносири иқтисодӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон) [Матн]: дис... ном. илмҳои иқтисодӣ [Матн] / Гудоз Муҳаммад Аслам. – Душанбе, 2021. – 176 с.

147. Давлатов, Р.М. Ташаккул ва рушди муносибатҳои Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон ва Ҷумҳурии Ислонии Эрон (1992-2015) [Матн]: дис... ном. илмҳои таърих / Давлатов Раҳмадкарим Мирзокаримович. – Душанбе, 2019. – 208 с.

148. Искандаров, К. Общественно-политические движения в Афганистане (1945-2001 гг.) [Текст]: дис... д-ра истор. наук / Искандаров Косимшо. – Душанбе, 2004. – 381 с.

149. Казаков, Р.С. Становления и развитие политических, торгово-экономических и культурных отношений между Республикой Таджикистан и

Исламской Республикой Афганистан [Текст]: дис... канд. истор. наук / Казаков Рустам Сафарович. – Душанбе, 2014. – 197 с.

150. Князев, А.А. Влияние афганского кризиса на безопасность Центральной Азии (1990-е – начало 2000-х гг.) [Текст]: дис... д-ра истор. наук / Князев Александр Алексеевич. – Бишкек, 2004. – 326 с.

151. Кушо, Ф. Нақши созмонҳои байналмилалӣ дар рушди маорифи Афғонистон (солҳои 2001-2016) [Матн]: дис... д-ри (Ph.D) / Фаҳим Кушо. – Душанбе, 2022. – 202 с.

152. Қодиров, Д.С. Саҳми Ҳақназар Назаров дар омӯзиши таърих ва фарҳанги Афғонистон [Матн]: дис... ном. илмҳои таърих / Қодиров Довар Саидаллоевич. – Душанбе, 2020. – 192 с.

153. Мамадғафуров, И.Э. Тағирёбии дурнамои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон [Матн]: дис... ном. илмҳои сиёсӣ / Мамадғафуров Исмоил Эгамназарович. – Душанбе, 2020. – 199 с.

154. Муроди, С. Кабул в исторических источниках [Текст]: дис... канд. истор. наук / Муроди Сохибназар. – Душанбе, 2002. – 171 с.

155. Мухаммад, Ш.Ш. Проблемы развития образования в Афганистане [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук / Мухаммад Шариф Шарифи. – Душанбе, 2010. – 26 с.

156. Мухаммад, Ҷ.Т. Афғонистон дар матбуоти даврии замони истиқлоли Тоҷикистон [Матн]: дис... ном. илмҳои фалсафа / Мухаммад Ҷаъфар Тайёр. – Душанбе, 2018. – 181 с.

157. Ҷалол, Ф. Нақши қудрати сиёсӣ дар таъмини ваҳдати миллӣ дар Афғонистон [Матн]: дис... ном. илмҳои сиёсӣ / Файзуллоҳи Ҷалол. – Душанбе, 2019. – 178 с.

158. Шарафёр, Ш. Хусусиятҳои мочароҳои сиёсӣ дар Афғонистон ва даҳолати кишварҳои хориҷӣ ба он [Матн]: дис... ном. илмҳои сиёсӣ / Шарафуддин Шарафёр. – Душанбе, 2021. – 295 с.

159. Шарифов, Р.Я. История современного образования в Афганистане (1919-1978 гг.) [Текст]: дис... д-ра истор. наук / Шарифов Рахмонали Ятимович. – Душанбе, 2012. – 338 с.

Мақолаҳо бо забони англисӣ:

160. Afghan gunmen seize Italian journalist – report [Text] // Reuters. – 2006. – 14 October.

161. Afghan people suffer while big powers manipulate and bomb [Text] // The Guardian. – 2001. – 21 November.

162. Amir Shah. Taliban leader outlaw's poppy growing in Afghanistan [Text] / Amir Shah // The Associated Press. – 2000. – 28 July.

163. Christopher Thomas. Kabul Army Routs Taleban Students In Dawn Attack [Text] // The Times. – 1995. – 20 March.

164. Danger - Devil [Text] // The Shadow. – 2009. – 22 April.

165. Dave Johns. Who Are the Taliban? [Text] // PBS. – 2007. – 10 April.

166. Dexter Filkins. The Legacy of the Taliban Is a Sad and Broken Land [Text] // The New York Times. – 2001. – 31 December.

167. Dua H.K. Americans commit blunders, not mistakes [Text] // The Tribune. – 2009. – 10 March.

168. Dua H.K. Analysis: Who are the Taleban? [Text] // BBC News. – 2000. – 12 December.

169. Eben Kaplan, Greg Bruno. The Taliban in Afghanistan [Text] // The Washington Post. – 2008. – 7 July.

170. Edith M. Lederer. UN Adopts Sanctions Against Taliban [Text] // The Associated Press. – 2002. – 17 January.

171. Emily MacFarquhar. Genie in Kabul [Text] // U.S. News & World Report. – 1996. – 7 October.

172. Emily MacFarquhar. The rise of Taliban: A new force of Muslim fighters is determined to rule Afghanistan [Text] // U.S. News & World Report. – 1995. – 6 March.

173. Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to [Text] // Ghost Wars. – 2001. – 10 September.
174. Hamid Hussain. Afghanistan - not so great games [Text] // Defence Journal. – 2002. – 15 April.
175. Jason Burke. Taliban army seals fate of siege city [Text] // The Independent. – 1998. – 10 August.
176. Jean-Rodrigue Pare. Afghanistan: UN Intervention [Text] // Library of Parliament of Canada Research Publications. – 2007. – 15 November.
177. Jon Swain. Terror chief found behind Taliban lines [Text] // The Sunday Times. – 1996. – 27 October.
178. Kamal Matinuddin. The Taliban Phenomenon: Afghanistan 1994-1997 [Text]. – Oxford University Press, 1999.
179. Kathy Evans, Phil Goodwin. The Kabul Coup - Kabul Falls To Islamist Taliban Militia [Text] // The Guardian. – 1996. – 28 September.
180. Kathy Gannon. Islamic Student Militia Overruns Strategic Western City [Text] // The Associated Press. – 1995. – 5 September.
181. Kawun Kakar. An Introduction of the Taliban [Text]. – Institute for Afghan Studies. – Fall, 2000.
182. Major Hezb stronghold falls in Afghanistan [Text] // Agence France-Presse. – 1995. – 10 February.
183. Mary Anne Weaver. The Real Bin Laden (Clinton Incompetence) [Text] // The New Yorker. – 2000. – 24 January.
184. Michael Rubin. Who is Responsible for the Taliban? [Text] // Middle East Review of International Affairs. – 2002. – Vol.6. – №1. – 15 March.
185. Nahid Suleman. Ethnic Discrimination in Afghanistan [Text] // Intermedia.
186. Pakistan: «The Taliban's Godfather»? [Text] // Global Research. – 2008. – 31 August.

187. Richard Lardner. Drug trade, extortion financing Taliban-led insurgency in Afghanistan, Treasury official says [Text] // The Associated Press. – 2009. – 13 October.

188. Rifaat Hussain. Pakistan's Relations with Afghanistan: Continuity and Change [Text] // Strategic Studies. – 2002. – 1. – №4.

189. Simon Jenkins. Stop killing the Taliban – they offer the best hope of beating Al-Qaeda [Text] // The Sunday Times. – 2008. – 22 June.

190. Taleban change name of Afghanistan to Emirate [Text] // Reuters. – 1997. – 26 October.

191. Taliban declare Afghanistan an Emirate [Text] // Agence France-Presse. – 1997. – 27 October.

192. The Taliban: Afghanistan's fundamentalist leaders [Text] // CBC News. – 2006. – 21 March.

193. Tim McGirk. Kabul Learns to Live with Its Bearded Conquerors [Text] // The Independent. – 1996. – 6 October.

Мусоҳибаҳо:

194. Мусоҳиба бо сафири Афғонистон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Муҳаммад Заҳири Ағбар. – 2019. – октябр.

195. Мусоҳиба бо собиқ сафири Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Афғонистон Шарофиддин Имомов. – 2019. – октябр.

196. Мусоҳиба бо собиқ раиси Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сайдамир Зухуров. – 2020. – январ.

197. Матни мусоҳибаи Аҳмадшоҳи Масъуд бо хабарнигори ҳафтаномаи «Ал ватан ал-арабия», декабри 1994.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

1. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъъ расидаанд:

[1-М]. Искандаров, Қ. Фаъолияти гурӯҳҳои террористӣ дар Афғонистон дар охири асри XX ва оғози асри XXI [Матн] / Қ. Искандаров, Б.Б. Абдусаматов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №9. – С.100-102. ISSN 2074-1847

[2-М]. Искандаров, Қ. Вазъи сиёсии Афғонистон дар солҳои 90-уми асри XX ва таъсири он ба давлатҳои минтақа [Матн] / Қ. Искандаров, Б.Б. Абдусаматов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2020. – №2. – С.216-220. ISSN 2219-5408

[3-М]. Абдусаматов, Б.Б. Саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими сулҳ дар Афғонистон [Матн] / Б.Б. Абдусаматов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2021. – №2. – С.258-261. ISSN 2219-5408

[4-М]. Абдусаматов, Б.Б. Заминаҳо ва омилҳои пайдоиши низоъҳои сиёсӣ дар Афғонистон ва таъсири онҳо дар низоми давлатдорӣ [Матн] / Б.Б. Абдусаматов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2023. – №6. – С.283-287. ISSN 2219-5408

[5-М]. Абдусаматзода А.Б. Эҳё ва бозгашти дубораи ҳаракати «Толибон» ба қудрати сиёсӣ [Матн] / А.Б.Абдусаматзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2026. – №2. – С.96-101. ISSN 2074-1847

2.Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои хориҷа чоп шудаанд:

[6-М]. Абдусаматов, Б.Б. Роль Республики Таджикистан в поиске решения афганской проблемы (1992-2021 гг.) [Текст] / Б.Б. Абдусаматов // Наука и современное образование: актуальные вопросы, достижения и инновации, Сборник статей III международной научно-практической

конференции, состоявшейся 30 октября 2021г. в г. Пенза. – Пенза, 2021. – С.34-38.

[7-М]. Абдусаматов, Б.Б. Борьба Ахмад Шаха Масуда за единство в Афганистане [Текст] / Б.Б. Абдусаматов // Интеграция науки в условиях глобализации и цифровизации XIII международной научно-практической конференции 29 сентября 2021. в г. Ростов-на-Дону. – Ростов на Дону, 2021. – С.259-261.

[8-М]. Абдусаматов, Б.Б. Борьба Ахмада Масуда против внутренних и внешних врагов Афганистана за единство страны [Текст] / Б.Б. Абдусаматов // Инновационная парадигма развития современных гуманитарных и общественных наук. Сборник статей III Международной научно-практической конференции, состоявшейся 11 ноября 2021 г. в г. Петрозаводск. – Петрозаводск, 2021. – С.117-122.

[9-М]. Абдусаматов Б.Б. Жизнь и политическая деятельность профессора Бурханиддина Раббани [Текст] / Б.Б. Абдусаматов // Международный центр научного сотрудничества «Наука и просвещение» Сборник статей XXXIV Международной научно-практической конференции, состоявшейся 7 декабря 2021 г. в г. Пенза. – Пенза, 2021. – С.83-85.

[10-М]. Абдусамадзода А.Б. Систематическое нарушение прав человека в Афганистане после прихода Талибана к власти (2021 –2025): анализ и международные реакции [Текст] / А.Б. Абдусамадзода // Международный центр научного сотрудничества «Наука и просвещение» Сборник статей VII Международной научно-практической конференции, состоявшейся 25 июля 2025 г. в г. Пенза. – Пенза, 2025. – С.116-120.